

Ikke se meg nå

*En fenomenologisk studie om opplevd
stigmatisering og sosial ekskludering blant
fattige i Oslo*

Ariane Bækkelund

Masteroppgave ved institutt for sosiologi og
samfunnsgeografi

UNIVERSITETET I OSLO

© Ariane Bækkelund

2017

Ikke se meg nå: En fenomenologisk studie om opplevd stigmatisering og sosial ekskludering
blant fattige i Oslo.

Ariane Bækkelund

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Mennesker som lever i fattigdom, opplever stigmatisering og sosial ekskludering av den grunn at de er fattige. Denne studien undersøker hvordan fattige i Oslo opplever stigmatisering og sosial eksklusjon i sin hverdag. Stigmatisering oppleves personlig, sosialt og institusjonelt, mens sosial eksklusjon oppstår gjennom manglende økonomisk, sosial og menneskelig inkludering. Studien går også inn på ulike faktorer som demper og forsterker disse opplevelsene. Medier blir brukt som eksempel på en slik forsterkning, og settes i kontekst gjennom en mindre medieovervåkning.

Studien er basert på en fenomenologisk tilnærming for å forstå stigmatisering og sosial ekskludering som sosiale fenomener ut fra individets perspektiv. Dataen er hentet gjennom kvalitative intervjuer med brukere av Frelsesarmeens slumstasjon i Oslo. Studien inkluderer åtte deltakere, hvor den ene halvparten er norske, og den andre halvparten har annen nasjonalitet. Den subjektive opplevelsen av stigmatisering og ekskludering ble fortalt ut fra deltakernes egen forståelse av opplevelsene, og ble hermeneutisk tolket i analysen.

Alle de tre variantene for stigmatisering ble opplevd av forskningsdeltakerne. Hyppigst var institusjonelt stigmatisering tilknyttet det å være fattig og mottaker av sosialhjelp. Denne situasjonen påvirket i tillegg deres følelser av skam og maktesløshet, og svekket deres egen oppfatning av sosial identitet. Sosial eksklusjon ble knyttet til manglende deltakelse i ulike sosiale arenaer i samfunnet, slik som arbeidsliv, sosiale aktiviteter og forbruk, og relasjoner og nettverk. Gjennom ulike strategier ble opplevelsen av stigmatisering dempet, noe som kom til uttrykk ved å opptre normalt eller unngå det normale.

Forord

Jeg synes at det å skrive masteroppgave har vært veldig givende, selv om prosessen til tider har vært krevende. Dette arbeidet har gitt meg nye kunnskaper og evner, og ikke minst nye venner. Det er derfor mange jeg ønsker å takke, for at jeg nå har klart å fullføre dette prosjektet.

Først og fremst må jeg takke alle informantene mine for at dere har delt deres historier med meg. Denne oppgaven hadde ikke vært mulig uten dere. Takk til alle dere herlige ansatte og frivillige på Frelsesarmeens slumstasjon, som har hjulpet meg, oppmuntret meg og gitt meg fire fantastiske måneder i en ellers så stressende prosess.

Tusen takk til veilederen min Terje Wessel, for at du har hjulpet meg med din røde penn, slik jeg har kunne samle min røde tråd. Jeg har satt stor pris på alle oppmuntrende og motiverende råd når jeg selv har mistet kontrollen. Jeg ønsker også å takke Osloforskning for økonomisk støtte, slik at min eneste prioritering har kunne være dette prosjektet

Tusen takk til mamma og pappa for alle oppmuntrende ord og økonomiske støtte i løpet av utdanningen. Takk for at dere har hatt tro på meg gjennom tykt og tynt. Takk til alle venner som har støttet og motivert meg, vært forståelsesfulle og latt meg trekke meg unna når jeg har trengt det. Takk til Sahra som har holdt meg oppe og i gang hver eneste dag. Du har ledd med meg, grått med meg og bedt meg om å skjerpe meg når det har vært nødvendig. Du er nok en stor grunn til at denne oppgaven faktisk har blitt fullført i tide.

Sist, men absolutt ikke minst, tusen takk til deg Magnus. Takk for at du har holdt ut med meg gjennom denne prosessen, for vi vet begge to at du har tålt mye. Takk for alle timer du har lest korrektur, selv om jeg vet hvor glad du er i det. Tusen takk for at du har hatt tro på meg! Ord kan ikke beskrive hvor takknemlig jeg er for å ha deg.

Oslo, 18.mai 2017

Ariane Bækkelund

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Bakgrunn for problemstillingen.....	1
1.2	Teoretisk perspektiv	2
1.3	Oppgavens teoretiske og metodologiske ramme	3
1.4	Geografisk kontekst.....	4
2	Fattigdom og ekskludering.....	6
2.1	Fattigdom.....	6
2.1.1	Relativ fattigdom.....	6
2.1.2	Subjektiv fattigdom – deprivasjon	7
2.2	Sosial ekskludering.....	8
3	Identitet, stigmatisering og skam	11
3.1	Skam tilknyttet stigmatisering og fattigdom	13
3.2	Mediepåvirkning.....	16
3.2.1	Virkelighetsbilder.....	18
3.2.2	Medier som årsaksfaktor for holdningspåvirkning	19
4	Fattigdom i Oslo.....	21
4.1	Fattig i et rikt land	21
4.1.1	Fattigdom i storbyen.....	22
4.1.2	Fattigdom i ulike befolkningsgrupper	23
4.2	Medienes påvirkning i samfunnet.....	24
4.2.1	Medier og politikk i Norge.....	25
4.2.2	Fremstilling av mediaovervåking.....	26
4.3	Konklusjon.....	30
5	Vitenskapsteori og metode	32
5.1	Innledende kommentarer	32
5.2	Kvalitativ forskning.....	32
5.3	Fenomenologiske studier	33
5.4	Hermeneutikk	34
5.5	Intervjuet i et fenomenologisk perspektiv	34
5.6	Min forskningsprosess	35
5.6.1	Medieovervåking.....	35

5.6.2	Valg av forskningsdeltakere	36
5.6.3	Gjennomføring av studien	38
5.6.4	Forskerens forforståelse og rolle	39
5.6.5	Fortolkning	39
5.6.6	Intervjuguide	40
5.6.7	Studiens dilemma	42
5.7	Analyse av datamaterialet.....	43
5.7.1	Kategorisering av datamaterialet.....	44
5.8	Etiske retningslinjer	46
5.8.1	Etiske refleksjoner i fenomenologiske studier	46
5.9	Å sikre kvalitet i studien	47
5.9.1	Reliabilitet og validitet	48
5.9.2	Naturalistisk generalisering.....	49
5.10	Fremstilling av analysen	49
6	Opplevd stigmatisering	51
6.1	Innledende kommentar	51
6.2	Presentasjon av forskningsdeltakerne.....	51
6.3	Stigmatisering.....	52
6.3.1	Personlig stigmatisering	53
6.3.2	Sosial stigmatisering	53
6.3.3	Institusjonell stigmatisering	55
6.3.4	Opplevelsen av avisers fremstilling av fattige	59
6.3.5	Opplevelsen av stigmatisert skam	62
6.4	Konklusjon.....	64
7	Opplevd sosial ekskludering	65
7.1	Innledende kommentar	65
7.2	Eksklusjon	65
7.2.1	Økonomisk ekskludering.....	65
7.2.2	Sosial ekskludering	67
7.2.3	Menneskelig ekskludering.....	70
7.2.4	Depresjon	71
7.3	Konklusjon.....	72
8	Hvilke faktorer demper opplevelsen av stigmatisering?	74

8.1	Innledende kommentar	74
8.2	Strategier.....	74
8.3	Å være normal	75
8.4	Å unngå det normale.....	76
8.4.1	Trekke seg unna	76
8.4.2	Unnvikelse.....	77
8.5	Å motsette seg det normale	78
8.5.1	Sinne og aggresjon	79
8.5.2	Avlede skam og skyld	79
8.5.3	Fremtidsutsikter:.....	82
8.6	Konklusjon:	83
9	Konklusjon	85
9.1	Analysens funn	85
9.2	Oppgavens praktiske implikasjoner:	89
	Litteraturliste	91
	Vedlegg	94

Figurliste:

Figur 1	Kart med lokasjon av slumstasjonen	5
Figur 2	Forbindelsen mellom stigmatisering og skam.	15
Figur 3	Negativ «feedback» mellom stigmatisering, selvtillit og deltakelse i sosiale aktiviteter.	17
Figur 4	Sammenhengen mellom media, politikk og fattigdom.....	26
Figur 5	Medieovervåkning over tid.....	36
Figur 6	Hovedkategori "følelse" med sine subkategorier	44
Figur 7	Hovedkategori "opplevelser" med sine subkategorier.....	45
Figur 8	Hovedkategori "samfunnsinteresse" med sine subkategorier.....	46

1 Innledning

1.1 Bakgrunn for problemstillingen

I løpet av de siste to årene har fattigdommen i Norge blitt preget av blant annet flyktningkrise, økt andel arbeidsimmigranter, økt arbeidsledighet og økt tilstrømning av romfolk. Dette har ført til at fattigdommen er langt mer kompleks, og at den omfavner flere personer enn tidligere. I rapporter utført av SSB ser man at fattigdommen i større grad preger byene, spesielt Oslo (Omholt, 2016). Jeg har erfaring som frivillig ved ulike organisasjoner i Oslo, og har selv sett hvordan mange av disse menneskene sliter med å takle hverdagen. Jeg observerte store tilstrømninger av mennesker som ikke har et sted å bo, mat eller klær. Noe av det som var spesielt interessant å se var hvordan et skille oppstod mellom de ulike gruppene fattige. Jeg fikk også inntrykk av at den øvrige befolkningen etablerte ulike holdninger overfor de ulike gruppene av fattige.

Etter flyktningkrisen vinteren 2015/2016 bar de ulike mediene preg av at fattigdomssituasjonen i Norge var under forandring. Hver eneste dag ble avisene fylt av nyhetsartikler, kronikker og meningsinnlegg som vinklet fattigdommen på ulike måter. Det samme ble nyhetssendingene på fjernsyn og innlegg i ulike sosiale medier. Hvem skulle betale for alle disse menneskene? Hva med våre egne som trengte hjelp? Et annet fenomen som oppstod var nettrull i avisenes kommentarfelt. En strøm av negativitet ble ytret overfor den store mengden mennesker som trengte hjelp. Disse erfaringene bidro til at jeg ønsket å studere hvordan menneskene som er ofre for disse ytringene, faktisk opplever dem. Jeg antok at de som lever i den komplekse fattigdomssituasjonen i dag ble utsatt for stigmatisering og ekskludering, og at mediene til en viss grad bidro til dette gjennom sine representasjoner. Jeg var derfor interessert i å gi disse menneskene en stemme som skulle fortelle hvordan slike negative ytringer og holdninger oppleves på kroppen.

Spørsmålene jeg vil prøve å gi svar på henger sammen tematisk, og tar utgangspunkt i fattige personers erfaringer: 1) *Hvordan oppleves fattigdom av den fattige selv?* 2) *Opplever de stigmatisering og sosial ekskludering?* 3) *Hvilke faktorer forsterker og demper opplevelsen av stigmatisering?* I oppgaven vil jeg gjennomgå teori som bidrar til å svare på disse

spørsmålene, og knytte det opp mot empirien i analysen.

Jeg har valgt å begrense studien til Frelsesarmeens slumstasjon på Rodeløkka i Oslo. Det er flere årsaker til dette. Det er først og fremst enklere å gjennomføre en slik studie på et avgrenset område, da tiden for å gjennomføre en masterstudie er relativt kort. Når det gjelder valg av Frelsesarmeens slumstasjon som sted for studien, skyldes dette at fattige mennesker ikke nødvendigvis er enkle å identifisere eller oppnå kontakt med. At fattige selv oppsøker slumstasjonen for å få hjelp i en hverdag med dårlig økonomi gjorde dette derfor enklere. Besøksgruppen som henvender seg her består også av et mangfold som representerer og gjenspeiler samfunnet i Oslo, noe som bidro til et variert utvalg i studien.

1.2 Teoretisk perspektiv

Fattigdom er et komplekst konsept, og et tema det er skrevet mye om både internasjonalt og i Norge (Harsløf & Seim, 2008; Room, 1995; Sen, 1983; Townsend, 1979; I. Walker & Smith, 2002). Fattigdom handler også om identitet og sosiale relasjoner (Tajfel, 1981; Townsend, 1979; Worchel & Austin, 1986), og kan også relateres til hvordan stigmatisering, og også skam, oppleves (Baumberg, 2016; Becker, 1963; Goffman, 1986; Lister, 2004). Mye av det som er blitt skrevet om stigmatisering og ekskludering av fattige, diskuterer gjerne temaet på et abstrakt nivå, med søkelys på overordnede konsepter ved fattigdom som kan berøres av stigmatisering og eksklusjon, slik som kriminalitet, utdanning eller klasse. Så vidt jeg vet er det skrevet langt mindre om hvordan mennesker som selv lever i fattigdom beskriver sine opplevelser av stigmatisering og eksklusjon. Internasjonalt har Chaim I. Waxman (1983) drøftet ulike forklaringer på fattigdom og hvordan man skal bryte med fattigdomsstigmatisering. Videre har David Sibley (1995) gått grundig inn på opplevelser av eksklusjon i det geografiske rom. Noe av det samme belyses av Loïc Wacquant (2008), i en sammenligning av fattigdom, identitet og territoriell stigmatisering i Paris og Chicago.

Også i Norge foreligger det en del forskning på temaet, særlig fra de siste årene. To av de mest sentrale forfatterne er Erika Gubrium og Ivar Lødemel, som har skrevet mest om skam, stigmatisering og fattigdom. Sammen med flere andre forskere var Gubrium og Lødemel med på en større studie om skam relatert til fattigdom i syv ulike land, der i blant Norge. Disse funnene presenteres i boken «The Shame of Poverty» av R. Walker, Lødemel, og Bantebya

Kyomuhendo (2014), og ytterligere i boken «Poverty and Shame: Global Experiences, redigert av Chase and Bantebya Kyomuhendo (2015).

Som nevnt kan mediene bidra til å forsterke opplevelsen av utenforskap. Dette temaet tas opp i «The Shame of Poverty», der mediene beskrives som en påvirkningsfaktor i forhold til politikk og sosial atferd tilknyttet fattige. Medienes rolle er videre belyst i Bjørn Richard Nulands rapport «Når nøden skaper overskrift» (2008), som omhandler mediens dekning av frivillige organisasjoners arbeid med fattigdom, og mediens makt i sine representasjoner. Baumberg (2016) utgav i 2012 «Benefits Stigma in Britain», en studie om stigmatisering tilknyttet det å motta sosial støtte, og hvordan medier påvirker dette. Denne studien er ikke så ulik den til Baumberg, men tar også for seg sosial ekskludering som et fattigdomsrelatert fenomen.

1.3 Oppgavens teoretiske og metodologiske ramme

Denne studiens teoretiske rammeverk er delt i to deler, én som beskriver strukturelle trekk ved fattigdom og én som beskriver subjektive beskrivelser av fattigdom. Den strukturelle delen tar opp fattigdomsteori, blant annet hvordan fattigdom henger sammen med sosial ekskludering. Fattigdom i Norge er relativ, hvilket vil si at man mangler ressursene som kreves for å opprettholde den livsstilen som er forventet i det samfunnet man lever i (Townsend, 1979). Relativ fattigdom handler derfor om relativ deprivasjon og ekskludering fra arenaer som er typisk for det moderne samfunnet. Dette er eksklusjon fra ulike sosiale, menneskelige og økonomiske kontekster. I neste omgang forsøker jeg å knytte disse aspektene til den subjektive opplevelsen av fattigdom. Dette kommer frem i et eget kapittel om identitet, stigmatisering og skam. Et individs identitet baserer seg på gruppetilhørighet, hvor stemping og stigmatisering kan skade elementer ved individets identitet (Becker, 1963; Goffman, 1986; Tajfel, 1981). Gjennom mediepåvirkning kan individet oppleve høyere nivå av stigmatisering. Deres symbolske representasjoner av fattigdom, kan derfor oppleves som en forsterkende faktor for opplevd stigmatisering blant fattige. Eksempler på dette kommer til uttrykk gjennom en medieovervåking og representasjon av fire artikler som knyttes til fattigdom i Oslo.

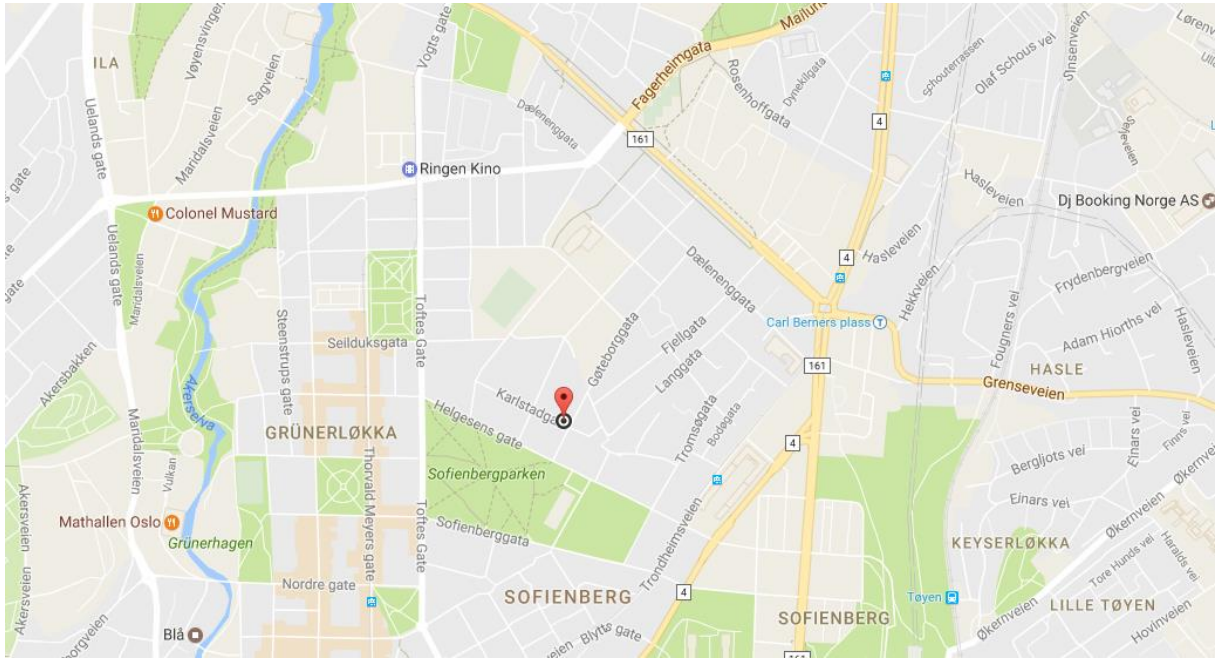
Jeg ønsket å bruke en fenomenologisk tilnærming til problemstillingen, da dette er en god måte å innhente gode beskrivelser av den subjektive opplevelsen. Fordi fattigdomsrelatert

stigmatisering og sosial ekskludering ikke er en del av min subjektive virkelighet eller noe jeg som forsker kan observere, er fenomenologiske beskrivelser sentralt for å forstå disse menneskenes virkelighet. Den fenomenologiske tilnærmingen er ledsaget av hermeneutisk tolkning. Hermeneutisk tolkning bidrar til å skape kontekst til de subjektive beskrivelsene, da mennesket må forstås ut fra sin historie, kontekst, kultur og sosiale sammenheng. En analyse av de fenomenologiske beskrivelsene knyttes derfor til min forforståelse og fortolkning.

For å få svar på problemstillingen har jeg intervjuet åtte personer; Anne, Irene, Jan, Rolf, Gunn, Ivar, Lisa og Ole som har erfart fenomenene. Disse er gjester på Frelsesarmeens slumstasjon, og har delt sine opplevelser og følelser rundt stigmatisering og sosial ekskludering med meg.

1.4 Geografisk kontekst

Frelsesarmeens slumstasjon er lokalisert på Rodeløkka i Oslo, og er et tilbud hvor økonomisk vanskeligstilte kan komme å få hjelp. Alle som kommer hit får hjelp på en eller annen måte. Mange av gjestene har problemer med å dekke et av de mest grunnleggende behovene; mat. Man kan også komme for råd, veiledning og juridisk bistand. Slumstasjonen arrangerer ulike kurs i for eksempel økonomi og norsk. Gjester kan også delta på kulturarrangementer eller turer, eller såkalt pusterom for voksne. Tilbudene er løpende, mens matutdelingen er noe man kan benytte seg av en gang i måneden. Matutdelingen hjelper mellom 800 og 1000 mennesker hver måned. Blant gjestene er det barnefamilier, enslige og eldre mennesker fra Norge og flere andre land. Dette er aleneforeldre, mennesker med ulike avhengigheter, romfolk, arbeidsledige og arbeidsmigranter.

Figur 1 Kart med lokasjon av slumstasjonen

2 Fattigdom og ekskludering

2.1 Fattigdom

Ordet fattigdom vekker mange assosiasjoner, som for eksempel den langvarige ledigheten i de «harde trettiåra», eller sultrammede barn i Afrika (Solstad, 2011). «Selv om det viser til en hard virkelighet, er *fattigdom* likevel et abstrakt begrep, og uttrykket *de fattige* viser til en svært ensartet gruppe i befolkningen» (Fretheim & Thorbjørnsen, 2005, p. 160). Det generelle synet på fattigdom fokuserer på de menneskene som konsekvent møter økonomiske vanskeligheter og derfor ikke kan imøtekomme sine grunnleggende behov (Mingione, 1996). Dette synet utfordres med at fattigdom ikke dreier seg om de ressursene som er tilgjengelige, men hvordan mennesker på en effektiv måte skal gjøre nytte av disse ressursene for å tilfredsstille sine grunnleggende behov. Det er med andre ord en forskjell på om midlene man har kun dekker ens grunnleggende behov, eller om de ekskluderer en fra å leve slik som de ikke-fattige i det samfunnet man lever i (Mingione, 1996). Når man snakker om fattigdom er det derfor viktig å sette begrepet inn i kontekst, slik at det er tydelig hva man mener med fattig og fattigdom.

2.1.1 Relativ fattigdom

Seebom Rowntree var en av de første som studerte urban fattigdom. Han definerte fattigdom som: «Those who are unable to achieve physical survival» (ref. i Mingione, 1996:7), en definisjon i tråd med absolutt fattigdom. Ved absolutt fattigdom gjelder en bestemt grense med det minimum et menneske trenger for å overleve, en grense som gjelder for alle mennesker uavhengig av tid og sted. Townsend, en engelsk fattigdomsforsker, har derimot utviklet en forståelse av fattigdom som et relativt fenomen. Han mente at fattigdom i moderne, komplekse samfunn ikke kan begrenses til det materielle nivået for overlevelse, men at det må utvides til å gjelde hele spekteret av individer og familier som i et forsøk på å overleve, ekskluderes fra de godene som er typisk for det industrialiserte samfunn. Dette inkluderer utdanning, helse, kultur og mer generelt, sosial inkludering ((Mingione, 1996; Townsend, 1979). Townsend skrev:

« Individuals, families and groups in the population can be said to be in poverty when they lack the resources to obtain the type of diet, participate in the activities and have the living conditions and amenities which are customary, or at least widely encouraged, or approved, in the societies to which they belong. They are, in effect, excluded from ordinary living patterns, customs, and activities” (Townsend, 1979, p. 31).

Det er flere årsaker til fattigdom, slik som mangel på penger, manglende ferdigheter og arbeidsløshet. Resultatet av alle disse årsakene er sosial ekskludering fra forbruk, aktiviteter, sosial samhandling, ansvar og respekt (Ringen, 1986). Ekskludering forstått på denne måten vil derfor være ekskludering fra samfunnet generelt.

2.1.2 Subjektiv fattigdom – deprivasjon

Det er fruktbart og en nødvendighet å gjøre rede for objektive og subjektive mål på fattigdom. Ved bruk av objektive mål på fattigdom, slik som de nevnt tidligere, spiller det ingen rolle hvorvidt man oppfatter seg selv som fattig eller ikke. Den som har en registrert inntekt lavere enn for eksempel halvparten av medianinntekten, er objektivt fattig, uansett hvordan en person selv betrakter sin økonomiske situasjon. Den subjektive fattigdommen tar utgangspunkt i den enkeltes opplevelse av egen situasjon, og kan knyttes til et konsept kalt relativ deprivasjon. I. Walker & Smith påpekte at ”peoples’ reactions to objective circumstances depend on their subjective comparisons” (I. Walker & Smith, 2002, p. 1). Relativ deprivasjon går dermed ut på at man har det verre enn andre man sammenligner seg med. Det vil si at man kan føle seg fattig når man ikke har like muligheter som andre i samfunnet, til for eksempel å delta på aktiviteter eller ha de samme eiendelene som andre. Dette er den subjektive følelsen av fattigdom. Sammenligning er et nøkkelord i relativ deprivasjonsteori (Smith, 2002). En form innebærer at man sammenligner seg selv med et annet medlem av gruppen man identifiserer seg med. En annen form er sammenligning mellom seg selv og et medlem av en annen i gruppen, og en tredje er gruppesammenligning mellom gruppen man selv tilhører og en annen gruppe. En siste form for sammenligning finner sted mellom individets nåværende situasjon, og en tidligere situasjon.

Gjennom relativ deprivasjon kan man påpeke det faktum at lav levestandard i et utviklet velferdssamfunn kan skape en ond sirkel av sosial ekskludering. Neste kapittel vil ta for seg

sosial ekskludering. Kapittelet vil vise hvordan relativ fattigdom og relativ deprivasjon har sammenheng med sosial ekskludering.

2.2 Sosial ekskludering

Sosiale problemer slik som fattigdom har gjennom historien blitt omdøpt avhengig av ulike oppfatninger om hva som preger fattigdom mest (Silver, 1996). Ulike land bruker derfor ulike terminologi, som for eksempel underklasse, marginalitet eller sosial ekskludering. Sosial ekskludering har sin opprinnelse i Frankrike da franske sosialister benyttet begrepet til å beskrive de individene som ikke var dekket av det sosiale trykkesystemet (Taket et al., 2009). Over tid har begrepet blitt bredere i den forstand at det dekker andre grupper som er ekskludert, som for eksempel arbeidsløse eller hjemløse. Europakommisjonen adopterte begrepet til å gjelde den rådende fattigdommen og arbeidsledigheten i Europa. Sosial ekskludering har med andre ord blitt ansett som et synonym med fattigdom i lengre tid, og begrepet ble lansert som et praktisk alternativ til det tidligere fattigdomskonseptet (Berghman, 1995).

Begrepet sosial ekskludering har variert betydning også innen Europa. Betydningen av sosial ekskludering reflekterer ulike kulturelle, økonomiske og institusjonelle kontekster, politiske og sosiologiske tradisjoner, og både dominerende og kritiske politiske og intellektuelle standpunkter (Lister, 2004). Sosial ekskludering betraktes som en dynamisk prosess som påvirker livene til de individene og gruppene som blir ekskludert, i tillegg til livene til de individene som ikke blir det. Begrepet er også systemisk, hvilket vil si at det handler om det sosiale systemet og om den dynamiske utviklingen ved sosiale strukturer. «'Exclusion' is something that is done by some people to other people» (Byrne, 1999, p. 1). Stjernø og Saltkjell (2008) mener at sosial ekskludering for det første kan dreie seg om ekskludering fra arbeidsmarkedet og fra andre former for inntektssikring. For det andre kan det dreie seg om ekskludering fra sosiale relasjoner, som ekteskap, familie og venner. «En fullstendig sosial ekskludering innebærer utestenging fra både arbeid, inntekt og ulike typer sosiale relasjoner» (Stjernø & Saltkjell, 2008, p. 225). Madanipour et al. (1998) tilbyr en annen definisjon. For ham er sosial ekskludering en multi-dimensjonell prosess hvor ulike former for ekskludering kombineres: deltakelse i beslutnings- og politiske prosesser, tilgang til arbeid og materielle ressurser, og integrering i vanlige kulturelle prosesser.

«Poverty may lead to social exclusion, in the sense that people are cut off from the labour market- do not take part in dominant behavioural and cultural patterns, lose social contacts, live in certain stigmatised neighbourhoods, and are not reached by welfare agencies» (Lister, 2004, pp. 81-82)

Sammenhengen mellom fattigdom og sosial ekskludering kan forstås på tre måter. Den kan for det første fremstilles kausalt, slik som i definisjonen ovenfor, hvor fattigdom fører til sosial ekskludering. Sammenhengen kan også beskrives motsatt, hvor fattigdom er en effekt av sosial ekskludering. En annen forståelse er basert på deskriptiv sammenheng, som for eksempel kommer til uttrykk ved at fattigdom flettes inn i sosial ekskludering som en del av fenomenet. For det tredje kan en overlappende relasjon formidle at noen mennesker opplever materiell fattigdom og sosial ekskludering likt, mens andre kan oppleve det ene fenomenet uten å oppleve det andre.

Til tross for at sosial ekskludering har blitt ansett som et synonym med fattigdom, er det viktig å skille de to ideene fra hverandre. A. Walker & Walker (1997) skiller disse ved at menneskene kun kan beskrives som fattige dersom deres vanskeligheter skyldes mangel på materielle ressurser. Sosial ekskludering er omfattende og refererer til en prosess hvor man fullstendig eller delvis blir utestengt fra sosiale, økonomiske, politiske eller kulturelle systemer som avgjør en persons sosiale integrasjon i samfunnet. Dette er en av forskjellene som har utviklet seg mellom begrepene fattigdom og sosial ekskludering; fattigdom handler om mangelen på ressurser, mens sosial ekskludering er mer omfattende og handler om «mye mer enn penger» (Berghman, 1995, p. 18).

Det er foreslått av Commins (ref. i Berghman, 1995) at sosial ekskludering kan brukes som definisjon dersom en av de under nevnte fire faktorer feiler.

- Sivil integrering, som vil si at man er en likeverdig borger i et demokratisk system
- Økonomisk integrering vil si å ha en jobb, at man har en verdsatt økonomisk funksjon og at man kan betale for seg.
- Sosial integrering vil si å kunne benytte seg av de statelig, sosiale tilbudene
- Menneskelig integrering betyr at man har familien, venner, naboer og sosiale nettverk som kan tilby omsorg, nærhet og moralsk støtte når det trengs.

Menneskets forståelse av tilhørighet i samfunnet avhenger, ifølge Commins, av alle disse fire faktorene. Han hevder videre at alle fire systemene er komplementære, så dersom noen av

disse er svake eller feiler, er det nødvendig at de resterende er sterke. De menneskene som får det vanskeligst med å skape tilhørighet i et samfunn, er de som opplever at alle fire har feilet. Berghman (1995) påpeker at disse faktorene ikke bare handler om institusjoner, men også om borgerskap. Borgerskap på sin side handler ifølge Marshall (ref. i Berghman, 1995) om sivile, politiske og sosiale rettigheter. Sosial ekskludering kan derfor oppstå dersom man nektes eller ikke oppnår sine borgerskapsrettigheter. Kort forklart handler sosial ekskludering om et sammenbrudd eller en funksjonsfeil i det sosiale systemet som skal garantere fullt borgerskap. Fattigdom kan derfor anses som en del av en spesifikk form for sosial ekskludering (Berghman, 1995).

De nye formene av urban fattigdommen forstås som problematisk i forhold til borgerskapssystemer, da de forandres i takt med endringer i sosiale forhold (Mingione, 1996). Ved å ekskludere et økende antall mennesker fra fullt borgerskap vil den økte spredningen av fattigdom utgjøre en stor trussel mot det sosiale samholdet. Fattigdom i seg selv vil si at man mangler den økonomiske inkluderingen. Mange av disse menneskene mangler gjerne en eller flere av de overnevnte faktorene i tillegg. Jeg anser derfor de resterende faktorene som tilleggsbelastninger som bidrar til sosial ekskludering. Flere av disse vil gjøre seg gjeldende i eksempler senere i oppgaven.

Sosial ekskludering kan også forstås på en annen måte. R. Walker (1995) hevder at sosial ekskludering stammer fra en idé om samfunnet som et statushierarki bestående av mennesker bundet sammen av rettigheter og forpliktelser som reflekterer og defineres av en delt moralsk orden. «Exclusion is the state of detachment from this moral order and can be brought about from many factors, including limited income» (R. Walker, 1995, p. 103). Som tidligere nevnt er noen negative til å inkludere for mange elementer i fattigdomsbegrepet, siden de frykter at begrepet kan bli unyttig. Derimot er det relativt bred enighet om at stigmatisering og sosial ekskludering kan lede til fattigdom, og til å opprettholde personer i denne tilstanden (Harsløf & Seim, 2008). Det vil si at fattigdom relateres til komplekse årsaker, samt til komplekse virkninger.

3 Identitet, stigmatisering og skam

Sosial identitet defineres som « that *part* of the individual's self-concept which derives from his [sic] knowledge of his [sic] membership of the social group (or groups) together with the value and emotional significance of that membership» (Tajfel, 1981, p. 255). Sosial identitet handler om å se et individ i relasjon til en sosial kategori, sosial posisjon eller sosial status. Vår sosiale identitet er normalt knyttet til og stammer fra de gruppene vi tilhører. Sosial identitetsteori baserer seg med andre ord på gruppetilhørighet. Mennesker er først og fremst konseptualisert som sosiale vesener, hvor en forståelse av hvem man er, hvordan man oppfører seg og hva man skal tro på stammer fra ens medlemskap i gruppen. Grupper tilbyr en forståelse av sosial identitet; en forståelse av å høre til i den sosiale verden.

Et hvert samfunn etablerer en metode for å kategorisere personer, samt hvilke egenskaper som forstås som vanlige og naturlige for medlemmer av de ulike kategoriene (Goffman, 1986). Den sosiale identitetsteorien baserer seg på tre kjerneprinsipper; kategorisering, identifisering og sammenligning (Tajfel, 1981). Kategorisering går ut på å forstå og identifisere hvilken gruppe man tilhører. Den viktigste kategoriseringen man gjør, er distinksjonen mellom en selv og andre, med andre ord mellom *oss* og *dem*. En slik kategorisering kalles «annengjøring», og er definert som en prosess der mektige individer eller grupper produserer individer som «andre» i forhold til resten av samfunnet (Lister, 2004). Når man definerer seg selv som en del av en gruppe mennesker, og samtidig opplever at én eller flere personer ikke tilhører denne gruppen, har man mentalt opprettet to kategorier: inn-gruppen som man selv er en del av, og ut-gruppen som de andre er en del av. Etter å ha kategorisert seg selv til en gruppe, skal man begynne å identifisere seg med den. Man handler da ut fra gruppens normer, og ens selvtillit blir bundet opp mot tilhørigheten til gruppen. Kriteriet for medlemskap i en gruppe er at individet selv definerer seg som og blir definert av andre som et medlem. Når man har kategorisert seg selv som en del av en gruppe og identifisert seg med denne, begynner man å sammenligne gruppen med andre grupper.

En sentral hypotese ved sosial identitetsteori er at medlemmer av inn-gruppen vil søke negative aspekter ved å opptre diskriminerende og skape fordommer overfor ut-gruppen for å forsterke sitt eget selvbilde. I slike tilfeller skaper mennesker stigmatiseringsteorier, - ideologier som forklarer personens underlegenhet og overbeviser oss om faren personen utgjør. I noen tilfeller rasjonaliseres en motvilje og et hat på bakgrunn av andre ulikheter, slik

som sosial klasse (Goffman, 1986). I boken «Stigmatisering» diskuterer Goffman hvordan stigmatisering er en prosess av devaluering, hvor individer ikke har tilgang til full aksept i samfunnet. Goffmans (1968) arbeid er basert på Beckers stemping- og avviksteori, som går ut på at sosiale grupper skaper avvik blant individene i samfunnet (Becker, 1963). Dette gjør de ved å lage regler hvis overtredelse skaper avvik. Ved å benytte seg av disse reglene på enkeltpersoner eller grupper, stempler man dem som «outsiders» eller “avvikere”. Becker argumentere for at avvik ikke er en kvalitet som ligger i selve oppførselen, men i samspillet mellom den som begår en handling og de som reagerer på det. En avviker er derfor den som etiketten har blitt brukt på. Stigmatisering er et iboende aspekt i stempingsteorien, da stigmatisering handler om å benytte stemping for å beskrive noens oppfattede avvik eller avvikende atferd. Sagt på en annen måte, er det å bli stemplet ut fra negative egenskaper, det Goffman kaller stigmatisering (Goffman, 1986).

Grekerne brukte begrepet stigmatisering om et synlig tegn som ble skåret eller brent inn i huden for å avsløre noe slemt eller umoralsk om bærerens moralske status. Tegnene ble brent eller skåret inn for å vise at personen var plettet og skulle unngås, spesielt på offentlige steder (Goffman, 1986). I senere kristendomsutvikling hadde stigmatisering en mer symbolsk karakter, hvor de synlige tegnene symboliserte en spesiell religiøs forståelse. I dag brukes stigmatiseringsbegrepet i en form mer lik den opprinnelige betydningen, men beskriver skammen ved det unormale fremfor det fysiske tegnet som ble brent eller skåret inn i huden.

Simmel hevdet allerede i 1908, at en fattig person er et individ som mottar sosialhjelp fordi man har mangel på midler (ref. i R. Walker et al., 2014). Sosialhjelp kan derfor anses som et stigmatiserende (brenn)merke av fattigdom. Baumberg (2016) har sett på hvordan stigmatisering kan opptre på tre ulike nivåer, her tilknyttet fattigdomsfenomenet. Stigmatisering må først separeres fra personlig stigmatisering. *Personlig stigmatisering* er en persons egen følelse av at det å være fattig og for eksempel motta sosialhjelp, skaper nedvurdert identitet og er skamfullt (Baumberg, 2016). R. Walker et al. (2014) beskriver slik stigmatisering som et personlig nederlag som fører til skam, da individet føler at sosialhjelp skulle vært unngått, og at man har krysset en sosial norm ved å motta hjelpen. Stigmatisering, eller *sosial stigmatisering*, er følelsen når andre mennesker dømmer det å være fattig som skamfullt (Baumberg, 2016). Sosial stigmatisering er en prosess som innebærer majoritetens holdninger, tanker og handlinger, og oppfatningene og responsene til disse fra de menneskene som er stigmatisert (R. Walker et al., 2014). I en kontekst som omfatter fattigdom og

sosialhjelp, er stigmatisering støttet av holdninger om behov, å fortjene det og personlig ansvar. *Institusjonell stigmatisering* er det som oppstår i prosessen av å være fattig og for eksempel be om sosialhjelp (Baumberg, 2016). Det kan være en bevisst politisk komponent eller et utilsiktet element som reflekterer underliggende sosiale normer eller politisk ideologi (R. Walker et al., 2014). Institusjonell stigmatisering vil ofte reflektere og påvirke sosial stigmatisering, og samtidig forme stigmatisering opplevd av fattige som mottar sosialhjelp.

Stigmatisering spiller en viktig rolle i post-stemplingsfasen. Når et individ er merket som avvikende, står det overfor alle slags sosiale reaksjoner som for eksempel forvisning, latterliggjøring, synd eller sinne. En person som opplever stigmatisering kan ha problemer med å skille sin tilsynelatende identitet og sin faktiske identitet. Dette skaper en endret selvforståelse gjennom en såkalt «selvoppfyllende profeti», hvor man blir det alle sier man er. Når en slik konflikt blir åpenbar, undergraves ens sosiale identitet og en følelse av skam kan fremtre. Slik stempeling kan også få konsekvenser for ens sosiale situasjon. Den endrede sosiale situasjonen kan for eksempel være isolasjon, vansker med å få arbeid eller diskriminering. Man avskjæres fra samfunnet og fra seg selv, og blir stående alene i en verden hvor man ikke er akseptert (Goffman, 1986). Endring av selvforståelsen og den sosiale situasjonen kan føre til at man blir værende i avvikerrollen, noe som påvirker individets nettverksressurser og skaper lav selvtillit.

Når det oppstår konflikt i individets identitet, og et positivt selvilde ikke kan opprettholdes i den gruppen man hører til, vil man søke andre grupper. Hvis individer ikke har mulighet til å forlate en gruppe som gir dem et negativt selvilde, benytter de ulike strategier for endring. Eksempel på slike strategier kan være fornektning av den negative gruppekarakteristikken, eller omtolkning av den til positive selvkonsepter (Tajfel, 1981). Mennesker utsatt for stempeling og stigmatisering har ikke mulighet til å stå frem som individer med positive og negative særtrekk. «Folk får øye på brennmerket» (Repstad, 1992, p. 54).

3.1 Skam tilknyttet stigmatisering og fattigdom

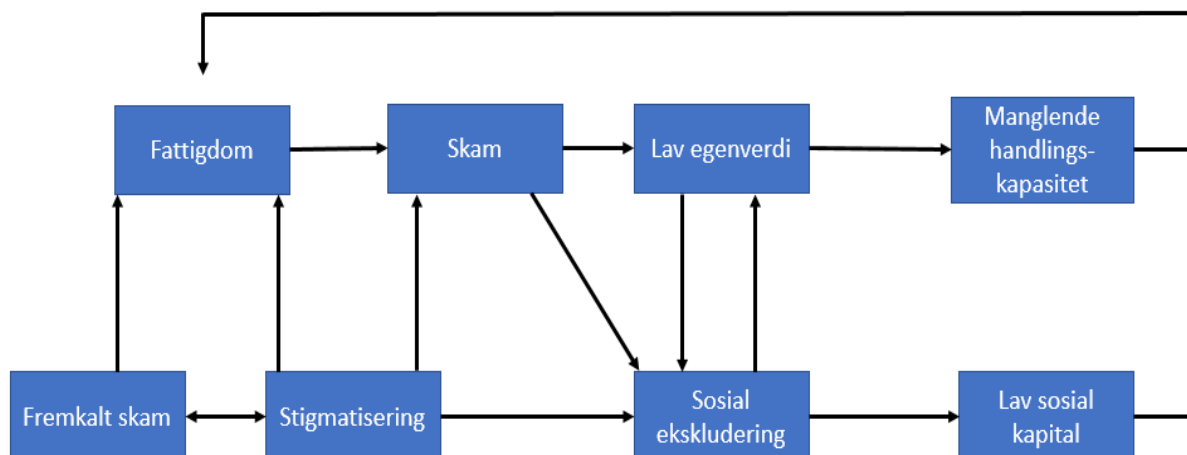
Skam innebærer ens egen internaliserte, negative vurdering av en selv, med henvisning til egne ambisjoner og andres forventninger (R. Walker et al., 2014). Slike internaliserte, negative vurderinger av en selv og egne ambisjoner refererer til indre skam. Det vil si den følelsen og de devaluerende tankene som oppstår når man tenker at andre har negative tanker

om en selv. Det handler om at man ikke strekker til i en sammenligning med andre, og at vi ser oss selv med andre blikk. Skam er et sosialt fenomen, og kan være pålagt av andre gjennom språk og atferd. Dette refererer til følelsen av ytre skam, og hvordan en følelse av ikke å strekke til oppstår når en vurderes negativt av andre. Slike vurderinger viser seg i en følelse av avmakt og utilstrekkelighet, og følelsen av å "være liten" (R. Walker et al., 2014). Det assosieres med en rekke psykologiske symptomer, slik som lav selvtillit, depresjon, angst, spiseforstyrrelser og selvmordstanker. Skam er en respons på overtredelser som ikke aksepteres av andre, overtredelser i form av egenskaper, utseende og forhold man ikke kan relatere seg til. Ifølge Walker et.al., (2014) er skam involvert når man blir negativt vurdert av andre, og føles som en svakhet og oppløsning av ens selv.

Skam og stigmatisering er forbundet på en slik måte at de nesten kan behandles som synonyme (R. Walker et al., 2014). Skam skiller seg derimot fra stigmatisering når det kommer til den underliggende hensikten og de strukturelle prosessene som fører til enten skam eller stigmatisering. Den som blir utsatt for skam og stigmatisering vil likevel ikke oppleve følelsene og prosessene som forskjellige (R. Walker et al., 2014). Hvorvidt de deler verdiene til gruppen som opptrer stigmatiserende eller skaper skam, er derimot ulik. En person som opplever skam føler ikke at de er det de ønsker, og deres ønske vil gjerne være å være som de andre i gruppen. Dette gjelder ikke nødvendigvis for en person som opplever stigmatisering, da vedkommende kan føle stolthet over sin tillagte egenskap, og likevel være offer for stigmatisering. Dersom vedkommende ikke er stolt over egenskapen som skiller en fra de andre, vil stigmatisering sannsynligvis oppleves som skam (R. Walker et al., 2014).

Fattigdom er en mulig faktor som binder sammen stigmatisering og skam. Til tross for at ikke alle vil innrømme at de har et ønske om å være rike, er det svært få som vil påstå at de vil være fattige. I slike tilfeller vil en person som er stigmatisert på grunn av fattigdom, sannsynligvis oppleve stigmatisering som skam (R. Walker et al., 2014). I følge Amartya Sen (1983) er skam ofte en del av fattigdomskomplekset. Fattigdom er ikke bare et bevis på personlig svikt, men også en tilstand som kan hindre personer i å delta i samfunnet i tråd med aksepterte normer og skikker. Individene føler skam over ikke å klare å leve opp til samfunnets forventninger, samtidig som de føler en ytre skam fra de menneskene rundt dem. De lider også under stigmatisering, som Walker et.al. (2014) definerer som byråkratisert skam manifestert i den politiske strukturen, som igjen forsterkes av diskriminering av andre (R. Walker et al., 2014). Dette kan være naboer, kolleger eller institusjoner. Figur 2 viser

sammenhengen mellom disse ideene, og hvordan skam, stigmatisering og sosial ekskludering er knyttet sammen med fattigdom, og hvilke konsekvenser dette kan få.

Figur 2 Forbindelsen mellom stigmatisering og skam.

Basert på "Model of the poverty-shame nexus"

Kilde: Walker et al. (2014)

Noen hevder at skam assosiert med fattigdom kan ha økt (R. Walker et al., 2014). Med økonomisk utvikling og en økt individualisering har sosial status blitt forbundet med hva man har oppnådd, fremfor ens egenskaper og karakteristikk. Velstand og forbruk fungerer som et mål på personlig suksess, samtidig som at fattigdom har blitt en tydelig indikator på personlig svikt (R. Walker et al., 2014). Mens de rike forblir vinnere, blir de fattige utsatt for skam. Individuer som opplever skam føler seg ikke bare små og ydmyket, de føler trolig også isolasjon som enten er påtvunget dem eller valgt av dem selv for å hindre offentlig skam.

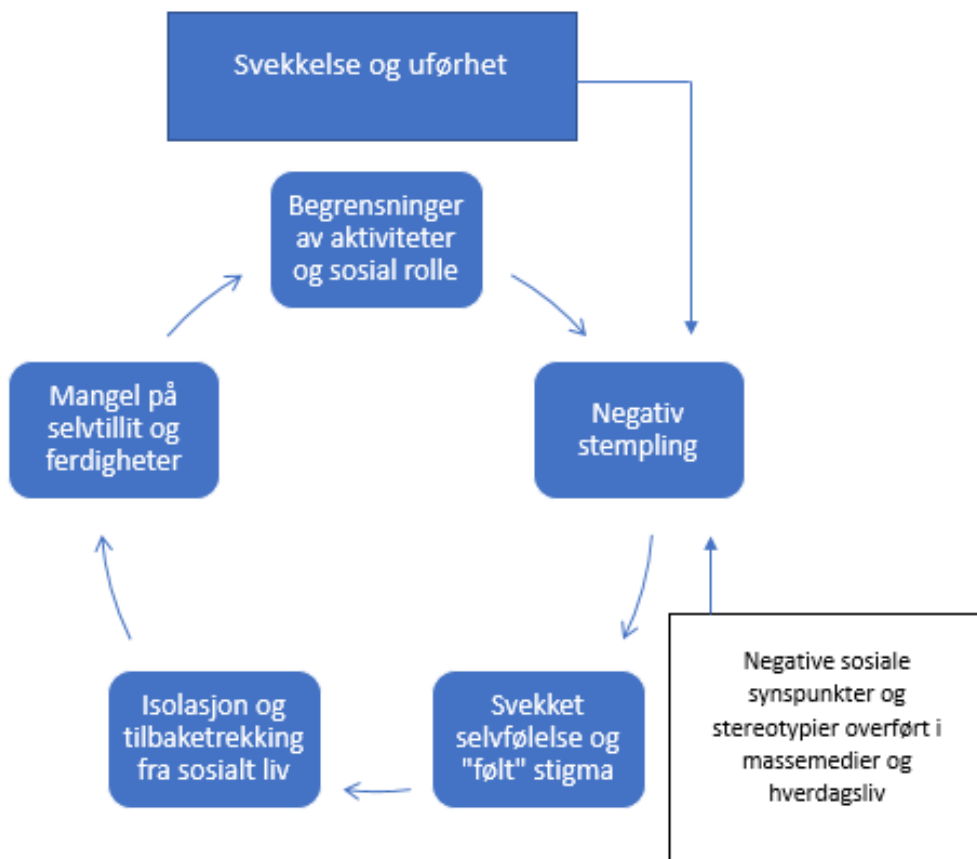
I Norge oppleveres fattigdom som et avvik, hvor opplevelsen forsterkes av hendelser som synliggjør fattigdom (Solstad, 2011). Slike hendelser kan ifølge Solstad (2011) være tvangssalg av bolig, å søke om økonomisk sosialhjelp eller å motta hjelp fra for eksempel Frelsesarmeen. Stigmatisering er en prosess hvor mennesket formes av avviket, og innebærer tap av selvspekt og verdighet hos den som er merket (Solstad, 2011). Det innebærer også at avvikerer blir ekskludert fra det fellesskapet som i utgangspunktet definerte en tilstand som

avvik. Basert på dette fremstår stigmatisering som en innfallsvinkel til forståelse av skam som en opplevelse av det å være fattig i et rikt land.

3.2 Mediepåvirkning

Stigmatisering og skam er sosiale prosesser og dreier seg om sosial samhandling. Kommunikasjon kan derfor forsterke opplevelsen av stigmatisering og skam. «Ut fra sin funksjon i offentligheten kan media beskrives som det kommunikative rommet hvor storsamfunnets kollektive meninger drøftes og legitimeres» (Tveiten, 2008). De signalene som eksisterer i samfunnet fanges opp av mediene og forsterkes gjennom ulike symbolske representasjoner. I noen tilfeller kan sterke signaler om for eksempel fattigdom, blåses opp og virke tilbake på samhandlingen i hverdagslivet. På den måten bidrar mediene til at opplevelsen av fattigdom forsterkes gjennom representasjoner om dem selv. Mediene har ulike måter å videreformidle de signalene som fanges opp, noe som kan resultere i at ens holdninger overfor fattige blir påvirket. Det er ikke vanskelig å tenke seg at grupper og individer som opplever slike prosesser utvikler en følelse av skam.

I Baumbergs studie (2016) kommer de fram til at de som leser mer stigmatiserende avisartikler også rapporterer høyere nivå av personlig stigmatisering. Dette skyldes mediepåvirkning. Gjennom intendert og uintentert mediepåvirkning, kan det hos leserne oppstå nye holdninger, forsterkning eller svekkelse av eksisterende holdninger, endring av dem eller opprettholdelse av de holdningene de allerede har (Waldahl, 2002). Hvordan medier påvirker fattigdomsrelatert stigmatisering gjennom stemping, og dermed andre faktorer som relateres til fenomenet, fremkommer i figur 3. «Svekkelse og uførhet» referer til det å være fattig, da dette i seg selv fører til negativ stemping.

Figur 3 Negativ «feedback» mellom stigmatisering, selvtillit og deltakelse i sosiale aktiviteter.

Basert på "Negative feedback between stigmatisation, self-esteem & social activities"

Kilde: Taylor & Field (1993)

I følge Mathiesen (2010) er medienes virkninger på folks holdninger et innviklet tema fordi det både er begrepsmessig vanskelig, og fordi diskusjonen av holdningsbegrepet er omfattende. Mediepåvirkning kan være intendert eller uintentert, og kan forekomme direkte eller indirekte. Det skilles videre mellom påvirkning som er kortsiktig og langsiktig. Kortsiktig virkning sikter seg inn på øyeblikkelig påvirkningseffekt. Langsiktig virkning kan derimot forstås på to måter. Enten er det snakk om virkninger som vedvarer over lenger tid når påvirkningen først har funnet sted, eller det kan være snakk om virkninger som inntreffer en viss tid etter at påvirkningen fant sted. Dette skyldes at det tar tid å bygge opp påvirkning.

Waldahl beskriver en holdning som «en predisposisjon til å reagere på en spesiell stimulus på en bestemt måte» (2002, p. 115). En holdning er med andre ord en indre tilstand hos mennesket som hjelper det til å gjøre omverdenen meningsfull, og inneholder gjerne en kunnskapskomponent, en følelseskomponent og en handlingskomponent.

Kunnskapskomponenten forteller hvordan folk observerer sine fysiske og sosiale omgivelser, og hvilke informasjon, forestillinger og stereotyper de har om det som skjer rundt dem (Waldahl, 2002). Følelseskomponenten forteller hvilke følelser og vurderinger folk knytter til ulike objekter, mens handlingskomponenten forteller hvilke handlingstendenser folk har ovenfor objektet. Den sistnevnte komponenten knytter holdninger og atferd sammen gjennom en vurdering av mulige virkninger av ulike handlinger.

3.2.1 Virkelighetsbilder

Medienes bidrag til dannelsen av sosiale virkelighetsbilder hos det enkelte mennesket må vurderes i lys av de sosiale prosessene som knytter individ og samfunn sammen. Det skjer gjennom et samspill mellom objektive, symbolske og subjektive virkeligheter (Waldahl, 2002). For det første opplever mennesket virkeligheten ved sin egen deltakelse i den. En egen deltakelse gir kunnskap om konkrete fenomener, forestillinger om forholdet mellom ulike deler av virkeligheten og synspunkter på rett og galt. Ettersom den personlige erfaringen er selvopplevd, har den som regel et objektivt preg (Waldahl, 2002). Den fremstår som ufravikelig og udiskutabel og trenger sjelden ytterligere bekreftelse. Mennesket møter også virkeligheten i form av symbolske representasjoner formidlet gjennom muntlige overleveringer, medierte beskrivelser og kunstneriske fremstillinger. Ulike symboler avviker ofte både fra hverandre og fra den enkeltes egen oppfatning av virkeligheten, og krever derfor evner til å vurdere ulike virkelighetsoppfatninger mot hverandre. En sammensmelting av objektive og symbolske virkeligheter skaper folks egne versjoner i form av subjektive virkelighetsbilder. Det er disse subjektive virkelighetene som bestemmer hvordan folk forholder seg til sine daglige omgivelser. De enkeltes subjektive virkelighetsbilder blir så en del av samfunnets subjektive virkelighetsbilde, og befinner seg dermed i en dialektisk prosess der virkelighetsbilder på individ- og samfunnsnivå påvirker hverandre over tid.

Overfor konkrete og spesifikke spørsmål som er nær knyttet til folk eget ståsted, er subjektive virkelighetsbilder først og fremst preget av den objektive virkeligheten som omgir hver enkelt. Overfor generelle og abstrakte spørsmål som er fjernere fra individets nærmiljø, har

symbolske virkelighetsbilder større betydning (Waldahl, 2002). Ettersom fattigdom er noe som ansees som fjernt fra de fleste «andres» nærmiljø, er dette et område som trolig blir påvirket av slike symbolske representasjoner av virkeligheten. Mediene formidler symbolske virkelighetsbilder, og dets betydning øker når det aktuelle temaet fjerner seg fra publikums eget ståsted. Avstand i tid og rom betyr mye for mediernes påvirkning av meningsdannende prosesser, og i fjerne spørsmål rår de i stor grad alene.

3.2.2 Medier som årsaksfaktor for holdningspåvirkning

Til tross for at medier kan ha makt til å påvirke holdninger i samfunnet, er det ikke gitt at symbolske representasjoner alltid vil ha innflytelse. I mediepåvirkning eksisterer det aldri nødvendige årsaksfaktorer slik at Y alltid forutgår av X, hvilket vil si at Y aldri inntreffer hvis X ikke er til stede (Waldahl, 2002). Det vil si at det ikke er slik at man har en spesifikk holdning overfor fattige kun etter man har lest i avisen. På samme måte eksisterer det ikke tilstrekkelige årsaksfaktorer, som vil si at X alltid blir etterfulgt av Y. Det vil si at ikke alle som leser aviser innehar eller etablerer visse typer holdninger overfor fattige nettopp fordi de leste avisen. Ved mediepåvirkning er det derfor alltid snakk om medvirkende årsaksfaktorer, slik at X medfører økt hyppighet av Y, selv om den verken er nødvendig eller tilstrekkelig. Å lese aviser er med på å etablere holdninger i samfunnet, men det er ingen entydig sammenheng mellom de to faktorene. Når man studerer mediepåvirkning er det viktig å se denne i sammenheng med andre sosiale prosesser, der det alltid vil være andre alternative årsaksfaktorer hvor hver enkelt av disse kan oppfattes som årsak til fenomenet man studerer. Det fullstendige årsaksforholdet omfatter med andre ord mange ulike faktorer. Holdninger er ikke arvemessig overført eller på annen måte direkte tilknyttet til individet, men er noe som bygger på erfaring og læring (Waldahl, 2002). De erverves og formes gjennom folks kontakt med sine omgivelser ettersom de vokser opp, og må avledes fra verbale eller skriftlige utsagn eller fra faktisk atferd.

"Erkjennelsen av mediernes betydning på de fleste områder i samfunnet er en grunnleggende forutsetning for den betydelige oppmerksomhet som blir viet mediene. ...

Påvirkningsaspektet ved mediernes plass i det moderne samfunn er likevel preget av usikkerhet og uenighet: Det er vanskelig å trekke entydige slutninger både om mediernes samlede virkning, om deres virkninger på avgrensede sektorer i samfunnet og om deres innflytelse i konkrete situasjoner. De mange undersøkelser som finnes om virkninger, er

sjelden samstemte i sine konklusjoner, og det er som regel mulig å finne støtte for de fleste påstander i en debatt om mediepåvirkning" (Waldahl, 2002, pp. 12-13).

4 Fattigdom i Oslo

4.1 Fattig i et rikt land

Da «det nye Norge» reiste seg etter andre verdenskrig, ble det knyttet stor stolthet til det at ingen skulle trenge å bære begrepet «fattig» av seg selv (Solstad, 2011). Fattigdom ble ansett som en sykdom ved samfunnet, fremfor en svakhet hos individet selv. Det ble ansett som en rettighet å ikke leve som fattig. Den allmenne oppfatningen er at Norge er et land med rikdom som har kommet befolkningen til gode (Solstad, 2011). Noen kan derfor oppleve det som provoserende når andre hevder at det finnes fattige i Norge. Det er likevel et faktum at et liv som fattig er realiteten for mange. Nettopp fordi det eksisterer en tankegang om at nordmenn har en god økonomi og kan oppfattes som svært velstående, blir det enda vanskeligere for de dette ikke gjelder å erkjenne fattigdom i egen tilværelse.

Først i 1996 begynte forskere å mane frem diskusjoner om behovet for klare definisjoner av fattigdom ut fra et relativt fattigdomsbegrep i Norge (Harsløf & Seim, 2008). I de fleste OECD-landene praktiseres landspesifikke fattigdomsgrenser som en andel av den midterste inntekten i samfunnet (Mogstad, 2005). Dette gjøres også i Norge, til tross for at man verken har en standarddefinisjon på fattigdom eller en offisiell fattigdomsgrense. Sist myndighetene i Norge fastslo hvor mye mat forsorgsvesenet måtte dele ut for at de vanskeligstilte skulle overleve, var på 1930-tallet. I stortingsmeldingen «Tiltaksplan mot fattigdom» fra 2002 ble denne definisjonen brukt:

«Med fattigdom forstås at personer har så lav inntekt, eventuelt i kombinasjon med høye nødvendige utgifter til sykdom, funksjonshemming, mv., at de over lengre tid ikke får dekket grunnleggende velferdsbehov. I tiltaksplanen legges til grunn lavinntekt, målt ved 50 % av medianinntekten, som varer i tre år som en hovedindikator på fattigdom» (Claussen, 2014, p. 28).

Dersom man benytter denne definisjonen, hadde 4,8 % av Norges befolkning vedvarende lavinntekt etter OECD-50 skalaen i perioden 2012-2014 (Omholt, 2016). Settes grensen til EU-60 skalaen blir andelen 9,9 % (Omholt, 2016). Utviklingen i lavinntekt i befolkningen i Norge har siden 80-tallet vært preget av svingninger. Etter en stabil periode i mange år, og en

synkende andel mellom 2006-2011, ser man ifølge Omholt (2016) at andelen med vedvarende lavinntekt har økt de siste årene.

4.1.1 Fattigdom i storbyen

Tone Fløtten, daglig leder i Fagbevegelsens forskningsinstitutt (FAFO) diskuterer hvorvidt det er riktig å bruke fattigdomsbegrepet i et av verdens mest velstående land, med en forholdsvis godt utbygd velferdsstat (Fløtten, Nielsen, Grønningsæter, Grødem, & Hansen, 2011). Hun diskuterer også om det er riktig å bruke rene inntektsmål slik tilnærmingen er i OECD-landene. Fattigdomsstudier basert på en slik tilnærming vil ifølge Mogstad (2005) undervurdere andelen fattige i områder med høye levekostnader og overvurdere andelen fattige i områder med lave levekostnader. Årsaken til dette er at inntektene og fattigdomsgrensene ikke er justert for de geografiske kostnadsforskjellene. Både Fløtten et.al (2011) og Mogstad (2005) foreslår derfor regionale inntektsgrenser, ettersom det er krav og behov for ulike konsumvarer og tjenester i de ulike regionene. En person som lever i et økonomisk pressområde trenger høyere inntekt enn en som lever i et område med lave levekostnader. En slik regional inntektsgrense gir omtrent de samme fattigdomsratene, men byene får litt flere fattige fordi medianinntekten er høyere enn i spredtbygde strøk. Dette skyldes at det på mange måter er en nær sammenheng mellom utviklingen i lavinntekt og endringer i inntektsfordelingen. Ved en relativ definisjon av lavinntekt vil andelen personer i lavinntektsgruppen i stor grad påvirkes av hva som skjer med den generelle inntektsfordelingen i samfunnet (Omholt, 2016).

Basert på tallene til Statistisk Sentralbyrå (Omholt, 2016), viser det seg at det er klare variasjoner i ulikhet mellom fylkene. Det er først og fremst Oslo som skiller seg fra resten av landet ved å ha mye større inntektsforskjeller enn noen av de andre fylkene. Den rikeste andelen av befolkningen har hatt en akselererende inntektsutvikling siden starten av 1990-tallet, noe som har bidratt til at de har den største delen av det samlede inntektsgrunnlaget (Harsløf & Seim, 2008). Mens inntektsforskjellen mellom femtedelen av befolkningen med høyest inntekt og femtedelen med lavest inntekt er 3,5 for hele landet, er tilsvarende forholdstall hele 5,1 i hovedstaden (Omholt, 2016). En rekke analyser av ulikhet i inntekt og levekår har vist at Oslo er det stedet i Norge med størst forskjell i de økonomiske levekårene (Mogstad, 2005; Henriksen & Sommerfeldt, 2005; Kirkeberg, 2003).

At fattigdommen er så mye større i Oslo enn i resten av landet, har sammenheng med selve økonomien og antallet fattige mennesker som lever i fattigdom. Når man snakker om at selve økonomien forklarer den økte fattigdommen, forklares dette med at den økonomiske differansen mellom de rike og de fattige er større i Oslo enn andre steder. Slik ulikhet skyldes utviklingen av kunnskapsrike forretningstjenester i Oslo, som har stått for en kraftig vekst i sysselsettingen og tiltrukket seg og rekruttert personer med høyere utdanning (Vatne, 2005). Dette har ført til at mange med store nærings- og kapitalinntekter bor i Oslo (Omholt, 2016). Harsløf og Seim (2008) hevder at den norske, urbane fattigdommen paradoksalt er relatert til velferdsutviklingen. Den økonomiske veksten og utvidelsen av velferdsstaten har bidratt til at individet er mer fristilt fra flere forpliktende fellesskaper som tidligere, til en viss grad fungerte som en buffer mot fattigdom. Også den særegne husholdningsstrukturen i Oslo, hvor over halvparten av husholdningene består av aleneboende, påvirker ulikheten. Ulikheten innen gruppen av aleneboende er gjerne større enn blant andre husholdninger (Omholt, 2016). Når man snakker om antall fattige som en forklaring på at fattigdommen er større i Oslo enn andre steder, handler dette om at flere mennesker lever i fattigdom her. Ifølge Harsløf og Seim (2008) går forklaringen av dette fenomenet ut på at velferdsutviklingen har bidratt til å trekke nye grupper fattige til det norske samfunnet. Oslo har et sterkt innslag av innvandrere med landbakgrunn fra Øst-Europa, Asia, Afrika og Latin-Amerika. Høykostland med gode velferdsordningen tiltrekker seg velutdannede og faglærte, men også fattige innvandrere. Førstnevnte gruppe skaper konkurranse i arbeidsmarkedet, mens sistnevnte glir inn i den uformelle økonomien og i det offentlige sosiale systemet (Harsløf & Seim, 2008). Sistnevnte gruppe er kraftig overrepresentert nederst i inntektsfordelingen, og havner derfor lett inn i fattigdomsstatistikken.

4.1.2 Fattigdom i ulike befolkningsgrupper

I velstående land er det vanskelig å svare på spørsmålet om hvem «de fattige» er. I følge Claussen (2014) er det to årsaker til dette. For det første er det «så godt som ingen fattige i absolutt forstand i vår velferdsstat» slik FN definerer begrepet¹ (Claussen, 2014:26). For det andre er de fattige knapt synlig. Det vil si at de norske fattige i dag ikke er en veldefinert gruppe mennesker. Selv om man kan argumentere for at fattigdom i det norske velferdssamfunnet er et marginalt problem sett i internasjonalt perspektiv, må det betegnes

¹ FN setter den absolutte fattigdomsgrensen til to dollar dagen per person, en grense som viser den minste inntekten man kan overleve på i lavinntektsland

som alvorlig for de det gjelder (Harsløf & Seim, 2008). Tidligere studier har vist at andelen fattige varierer sterkt mellom ulike befolkningsgrupper (Mogstad, 2005).

Statistisk sentralbyrå har utarbeidet ulike lavinntektsgrupper. Dette er barn og barnefamilier, aleneboende, mottakere av sosialhjelp, innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, langtidsledige og personer med ulike former for pensjon (Omholt, 2016). Det er viktig å notere seg at man kan befinne seg i flere av disse gruppene samtidig. Det er klare forskjeller i relativ andel med lavinntekt blant enslige forsørgere og par med barn. Blant enslige forsørgere hadde 27 prosent lavinntekt i 2014, mens dette var tilfelle for 8 prosent av alle personer i husholdningstypen par med barn (Omholt, 2016). Blant de ulike gruppene av trygdemottakere er det aleneboende minstepensjonister som peker seg ut som gruppen med den største andelen i lavinntektsgruppen. I 2014 hadde så mange som 72 prosent av alle aleneboende minstepensjonister en inntekt under lavinntektsgrensen (Omholt, 2016). Innvandrere er også en gruppe som er kjennetegnet av at mange tilhører lavinntektsgruppen. I 2014 hadde 38 prosent av alle personer i husholdninger der hovedinntektstaker var innvandrer fra Afrika, Asia, etc. en inntekt under lavinntektsgrensen (EU-definisjon). Personer i innvandrerhusholdninger hadde dermed en lavinntektsrisiko som var mer enn tre ganger større enn befolkningen generelt (Omholt, 2016). Grunnen til den høye andelen fattige blant innvandrere kan ifølge Claussen (2014) være at disse har høy arbeidsledighet i Norge, og at mange har forholdsvis dårlig betalte jobber og store familier. Også mange sosialhjelpsmottakere befinner seg i lavinntektsgruppen. I 2014 hadde 65 prosent av alle sosialhjelpsmottakere lavinntekt (Omholt, 2016).

Jeg har i dette delkapittelet forsøkt å vise hva som preger fattigdom i Oslo, og hvordan situasjonen er kompleks. Når man snakker om hvordan fattigdommen har økt og er mer fremtredende i Oslo enn andre steder i Norge, er dette knyttet til både de økonomiske forklaringene og til det antall mennesker som er fattige. Fenomenet påvirkes av ulike faktorer, slik som økt økonomisk differanse mellom fattige og rike, individualisme og innvandring. De menneskene som lever i fattigdom i Oslo består ifølge Omholt (2016) av ulike, sårbare lavinntektsgrupper.

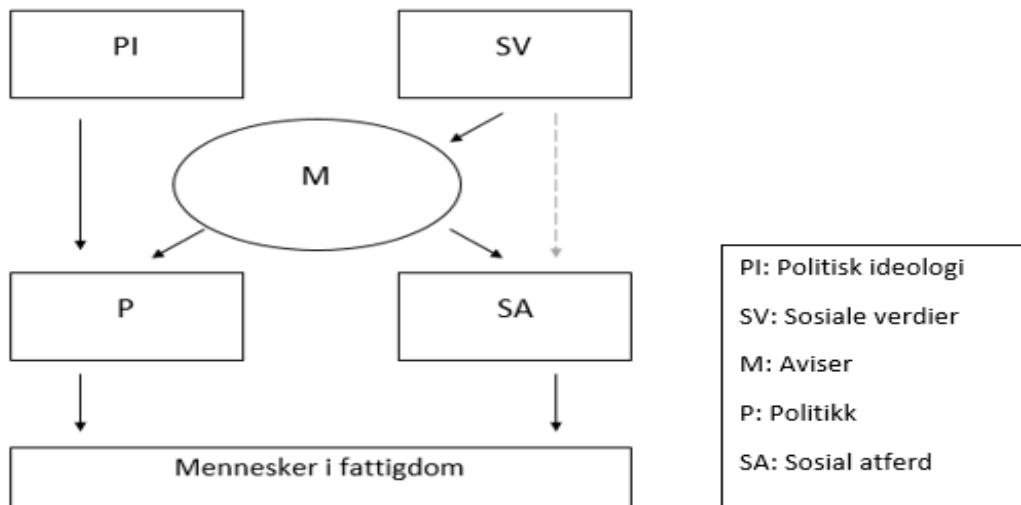
4.2 Medienes påvirkning i samfunnet

Media gir mulighet til å nå ut til en stor del av befolkningen, og få betviler deres betydning i dagens samfunn (Waldahl, 2002). Ifølge Statistisk sentralbyrås mediebarometer, leste om lag 74 % av befolkningen avisen en gjennomsnittsdag i 2015 (Vaage, 2016, p. 16). Dette inkluderer både papir- og nettaviser. En gjennomsnittsdag leser 37 % av innbyggerne i Oslo og Akershus papiraviser, og typen avis domineres av distriktsaviser og annen type Oslo avis før VG og Dagbladet. VG, Dagbladet og Aftenposten er de tre mest leste nettavisene nasjonalt. At så mange leser en eller annen form for avis, vil si at dette omfatter en relativt stor andel av befolkningen og at avisenes budskap kan nå svært mange mennesker.

Det er nå interessant å se hvordan avismedier skaper representasjon av fattigdom i Oslo. Avismediene har stor påvirkningskraft, og deres representasjoner har mulighet til å påvirke samfunnet i den grad de påvirker individets holdninger. Det er likevel viktig å poengtere at medier, og mer spesifikt avismedier, kun er én variant for representasjon som kan påvirke individers holdninger, også når det gjelder fattigdom.

4.2.1 Medier og politikk i Norge

Mennesker i fattigdom føler dyp skam over ikke å leve opp til sine egne eller samfunnets forventninger på grunn av økonomi. De blir i tillegg lagt skam på av mennesker de møter, i sitt møte med byråkrati og gjennom mediene. I følge R. Walker et al. (2014) opplevde nordmenn i deres studie å få mye av sin kunnskap om fattige i landet, gjennom media. Figur 4: «Sammenhengen mellom media, politikk og fattigdom» viser hvor stor makt mediepåvirkning har i Norge. Sosiale verdier påvirker mediene. Slike sosiale verdier er for eksempel trekk ved velferdsstaten, slik som likhet og at folk skal ha det bra. Mediene påvirker deretter politikk og sosial atferd. Politikken fokuserer for eksempel på strategier for et inkluderende arbeidsmarked for de arbeidsløse som lever i fattigdom. Den sosiale atferden påvirkes i ulik grad avhengig av hvilke påvirkningskomponenter de ulike mediene benytter i sin representasjon av fattige. Mennesker som lever i fattigdom opplever å være de som til slutt blir påvirket av denne politikken og atferden.

Figur 4 Sammenhengen mellom media, politikk og fattigdom.

Basert på «Policy and media dynamics»

Kilde: Walker et al. (2014)

Waldahl (2002) hevder at spørsmålet ikke er *om* mennesker blir påvirket av mediene, men *hvordan*. Ingunn Hagen definerer påvirkning som ”korleis media innverkar eller influerer på våre kjensler, kunnskapar, meiningar, bilete av verda og handlingar” (Hagen, 1998, p. 15). På individnivå blir dermed kunnskaper, holdninger og handlinger påvirket av mediens fremstilling av nære og fjerne hendelser. Påvirkningen media har hatt vil derfor påvirke deres tanker i etterkant. Tidligere utgjorde personlig erfaring den viktigste delen av folks erfaringsgrunnlag, mens bildet ser annerledes ut i dag: «Gjennom radio, tv, aviser, film, ukeblader og andre medier erverver folk kunnskaper, inntrykk og opplevelser om sider ved virkeligheten som de selv ikke har erfart eller vært i direkte berøring med» (Waldahl, 2002, p. 74). Dette fører til at mennesket er mer innsiktsfullt enn tidligere-, og at en utvikling av egne holdninger skjer på et bredere grunnlag.

4.2.2 Fremstilling av mediaovervåkning

I dette delkapittelet ønsker jeg å vise hvordan noen av artiklene jeg fant i min medieovervåkning, kan påvirke leseres holdninger på ulike måter. Jeg presenterer ikke mange artikler, men de viser til ulike vinklinger av fattigdom i Oslo fremstilt i avismediene. De vil bli kort fremstilt med innhold, før jeg fremstiller teori om ulike påvirkningsformer som kan knyttes til de utvalgte artiklene. Dette vil vise hvordan ulike påvirkningsmidler som benyttes i artiklene kan påvirke leseren. Blant avisartiklene i mitt søk kom det frem ulike vinklinger relatert til fattigdom. Tema for disse resultatene er politikk og bolig, altruisme, asyl og integrering, ekskludering, barnefattigdom, arbeidsledighet og portretter av mennesker som lever i fattigdom i Oslo. Jeg har plukket ut fire ulike temaer i fremstillingen.

Artiklene presenterer et hierarki i velferdssystemet, og skiller mellom de som er verdige og uverdige mottakere. De som mottar eldreomsorg og minstepensjon er øverst i hierarkiet, mens de som mottar sosialstønad og uføretrygd blir beskrevet på en mer stigmatiserende måte. Menneskene som befinner seg i denne delen av hierarkiet fremstilles ikke som individer, men som en del av en gruppe som skal unngås. Et eksempel på en slik gruppe er aleneforeldre, som ofte fremstilles på en positiv eller nøytral måte. Det kan også være familier med innvandrerbakgrunn, men disse fremstilles gjerne som problematiske eller utfordrende. Den norske rombefolkningen blir også fremstilt som en del av det norske fattigdomsmiljøet, men blir alltid ansett som en egen gruppe fattige. De distanseres fra andre deler av fattigdomsmiljøet.

Negative vinklinger på fattigdom er ofte knyttet til avhengighet av velferdssystemet eller til folks etniske bakgrunn. Det er også et fokus på hvordan fattige med ikke-vestlig bakgrunn er ekskludert fra arbeidsmarkedet, og hvordan disse menneskene må ha arbeid for å inkluderes i økonomien. Noen artikler satte fokus på de sosioøkonomiske forskjellene mellom Oslo øst og Oslo vest, og hvordan dette skapte sosial ekskludering. Andre fokuserte på de strukturelle problemene som forsterker fattigdom. Disse var ofte politisk motivert, og la skylden på feil i velferdssystemet eller i regjeringens politikk.

«Her bor Nihana med fire barn i en helseskadelig leilighet»

Artikkelen er hentet fra VG, publisert 9. mars 2017 (Skiphamn). Den beskriver hvordan en sliten alenemor til fire barn bor i en leilighet som gjør barna syke. Hun mottar barnetrygd, barnebidrag, tiltakspenger og sosialstønad, samt bostøtte for å forsørge familien. Artikkelen trekker paralleller til den høye barnefattigdommen og den økende økonomiske ulikheten i

Norge. Artikkelen tar også for seg at antallet sosialhjelpsmottakere har økt som en konsekvens av utviklingen i arbeidsmarkedet, og at antallet som venter på sosialbolig er økende. For å vise hvilke problemer mange av de fattige står overfor, har VG i denne artikkelen valgt å bruke virkelige mennesker som forteller om sin situasjon.

Artikkelen om Nihana fremstiller alenemoren på en positiv måte, og appellerer for eksempel til leserens følelser og kunnskap. En alenemor som må oppdra barna sine i en leilighet som gjør dem syke, er noe flere kan relatere til sin egen virkelighet. Den objektive forståelsen og erfaringen av det å være forelder, eller den kunnskapen man har om sykdom relatert til luftkvalitet, påvirker lesere som kan kjenne seg igjen i disse hendelsene. Ved å benytte seg av følelses- og kunnskapskomponenter påvirker slike symbolske representasjoner et stort publikum.

«Flyktning-barn fanget I fattigdom»

Denne artikkelen er hentet fra Vårt Land og var publisert 6. mars 2017 (Bjåen). Den tar for seg barnefattigdom i Norge, med fokus på familier med innvandringsbakgrunn. Inngressen sier at fattigdomsforskjellen mellom innvandrerbarn er stor, og videre at Norge er et «forskjellsland». Blant barn som lever i vedvarende lavinntekt utgjør ikke-innvandrere 5,4 % mot en andel på 38 % for innvandrerbarn. Artikkelen skiller mellom barn fra somaliske og indiske familier, som ligger i hver sin ende av skalaen når det gjelder høy lavinntekt blant innvandrere. I følge en forsker VG har tatt kontakt med skyldes denne ulikheten at somaliere er storfamilier, og at både far og mor har lav sysselsetting; 36 prosent av menn og 22 prosent kvinner.

Denne artikkelen tar for seg familier med innvandrerbakgrunn som en gruppe fattige. Artikkelen knyttes også til avhengighet av velferdssystemet på grunn av manglende deltakelse i arbeidsmarkedet. Tematikken skaper assosiasjoner til stigmatisering på tre plan; fattigdom, å tilhøre en spesifikk etnisitet, og å være arbeidsledig. De tre faktorene knyttes sammen i artikkelen; fattigdom er mer utbredt blant somaliere enn blant indere, og somaliernes fattigdom skyldes manglende deltakelse på arbeidslivet. Å være fattig og ikke delta i arbeid bryter med de sosiale normene i samfunnet, og kan derfor føre til skam og stigmatisering hos lesere som kan relatere seg til denne virkeligheten. At det skilles mellom to ulike etnisiteter i det norske samfunnet, skaper også et skille mellom verdige og uverdige fattige, hvor somaliere kommer dårligst ut. Jeg tolker dette som intendert påvirkning med potensiell

direkte virkning, da en sammenligning alltid vil kåre en vinner og en taper. Artikkelen beskriver familier med innvandrergupper som avhengige av velferdssystemet. Den er likevel bare én av mange artikler som tar opp denne tematikken i løpet av en to-måneders tidsperiode. Slik hyppighet påvirker kunnskapen til leseren, og kan derfor virke både holdningsforsterkende, - dannende og – endrende hos ivrige avislesere.

«Det er så vanvittig forsøplet»

Denne artikkelen er hentet fra Aftenposten publisert 15. juli 2016 (Skogvold Rygg), og tar for seg problematikken som oppleves i Oslo når tilstrømningen av romfolk øker. Forsøpling er et stort problem som følge av romleire i flere deler av byen. Artikkelen fordeler romfolk enten som tiggere eller som kriminelle, som følge av et mettet tiggermarkedet. Den trekker ikke frem andre mennesker i det norske fattigdomsmiljøet, men skildrer romfolk som en egen gruppe fattige. Det gjøres likevel et poeng av at de ikke ønsker å kategorisere disse som en gruppe, men som individer. Artikkelen trekker likevel ikke frem individer, men skildrer romfolk som gruppe, som forsøpler og legger igjen avføring på offentlige plasser. Den tar heller ikke for seg tiggergruppen som helhet, men den delen som refererer til romfolk.

Avisen benytter seg av et bilde for å illustrere hvordan det så ut i et område med en forlatt romleir. Dette er en sterk symbolsk representasjon, da dette kan bidra til holdningsdannelse blant de som ikke har personlig erfaring med dette fenomenet. Bildet blir en del av individets kunnskap, og kan ved hyppig fremstilling og langsiktig virkning, oppfattes som et bevis som fremstår som udiskutabelt. Artikkelen benytter seg av ord som forsøpling og avføring for å beskrive en situasjon. Dette kan være fakta som skriveren ønsker å formidle til leseren. Det kan også fremstå som direkte virkemidler og kan derfor knyttes til, og tolkes som intendert påvirkning. Jeg tolker at budskapet i denne artikkelen har en hensikt om å opplyse og provosere frem en felles forståelse, en subjektiv virkelighet, og at den derfor påvirker leserens holdninger på en eller annen måte.

«Uføre i Oslo blir fratatt bostøtten»

Denne artikkelen er hentet fra Dagsavisen, publisert 07.mars 2017 (De Rosa), og tar opp strukturelle problemer som forsterker fattigdom. Den handler om hvordan regjeringen tar bostøtten fra uføre, slik at de må motta sosialhjelp resten av livet. Man blir presentert for Ask, en mann som blir påvirket av en slik endring i bostøtten. Han tjener, i likhet med mange andre

uføre, akkurat for mye til å motta bostøtte. Man får vite hvor mye han penger han sitter igjen med i måneden etter at bostøtten er fjernet, noe som viser til at sosialhjelp kunne vært et bedre alternativ enn den ordningen han har i dag. Artikkelen er politiske motivert, da budskapet går ut på at bostøtten fortsatt har en hensikt. Å fjerne disse ordningene vil ramme de fattigste hardest. Artikkelen tar for seg en politisk debatt som argumenterer om økonomifordeling og ansvar for den nye ordningen.

Denne artikkelen benytter seg av kunnskaps- og følelseskomponenter som kan bidra til holdningspåvirkning. Ved å benytte seg av en person som opplever den nye ordningen, benytter artikkelen seg av virkemidler som påvirker leserens kunnskapskomponenter. Ved å beskrive hva vedkommende føler om situasjonen trigges leseres følelseskomponent. Det er ikke lenger bare politikk, men et ansikt og en historie som blir påvirket av en slik politisk omlegging. Fremlegging av tall bidrar til å etablere kunnskap. Ved å benytte seg av slike følelses- og kunnskapskomponenter påvirker slike symbolske representasjoner et stort publikum.

4.3 Konklusjon

I dette kapittelet har jeg stilt meg spørsmålene; hvordan er fattigdommen i Oslo og hvordan går dette frem i representasjoner i avisemedier? Fattigdommen i Oslo er kompleks, og er større enn i resten av landet. Dette skyldes at Oslo er en by som tiltrekker seg kunnskapsrike forretningstjenester som bidrar til økt sysselsetting blant personer med høyere utdanning. At den økonomiske differansen mellom fattig og rik er større, skyldes også at Oslo har et sterkt innslag innvandrere og at mange av disse befinner seg utenfor arbeidsmarkedet. Blant de fattige i Oslo finner man også aleneboere, mottakere av sosialhjelp, barnefamilier, langtidsledige og personer med ulike former for pensjon. Oslo tiltrekker seg derfor grupper som befinner seg på hver sin side av den økonomiske skalaen. En slik forskjell påvirker den fattiges opplevelse av relative deprivasjon. Det fører også til at en stor gruppe mennesker i Oslo er utsatt for stigmatisering, sosial ekskludering og skam som tilleggsbelastninger ved fattigdom. Slike tilleggsbelastninger oppstår for eksempel gjennom medier og mediepåvirkning.

Man har mulighet til å få mye kunnskap og informasjon om fattigdom gjennom avismediene. Fattigdom er et tema som tar for seg generelle og abstrakte spørsmål som ofte er fjernt fra

leserens nærmiljø og virkelighet. Deres subjektive forståelse av virkeligheten er derfor ikke tilstrekkelig for å forstå et slikt fenomen. Symbolske representasjoner, slik som medierte beskrivelser i aviser, påvirker derfor deres forståelse av en slik virkelighet. Avismedier er med andre ord en av mange symbolske representasjoner som påvirker individets virkelighetsforståelse. Et bilde av en forlatt romleir, en historie om en mor med syke barn, eller en statistisk sammenligning mellom to etnisiteter i arbeidslivet, er sterke virkemidler som påvirker leserens kunnskapskomponent, og bidrar til en holdningspåvirkning hos leseren. Gjennom en sammensmelting mellom disse symbolske representasjonene og den objektive forståelsen, skaper leserne en egen subjektiv virkelighet. Ved spørsmål som er distansert i tid og rom, rår slike symbolske representasjoner nærmest alene i påvirkning av mening- og holdningsdannelse. Det er likevel vanskelig å trekke en entydig slutning til avismediers virkning på fattigdom og dets sammenheng med fattiges opplevelser av stigmatisering og sosial ekskludering. Dette skyldes at avismediene kun representerer én variant for påvirkning i et samfunn hvor mennesker stadig er utsatt for nye inntrykk.

Jeg ønsker å poengtere at mine vurderinger av hvordan disse artiklene kan påvirke, er preget av min subjektive virkelighet av disse fenomenene. Også jeg blir påvirket av disse artiklene, og kan kun videreformidle min tolkning av de intenderte og direkte påvirkningsfaktorene. Hvordan disse artiklene vil påvirke meg på et senere tidspunkt, eller i den grad jeg selv ikke er klar over (uintendert påvirkning), har jeg ingen kunnskap eller kontroll over på dette tidspunkt.

Målet med oppgaven har hittil vært å vise hvordan fattigdom og sosial eksklusjon henger sammen med og påvirker et fattig individ gjennom stempling og stigmatisering. Ved å belyse hvordan norske aviser fremstiller fattige i Oslo, knyttes medier til stigmatisering gjennom ulike holdningspåvirkning. Figur 4 viser hvordan mennesker som lever i fattigdom på grunn av ulike svekkelse og uførhet, påvirkes av alle disse prosessene og fenomenene. Hvordan fattige opplever disse fenomenene, vil jeg undersøke nærmere i oppgavens tre analysekapitler.

5 Vitenskapsteori og metode

5.1 Innledende kommentarer

Med utgangspunkt i studiens problemstillinger var det naturlig å velge en kvalitativ forskningstilnærming. I dette kapitlet vil jeg først presentere teori om kvalitativ forskning, før jeg går videre med å redegjøre for fenomenologiske studier og hermeneutikk. Deretter vil jeg redegjøre for min egen forskningsprosess.

5.2 Kvalitativ forskning

Kvalitative forskning forsøker å gå i dybden og vektlegger dybde fremfor bredde. «Begrepet *kvalitativ* innebærer å fremheve prosesser og mening som ikke kan måles i kvantitet eller frekvenser» (Thagaard, 1998, p. 17). Kvalitative tilnærminger inneholder prosesser som må tolkes ut fra den konteksten de inngår i. I følge Repstad (1992) viser ordet kvalitativ til de kvalitetene; de egenskapene eller karakteristikkene ved det fenomenet som studeres. Målet med kvalitative studier er å skape en forståelse av et sosialt fenomen. Man kan oppnå en slik forståelse av sosiale fenomener ved å etablere en nær relasjon til informantene ved intervju eller observasjon, eller ved å analysere tekst og visuelle uttrykksformer. Målet med denne studien er å gripe enkeltmenneskets opplevelse, deres livsverden, og gi stemme til de menneskene som lever i fattigdom i Oslo i dag.

Når man i kvalitative studier tar utgangspunkt i en slik situasjonsbestemt betingelse, bidrar situasjonen i seg selv til å forme studien (Postholm, 2010). Det innebærer at forskeren har en induktiv tilnærming til forskningsstedet. Forskeren tolker samtidig betingelsene i situasjonen ut fra sin egen referanseramme. Med sine erfaringer, opplevelser og teorier forsøker forskeren å forstå eller skape mening av det innsamlede datamaterialet. Dette innebærer at studien er verdiladet, og forskningen kan derfor aldri være verdifri eller objektiv (Postholm, 2010). Den kvalitative metoden jeg har benyttet meg av; intervju, er basert på et subjekt-subjekt forhold mellom forsker og informant. Dette vil ha betydning i forhold til at både forsker og informant påvirker forskningsprosessen. Hvilke svar informanten velger å gi avhenger av hvordan vedkommende oppfatter forskeren i intervjuprosessen. Min tilstedeværelse som forsker kan

derfor ha betydning for hvilke svar som ble gitt, samt informantens atferd og måter å snakke om sin situasjon på.

Geertz (1973) fremhever at kvalitative tekster skal inneholde «*rike beskrivelser*». Forskeren har som mål å presentere en tykk eller tett beskrivelse. Det vil si at teksten ikke bare skal beskrive, men også tolke de fenomenene som presenteres. En rik beskrivelse skal inkludere utsagn om hva informanten kan ha ment, hvilke fortolkninger informanten selv gir, og den fortolkningen forskeren har.

5.3 Fenomenologiske studier

Fenomenologi ble utviklet av filosofen Edmund Husserl på begynnelsen av 1900-tallet, og tok opprinnelig for seg bevissthet og erfaring. Tilnærmingen ble videreutviklet av eksistensialistene Martin Heidegger, Jean-Paul Sartre og Maurice Merleau Ponty, og inkluderer i dag forståelsen av den menneskelige verden, både kroppslig og handlingsmening (Kvale, Brinkmann, Anderssen, & Rygge, 2009).

I kvalitativ forskning handler fenomenologi om en interesse for å forstå sosiale fenomener ut fra individets perspektiver, og beskriver verden slik den oppleves av deltakerne (Kvale et al., 2009). Ifølge Postholm (2010, p. 41) er målet for den fenomenologiske forskningen å «gripe enkeltmenneskets opplevelse, samtidig som forskeren prøver å finne ut hvordan erfaringen av det samme fenomenet oppleves av flere enkeltindivider». Denne tilnærmingen anser intense former for beskrivelser som den beste måten å studere menneskelige relasjoner på. Disse beskrivelsene skal være så presise og fullstendige som mulig. Individuell menneskelig erfaring er sentral i beskrivelsen ettersom opplevelsene ikke kan observeres av forskeren selv. Fremgangsmåten for å innhente informasjon om opplevelser er derfor å samtale med mennesker (Postholm, 2010).

I følge fenomenologien skal forskning alltid stille spørsmål om hvordan vi opplever og kjenner til den verden vi lever i som mennesker (Van Manen, 1997). Hensikten med å bruke en fenomenologisk tilnæringsmåte i studien er å komme fram til ny kunnskap om fenomenets egenart og særpreg. Når jeg som forsker forsøker å finne ut hvordan fattige opplever stigmatisering og sosial ekskludering, er det viktig at informantenes subjektive utsagn, tanker, følelser, meninger kommer fram.

5.4 Hermeneutikk

Den opprinnelige betegnelsen av hermeneutikk ble anvendt på «læren om å tolke og forstå hva andre har sagt og skrevet» (Sund & Universitetet i Oslo Pedagogisk, 1983, p. 10).

Hermeneutikk kan derfor oversettes til tolkningslære, og brukes i studier for å tolke tekster.

Hensikten med en hermeneutisk tilnærming er å skape en allmenngyldig forståelse av en tekst (Kvale et al., 2009). Tekstbegrepet er utvidet og gjelder ikke bare den klassiske betegnelsen av begrepet, men inkluderer også diskurs, handling og samtale. Årsaken til dette er at mennesker er selvfortolkende, historiske vesener, med forståelseskunnskaper som reflekterer tradisjoner og historie. Når man tolker tekster starter man ikke med blanke ark, men tar utgangspunkt i en mengde verdier og oppfatninger man stort sett ikke er klar over.

Kunnskapen om hva andre sier og gjør, om hva deres handlinger og ytringer betyr, avhenger derfor «alltid av bakgrunn og kontekst av andre betydninger, antakelser, verdier, praksiser og så videre» (Kvale et al., 2009, p. 51). Hermeneutikken bidrar derfor til at kvalitative forskere kan analysere sine intervjuer som tekst. «Tolkningen av intervjutekster kan ses på som en dialog mellom forsker og tekst, hvor forskeren fokuserer på den meningen teksten formidler» (Thagaard, 1998, p. 39).

Analysen av teksten kalles en hermeneutisk prosess eller en hermeneutisk sirkel. Dette begrepet betegner gangen mellom del og helhet som er nødvendig for å forstå en tekst som en meningsfull helhet (Postholm, 2010). Fortolkeren går gjennom en sirkelopplevelse, en toveis interaksjon mellom de enkelte delene og helheten. Delene forstås ut fra helheten, og helheten ut fra delene. Dette bidrar til at de ulike delene av teksten og helheten blir brakt sammen, og skaper en dypere forståelse av fenomenet som blir studert.

5.5 Intervjuet i et fenomenologisk perspektiv

I fenomenologisk forskning er intervjuet den vanligste datainnsamlingsstrategien (Postholm, 2010). «Det kvalitative intervjuet er en forskningsmetode som gir en enestående mulighet til å få tilgang til og å beskrive menneskers egen opplevelse av den levde verden» (Kvale et al., 2009, p. 48). Ved intervju som forskningsstrategi, er det krav om at forskningsdeltakeren har opplevd erfaringen som forskeren har fokus på (Postholm, 2010). I følge Thagaard (1998) er formålet med et intervju å få fylldig og omfattende informasjon om andres opplevelse av egen

livssituasjon, og synspunkter på ulike temaer som blir tatt opp i intervjuet. Jeg har derfor valgt å intervju et utvalg brukere av Frelsesarmeens slumstasjon, som ved å være besøkende der kan betegnes som økonomisk vanskeligstilte, og som har opplevelser i hverdagen som er utenfor mitt bekjentskap.

Et forskningsintervju kan utformes på flere måter, avhengig av hvor strukturert de er lagt opp. Thagaard (1998) skiller mellom det strukturerte-, det uformelle- og det delvis strukturerte intervjuet, og utdyper at sistnevnte er det mest brukte i kvalitative studier. Tjora (2010) kaller dette et dybdeintervju, da det baserer seg på et fenomenologisk perspektiv hvor man ønsker å studere meninger, holdninger og erfaringer. I denne studien har jeg valgt å benytte delvis strukturerte intervjuer. Intervjuene ble utført basert på en delvis strukturert intervjuguide som fokuserte på bestemte temaer og som inkluderte et forslag til spørsmål. Jeg var likevel åpen med tanke på endringer i rekkefølgen og formuleringen av spørsmålene. På denne måten kunne jeg følge informantenes fortelling, og samtidig sørge for at få informasjon om de temaene som intervjuguiden tok utgangspunkt i.

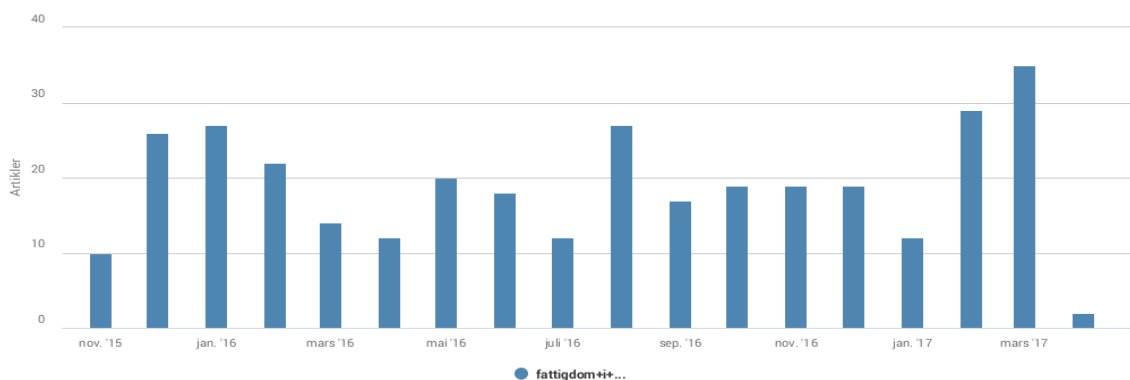
5.6 Min forskningsprosess

Denne studien baserer seg på to ulike datakilder; et overblikk av mediedekning og intervjuer med mennesker som lever under fattigdom i Oslo. Mediedekningen ble presentert i kapittel 4, og skal i denne sammenheng fungere som en kontekst for intervjuene. Det utgjør derfor en mindre sentral del av empirien. De viktigste metodiske utfordringene knytter seg til intervjuene av fattige personer. Jeg vil i påfølgende underkapitler redegjøre for min egen tilnærming til en forskningsprosess, deriblant redegjørelse av medieovervåking, valg av forskningsdeltakere, gjennomføring og analyse av intervjuene.

5.6.1 Medieovervåking

For å danne en forståelse og bakgrunn for hvilke holdninger som eksisterer, har jeg samlet inn tekster ved hjelp av Retriever. De funnene jeg kommer frem til ved hjelp av dette verktøyet utgjør et tillegg til tidligere forskning på mediedekning og fattigdom slik at fenomenet blir oppdatert og relevant. Retriever er et medieanalyseverktøy som inkluderer et svært bredt utvalg av norske medier i sin medieovervåking. Søkene ble utført i mars 2017, og gjelder artikler publisert fra 01.11.2015 til 31.03.2017. Hvilke medier som inngikk i søket, er

inkludert som vedlegg (se vedlegg D). Utvalget er på grunn av studiens størrelse begrenset til riksaviser i Oslo, med et kriterium om at artiklene hadde et innhold som omhandlet fattige og fattigdom i Oslo. Figur 5 viser et overfladisk søk på søkeordet «fattig+i+Oslo» over tid. Søket gav 338 resultater, med en variasjon på 11-31 artikler hver måned. Dette er tall som sier lite ettersom Retriever henviser til alle artikler som inneholder de tre søkeordene. Etter å ha gjennomgått de 338 resultatene manuelt, kom jeg frem til av 43 av disse faktisk tar opp det å være fattig relatert til Oslo. En annen tilnærming til medieovervåking i Retriever inneholdt et søk på «fattigdom+i+Oslo». Denne gangen valgte jeg å ekskludere ord fra søket som jeg i første søk så gikk igjen uten å være relevante. Ordene Universitet* og Afrika ble lagt inn som ord som ikke skulle inkluderes i søket. Jeg endte da opp med 340 artikler relatert til fattigdom og Oslo for den samme tidsperioden, og i de samme mediene. Et søk på «fattigdom+i+Norge» gav 767 resultater.

Figur 5 Medieovervåking over tid

Til tross for at de to ulike tilnærmingene gir ulik informasjon, er det interessant å merke seg at den informasjonen som avisenes lesere får om fattigdom relatert til Oslo og Norge er stor. Det vil si at hver måned har befolkningen i Oslo tilgang til cirka 20 artikler om fattigdom relatert til Oslo, og i underkant av 50 artikler relatert til fattigdom og Norge.

5.6.2 Valg av forskningsdeltakere

I denne studien vil jeg presentere åtte fattiges opplevelser av de stigmatisering og sosial ekskludering som de møter i hverdagslivet, og hvordan dette preger dem. Jeg har valgt å bruke begrepet *forskningsdeltaker/deltaker* om de åtte fattige som deltar i studien. I følge Postholm (2010) omfatter begrepet forskningsdeltaker en respondent og en informant, og er dermed det mest dekkende begrepet for en deltaker i kvalitativ forskning.

En hovedregel i kvalitative intervjuer er ifølge Tjora (2010) at man velger forskningsdeltakere som vil kunne uttale seg på en reflektert måte om det aktuelle tema. Dette kalles et strategisk utvalg ettersom deltakerne ikke er tilfeldig utplukket som en representasjon av en populasjon. Forskningsdeltakeren representerer gjerne seg selv. Ettersom denne oppgaven handler om de fattiges egne opplevelser, er det naturlig at utvalget mitt består av fattige selv. Jeg utarbeidet fem kriterier for deltakelse i forkant av intervjuprosessen. For det første måtte de være registrert som brukere hos slumstasjonen i Oslo. En slik registrering innebærer at vedkommende lever i en vanskelig økonomisk situasjon. Det andre jeg ønsket var lik kjønnsfordeling, og det tredje et krav om at deltakerne var over 18 år. Et fjerde krav var at deltakerne kunne og ønske å delta i intervjuer av personlig karakter, og til slutt at de hadde gode nok norskkunnskaper til at intervjuene kunne foregå på norsk. Dette var viktig for meg da jeg ikke ønsket at data og informasjon skulle bli borte i oversettelsen av intervjuet.

Dersom man studerer spesielt ømfintlige temaer, skal man være forberedt på at rekruttering av forskningsdeltakere ikke alltid er enkelt, og at det vil kreves flere runder med flere tilnærminger (Tjora, 2010). Jeg opplevde tidlig i datainnsamlingsprosessen de problemene som Tjora nevner. Etter flere uker som frivillig på slumstasjonen og flere henvendelser til brukerne, hadde jeg kun klart å gjennomføre ett intervju. Jeg opplevde at det ble utfordrende ettersom flere av brukerne ikke oppfylte de fem kravene jeg stilte til deltakelse, spesielt når det gjaldt norskkunnskaper. Flere av de som var potensielle deltakere ønsket heller ikke å dele sine opplevelser med meg. Etter samtaler med de ansatte på Slumstasjonen, besluttet vi at de ansatte kunne bidra med rekrutteringen ved å informere om studien når de kom i kontakt med brukere. Dette gjorde de mens jeg var til stede i lokalet, noe som resulterte i flere intervjuer. Et vesentlig problem når man har problemer med rekrutteringen, er at man sitter igjen med en følelse av at det er noe som ikke har blitt undersøkt, eller at man muligens har mistet noen aspekter (Tjora, 2010). Man har ikke kontroll over hva de personene som ikke deltok i studien ville sagt i intervjuene. Dette fører til at denne studien kan mangle elementer som kunne vært relevant.

5.6.3 Gjennomføring av studien

Denne studien ble gjennomført ved Frelsesarmeens slumstasjonen i Oslo fra november 2016 til mars 2017. Det er ulike meninger om hvor mange forskningsdeltakere som bør intervjues i et slikt forskningsprosjekt. Ifølge Postholm (2010) er det i en mindre forskningsstudie nyttig å intervju mellom tre og ti personer, avhengig av omfang og tidsramme. Datamaterialet til denne studien hentet jeg ved å intervju åtte brukere, fire av hvert kjønn med ulik etnisk bakgrunn, om deres opplevelse av stigmatisering og sosial ekskludering som følge av deres fattigdom.

I gjennomføringen av intervjuene benyttet jeg meg av en diktafon. Deltakerne ble informert om dette i informasjonsskrivet som ble utformet i samarbeid med NSD, i tillegg til en muntlig forespørsel om deres aksept for opptak før intervjuet startet. Fordelen med lydopptak er ifølge Tjora (2010) at det skaper en visshet om at man får med seg alt som blir sagt. Lydopptak bidrar til å skape en personlig kontakt mellom forsker og deltaker underveis i intervjuet, i tillegg til at forskeren kan delta i sosial interaksjon med informanten (Thagaard, 1998). Forskeren kan dermed konsentrere seg om deltakeren som snakker og sørge for god kommunikasjon og flyt i intervjuet. I løpet av mine egne intervjuer opplevde jeg selv de fordelene som en lydopptaker gir. Deltakerne var i ulike tilstander underveis i intervjuet, da de for eksempel lo, gråt eller ble lettere irriterte. I disse situasjonene var det helt nødvendig at jeg kunne konsentrere meg om hva de kommuniserte både verbalt og fysisk, og at jeg kunne respondere på disse følelsene. Dette skapte i enkelte tilfeller muligheter for utdypende spørsmål og innledet til samtaler som jeg ellers kunne gått glipp av.

Etter at intervjuene var gjennomført, ble de transkribert. Transkribering av intervjuer fra muntlig til skriftlig form strukturerer intervjuet slik at det utgjør materialet for en påfølgende analyse. Transkribering er et tidkrevende arbeid, og den tiden man bruker på å transkribere et intervju påvirkes av opptakets kvalitet og transkribererens skrivehastighet (Kvale et al., 2009). Intervjuene i denne studien varierte mellom 30 og 90 minutter. Jeg brukte derfor en og en halv- til fire timer på å transkribere et intervju. Dette resulterte i 72 tettekrevne sider med transkribert materiale.

Det finnes ingen regler for hvordan transkribering utføres, men noen valg må tas (Kvale et al., 2009). Et viktig hensyn gjelder overføring fra muntlig til skriftlig form og valg av språklig stil ved transkripsjonene. I transkriberingsprosessen forsøkte jeg å være så presis som mulig, men

det var i noen tilfeller vanskelig å gjøre dette identisk til opptakene. Flere av de som ble intervjuet snakket gebrokkent norsk, og stilte ofte spørsmål ved sin egen ordbruk. Språket som er brukt i transkriberingsprosessen er derfor en formell, skriftlig stil skrevet på bokmål. Helt konkret vil det si at de grammatiske feilene som ble formulert muntlig er fjernet i de skriftlige transkripsjonene. Dette bidrar til at man kan gjøre en språklig sammenligning i analysen. Det vil også si at man utelukker det Kvale et al. (2009) refererer til som muntlige trekk, hvilket vil si lange pauser, tonefall og følelsesmessige uttrykk.

5.6.4 Forskerens forforståelse og rolle

Forskeren skal ifølge Postholm (2010) møte forskningsfeltet med et åpent sinn og et tomt hode. Det betyr ikke at forskeren skal legge vekk sin forforståelse, men heller være bevisst på den og klargjøre den for seg selv og andre. Det betyr at jeg som forsker må gjennom et refleksjonsprosess, som består av å reflektere over min egen rolle som forsker.

Jeg gjorde det klart overfor informantene mine at jeg var ute etter å høre deres stemme. Det vil si at det er deres meninger og opplevelser som skal komme frem i teksten. Ved hjelp av et informasjonsskriv forklarte jeg hva forskningen gikk ut på og hva som var forventet av dem som informanter. Det ble også redegjort for min forforståelse av temaet overfor deltakerne, som baserte seg på grundig lesing av teori og rollen jeg har som frivillig ved slumstasjonen. Ettersom tolkningen av datamaterialet kan bli påvirket av den forkunnskapen jeg som forsker har med meg inn i prosjektet, kan det være vanskelig å forholde seg nøytral og objektiv.

5.6.5 Fortolkning

En fenomenologisk beskrivelse er alltid *én* tolkning, og ingen tolkning av menneskelig erfaring alene kan hindre andre komplementære og muligens dypere forklaringer (Van Manen, 1997). Fangen beskriver hvordan en hermeneutisk tilnærming gir grunnlag for ulike grader av fortolkning (Thagaard, 1998). Jeg har i denne studien benyttet fortolkninger av annen grad, som Fangen beskriver som å avdekke handlingers symbolske betydning. Med andre ord fortolket jeg deltakerens tolkning av sin situasjon; deres opplevelse av ekskludering og stigmatisering tilknyttet sin fattigdom, men gikk deretter videre ved å trekke inn et nivå som gjenspeiler min egen teoretisering som forsker.

I denne studien har jeg fortolket på de tre måtene Alveson og Sködborg (1994) mener at hermeneutisk forskning kan inneholde; enkel hermeneutikk, dobbel hermeneutikk og trippel hermeneutikk. Enkel hermeneutikk handler om individets tolkning av seg selv og sin virkelighet. Fortolkningen er da begrenset til forskningsdeltakerens selvforståelse og synspunkter slik forskeren forstår dem. I intervjusituasjonen i denne studien beskrev for eksempel hver deltaker flere opplevelser og erfaringer ved sin fattigdom, sin virkelighet. Dobbelt hermeneutikk er et begrep utviklet av Anthony Giddens (1984) for å forklare tolkning i samfunnsvitenskap. Samfunnsvitenskap ønsker ofte å forstå hvordan mennesker forstår sin verden, og hvordan dette påvirker dem. Dobbelt hermeneutikk handler om den doble prosessen av tolkning som foregår når forskeren fortolker forskningsdeltakerens virkelighet. Forskeren kan da stille seg kritisk til det som blir sagt, og fokusere på hva uttalelsens innhold eller på personen bak. Min fortolkning av deres virkelighet kommer frem ved hvert steg i analysen, men begynte allerede under intervjuene. Trippel hermeneutikk inneholder dobbelt hermeneutikk i tillegg til en kritisk tolkning av de samfunnsforholdene som påvirker informanten og forskeren (Thagaard, 1998). Fokus rettes her mot de «prosessene som bidrar til at bestemte interesser fremmes på bekostning av andre» (Thagaard, 1998, p. 42). I denne oppgaven rettes dette fokuset mot aviser og deres beskrivelser av de fattige, da deres skildringer har stor påvirkningskraft i samfunnet rundt. De funn jeg kommer frem til i denne studien er dermed et resultat av hermeneutisk fortolkning på tre nivåer.

5.6.6 Intervjuguide

En intervjuguide er hensiktsmessig for å strukturere intervjuene. I min intervjuguide (vedlegg A) er hovedspørsmålene fullstendig utformet og kategorisert ut fra tre ulike temaer. Enkelte spørsmål har flere mulige svar som skaper ulike oppfølgingsspørsmål. Intervjuguiden fungerte som en sjekkliste for å forsikre at alle temaene ble dekket, og skapte en logisk struktur over intervjuet. Intervjuguiden bestod av tre ulike typer spørsmål: erfaring- og atferdsspørsmål, følelsesspørsmål og mening- og verdispørsmål.

Åpningsspørsmålet mitt er enkelt i den grad at deltakeren selv velger hva de ønsker å fortelle om seg selv. I følge Patton (2002) trenger den som blir intervjuet å bli aktivt involvert i å gi beskrivende informasjon så tidlig som mulig, i stedet for å gi svar på korte, kjedelige spørsmål. Jeg opplevde at åpningsspørsmålet gav informanten mulighet til tidlig å mye beskrivende informasjon.

Dette var den delen av intervjuet hvor informanten fortalte mest selv. I hoveddelen stilte jeg det Tjora (2010) kaller refleksjonsspørsmål. Denne delen inkluderte blant annet *atferds- og opplevelsesspørsmål* om hvordan de selv opplever sin økonomiske situasjon og om andres atferd overfor dem. Patton (2002) mener man skal begynne med denne typen spørsmål, men i min studie tok gjerne disse spørsmålene utgangspunkt i svaret jeg fikk i åpningsspørsmålet. Refleksjonsspørsmålene utgjorde hoveddelen av intervjuene, da det var her de måtte gå i dybden og reflektere over spørsmålene som ble stilt. *Følelssespørsmål* tar sikte på å få frem følelser relatert til opplevelser og tanker (Patton, 2002). I denne studien ble følelssespørsmål brukt som oppfølgingsspørsmål til svarene som ble gitt tidligere, som for eksempel hvordan de følte seg da de opplevde ekskludering. Dette var følsomme og sensitive spørsmål som gikk ut på opplevelser og beskrivelser av følelser og situasjoner relatert til deres økonomiske situasjon. Her opplevde jeg stor variasjon i hvor mye informantene meddelte uten oppfølgingsspørsmål fra meg.

Etter det jeg opplevde som et vanskelig tema for de fleste av deltakerne, valgte jeg å avklimatisere med *meningsspørsmål*. Svar på slike spørsmål forteller ifølge Patton (2002), hva deltakeren tenker om bestemte temaer, blant annet deres mål, ønsker og verdier. Disse spørsmålene handlet i denne studien om deres egne erfaringer med medier og hva deres tanker var om det som kom frem om fattige. I denne delen opplevde jeg at flere slappet av og snakket løst og engasjert om temaet. Avslutningsvis ble deltakerne spurt om de hadde noe mer de ønsket å si, før samtalen ble avsluttet.

Under hele intervjuet benyttet jeg oppfølgingsspørsmål. Oppfølgingsspørsmål bidrar til å skape dybde i deltakerens svar (Patton, 2002). Det ble benyttet detaljorienterte-, utdypende- og oppklarende oppfølgingsspørsmål. Detaljorienterte spørsmål fyller tomme hull i svarene (Patton, 2002). Jeg stilte blant annet spørsmål som 'Når skjedde det?' og 'Hva gjorde du da?'. Utdypende spørsmål ble benyttet for å oppmuntre deltakeren til å fortelle mer om et tema. Jeg benyttet meg av strategien som Patton (2002) mener fungerer best til å oppmuntre deltakeren til å utdype videre, ved å forsiktig nikke med hodet. Dette ble kombinert med verbal oppmuntring i form av små 'uh-huh' og 'mhm'. De oppklarende spørsmålene benyttes for å gjøre deltakeren oppmerksom på at man trenger mer informasjon, en omformulering av svaret eller mer kontekst (Patton, 2002). I mitt tilfelle ble oppklarende spørsmål i hovedsak brukt for å få mer informasjon. Jeg spurte for eksempel «Du sa du ikke alltid hadde et sted å bo. Hva

vil det si?»). Slike spørsmål skal alltid stilles med nøysomhet, slik at deltakeren føler at oppfølgingsspørsmålene ikke blir stilte fordi svaret som ble gitt var feil.

Intervjuguiden ble utrettet slik at det var mulighet for å være fleksibel med rekkefølgen underveis. Dette gjorde det mulig å følge deltakerens historie ettersom den ble fortalt. Under de fleste intervjuene opplevde jeg at rekkefølgen ble endret på. For å stimulere til så utdypende svar som mulig, ble det i hovedsak stilt åpne spørsmål. Ledende spørsmål ble unngått fordi jeg ønsket at deltakerens stemme skulle komme frem, fremfor 'korrekte svar'. I intervjusituasjonen forsøkte jeg å være lyttende, systematisk og kontrollert, slik at svarene hadde kvalitet og relevans.

5.6.7 Studiens dilemma

Jeg må også redegjøre for min egen begrepsbruk i denne studien. Begrepet fattigdom er stigmatiserende i seg selv, og ved å innhente forskningsdeltakere til denne studien, plasserte jeg disse menneskene i en kategori merket «fattig». Ved å benytte meg av Frelsesarmeens slumstasjon kom jeg i kontakt med mennesker som allerede var brukere av et system som opererer med en økonomisk maksgrense. Disse menneskene har dermed selv informert om at de har det vanskelig økonomisk, ved å henvende seg til og motta hjelp fra slumstasjonen. For å ikke skape en stigmatiserende kategori basert på forskningsdeltakernes fattigdom, benyttet jeg meg derfor av de retningslinjene som er etablert hos slumstasjonen.

Studiens begrepsbruk er problematisk også på et annet nivå. Å spørre om skam og stigmatisering kan i seg selv føre til skam og stigmatisering. De fleste av forskningsdeltakerne i denne studien kom selv inn på opplevelser som opplevdes med slik. I disse tilfellene stilte jeg oppfølgingsspørsmål for å forsikre meg om at vi hadde en felles forståelse. I et tilfelle ble forskningsdeltakeren fornærmet da jeg spurte om en gitt opplevelse ble opplevd som stigmatiserende, nettopp for å forsikre meg om at jeg hadde tolket det som ble sagt riktig. Vedkommende følte ikke at stigmatisering hadde noe med situasjon å gjøre. At jeg i denne situasjonen benyttet meg av begrepet stigmatisering, førte til at forskningsdeltakeren stengte seg inne, svarte ikke like villig som tidligere, og ønsket å avslutte samtalen. Jeg tolket dette som at jeg skapte stigmatisering eller skam hos vedkommende. Dessverre var dette en risiko da jeg ønsket å snakke om ulike tema som kan oppleves som vanskelige.

5.7 Analyse av datamaterialet

Å analysere vil si å dele opp noe i biter eller elementer (Kvale et al., 2009). Det finnes ingen standard måte å analysere fenomenologiske studier på, da metoden avgjøres ut fra spørsmålet man ønsker svar på (Van Manen, 1997). Postholm foreslår derfor at man benytter seg av de analytiske verktøy som finnes i grounded theory, da den kan benyttes innenfor alle kvalitative studier hvor koding og kategorisering av datamaterialet er vesentlig i analysearbeidet (Postholm, 2010). Analysearbeidet i grounded theory er inndelt i tre kodingsfaser; *åpen koding*, *aksial koding* og *selektiv koding*. Jeg benytter meg av de to først kodingsfasene.

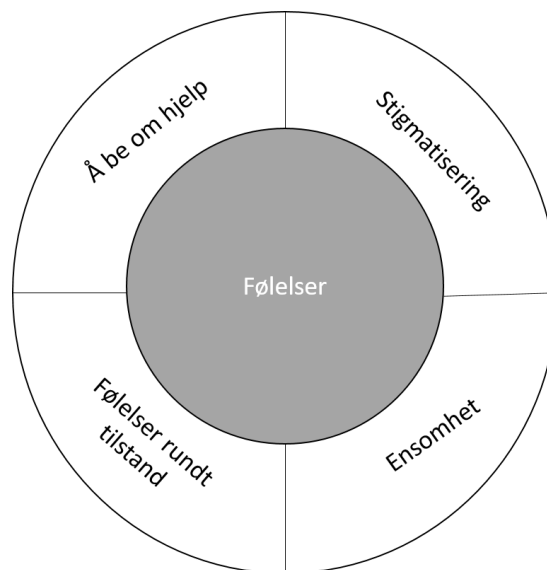
Åpen koding omfatter den delen av analysen hvor forskeren setter navn og kategoriserer fenomener gjennom nøye gjennomgang av datamaterialet (Postholm, 2010). *Kategorisering* beskrives som den prosessen som samler de begrepene som dekker de samme fenomenene i grupper (Postholm, 2010). I kodingsprosessen delte jeg data inn i mindre deler og gav de navn – en kode som representerte fenomenet. Eksempler på slik koder var definisjon av fattigdom, opplevelser i møte med andre, og å be om hjelp. På denne måten ble innholdet fra transkripsjonene organisert i mindre enheter for å finne de meningsbærende utsagnene. I neste fase ble datamaterialet gjennomgått og jeg stilte meg spørsmålet om hva de enkelte kodene handlet om – hva de representerte. På denne måten ble hver enkelt del av materialet sammenlignet, slik at samme fenomen fikk samme navn. Etter den åpne kodingen endte jeg opp med fem ulike kategorier; *bakgrunn*, *følelser*, *sosial ekskludering*, *samfunnsengasjement* og *strategier*. Deretter utførte jeg en aksial koding av datamaterialet.

Aksial koding vil si å forklare fenomenet mer presist og fullstendig, ved å dele opp og sette sammen kategorier på nye måter (Postholm, 2010). Gjennom den åpne kodingsprosessen dannet jeg meg en oppfatning av hvordan kategoriene forholdt seg til hverandre. Etter å ha sett på ulike inndelinger tok materialet form i tre ulike retninger; *følelser*, *opplevelser* og *samfunnsinteresse*. Disse utgjør analysens hovedkategorier. Gjennom den aksiale kodingsprosessen kunne jeg dermed spesifisere en kategori ved hjelp av de ulike forholdene som skapte dem. Navnene er hentet fra hovedtrekk ved de åpne kodene, da disse er direkte tilknyttet ekskludering og stigmatisering i studiens problemstilling, samt deres forståelse av medier. De fem kategoriene fra den åpne kodingen ble fordelt som underkategorier til de tre hovedkategoriene. For å få frem relasjonene mellom kategoriene og deres underkategorier, stilte jeg meg spørsmål om når, hvorfor og under hvilke forhold kategorien dukket opp.

5.7.1 Kategorisering av datamaterialet

I løpet av forskningsprosessen kom jeg frem til flere kategorier hos de åtte deltakerne. Det viste seg at tre av de åpne kodene var felles i alle åtte intervjuene. Disse var stigmatisering, ekskludering og strategier. Dette skal jeg nå forsøke å sammenfatte.

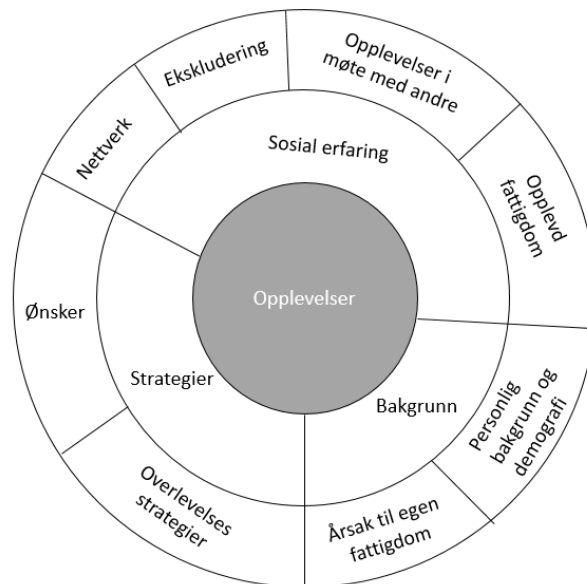
Stigmatisering var ikke et tema som enkelt kom frem i noen av intervjuene. Det ble gjerne snakket om følelser rundt deres opplevelser, og disse var ofte svært negativt ladet. Flere av forskningsdeltakerne brukte begrepet skam eller snakket om følelser som jeg med min teoretiske bakgrunn knytter til stigmatisering. Som nevnt i tidligere kapittel, oppleves ikke de to fenomenene skam og stigmatisering som ulike hos et individ (R. Walker et al., 2014), og hvorvidt forskningsdeltakerne selv var klar over en distinksjon mellom de to begrepene er vanskelig å si. Ut fra svarene jeg fikk og med min teoretiske forkunnskap, tolker jeg deres bruk av begrepet skam svært likt med min forståelse av stigmatisering. Ettersom stigmatisering kom frem ved beskrivelser av ulike negative følelser, er disse inkludert i hovedkategorien *følelser*.

Figur 6 Hovedkategori "følelse" med sine subkategorier

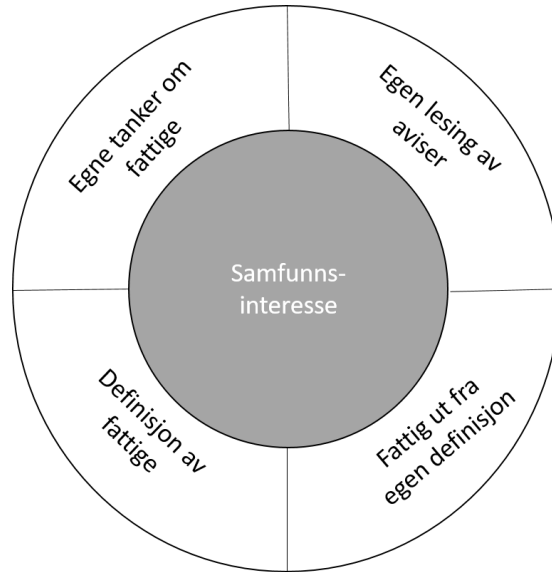
Ekskludering var et begrep som kom frem både av forskningsdeltakerne og av meg underveis i intervjuene. Begrepet ble knyttet til isolasjon, ensomhet, mangel på nettverk og aktiviteter. Koder som beskriver opplevelser i møte med andre mennesker, og opplevelser som er unike for disse menneskene på grunn av sin økonomiske situasjon, er også inkludert i denne

kategorien. Ekskludering ble i stor grad også brukt om sosiale arenaer som de ikke lenger kunne ta del i på grunn av dårlig økonomi, slik som arbeid, festligheter eller 'dating' og kjærlighetsliv. Ekskludering og koder som er relatert til dette, er inkludert i hovedkategorien *opplevelser*.

Figur 7 Hovedkategori "opplevelser" med sine subkategorier

Hovedkategorien *samfunnsinteresse*, inkluderer forskningsdeltakernes engasjement i samfunnet på flere ulike arenaer. Deres interesse og forståelse av avismedier er den koden som har mest informasjon. Likevel er det interessant at de fleste av deltakerne var svært ivrige til å dele syn på politikk, religion og velferdssystemet, til tross for at dette ikke var inkludert i intervju spørsmålene. Jeg har valgt å inkludere noen av disse uttalelsene i analysen i denne studien, fordi jeg underveis i intervjuene tolket dette som en forsvarsmekanisme. Dette skal jeg utdype i analysekapittelet.

Figur 8 Hovedkategori "samfunnsinteresse" med sine subkategorier

Det er også interessant å merke seg at en av de åpne kodene; NAV. Denne koden inneholder ulike beskriver av tilfeller hvor NAV ble nevnt av deltakerne, og er svært interessant ettersom den dukket opp hos deltakerne selv. NAV ble aldri nevnt av meg under intervjuene, men er likevel en felles kode for syv av de åtte intervjuene. NAV ble nevnt i forhold til to av de tre hovedkategoriene som ble laget; følelser og opplevelser. NAV vil derfor utgjøre en viktig del av analysen, og være relatert til både stigmatisering og ekskludering.

5.8 Etske retningslinjer

Etske regler i forskningssamfunnet krever at man som forsker forholder seg til godkjente etske prinsipper. Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsfag, jus og humaniora har utviklet disse forskningsetiske retningslinjene. Min studie ble innmeldt til Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD) ettersom «forsknings- og studentprosjekter som gjennomføres ved universiteter, høgskoler og andre forskningsinstitusjoner skal meldes til NSD (Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste)» (Thagaard, 1998, p. 25). Min studie måtte meldes da den dataen jeg innhentet kunne være indirekte identifiserbar. Det vil si at informantene kunne være indirekte identifiserbare gjennom deres fortellinger og opplevelser.

5.8.1 Etske refleksjoner i fenomenologiske studier

Som forsker er det viktig «å ta vare på den etiske dimensjonen i forskningsarbeidet gjennom hele forskningsløpet» (Postholm, 2010, p. 145). I fenomenologisk forskning skal deltakerne få fullstendig informasjon om hensikten med forskningen og hvilke krav forskningsprosjektet stiller til dem. Inkludert i søknaden til NSD, ble det derfor utarbeidet et informasjonsskriv til informantene om prosjektets tema, hensikt og forventninger jeg som forsker hadde til dem, samt de etiske retningslinjer som jeg som forsker har ansvar for å overholde. «De etiske retningslinjene definerer rettighetene til informanten og forskerens ansvar for vedkommende» (Thagaard, 1998, p. 29). Informasjonsskrivet inneholdt derfor informasjon om informert samtykke, konfidensialitet og ulike konsekvenser for deltakelse i studien.

Informert og fritt samtykke til studien vil si at deltakerne vet hva de sier ja til og hva de begir seg ut på (Postholm, 2010). Deltakerne ble også informert om at det er frivillig å delta og at de hadde mulighet for å avbryte sin deltakelse til enhver tid. Dette er et prinsipp basert på respekten av informantens råderett over eget liv, og at vedkommende har kontroll over de opplysningene man gir om seg selv og som deles med andre (Thagaard, 1998).

Konfidensialitet innebærer at informanten har krav på at all informasjon som blir gitt vil bli behandlet konfidensielt, og at forskeren må hindre bruk av informasjon som kan skade de enkeltpersonene det forskes på. For å opprettholde dette prinsippet valgte jeg å anonymisere alle informantene i tråd med NSDs retningslinjer, og gav deltakerne fiktive navn. Hensynet til konfidensialitet definerer også begrensninger når det kommer til lagring av datamaterialet. Mine informanter ble informert om at alle data vil bli oppbevart på pc med passord, og at materialet vil bli slettet i slutten av juni 2017, etter at de har tjent sitt opprinnelige formål.

Når det gjelder konsekvensen av å delta i studien har alle mine informanter blitt spurt om de ønsker innsyn i den ferdige teksten som er basert på deres intervju. De deltakerne som ønsket det fikk tilsendt den del av arbeidet som var basert på deres bidrag. Dette ble gjort for å sikre at informasjonen som kom frem ikke skal kunne medføre negative konsekvenser for informanten i etterkant av studien, og fordi jeg som forsker har et ansvar for å beskytte integriteten til informanten (Thagaard, 1998).

5.9 Å sikre kvalitet i studien

Som tidligere nevnt er det viktig at man som forsker er bevisst over sin egen rolle i forskningen, og de etiske krav og retningslinjer forskeren står ovenfor. I det følgende avsnittet skal jeg gjøre rede for hvordan jeg har valgt å ivareta kvaliteten i studien.

5.9.1 Reliabilitet og validitet

«Innenfor samfunnsvitenskapene diskuteres troverdigheten, styrken og overførbarheten av kunnskap som regel i sammenheng med begrepene reliabilitet, validitet og generaliserbarhet» (Kvale et al., 2009). Det er diskutert hvorvidt dette begrepet har noe å gjøre i kvalitative metoder, ettersom det har en annen betydning innen kvantitativ metode. Kvale et al., (2009) velger likevel å benytte seg av begrepene troverdighet og gyldighet ettersom disse også er en del av det vanlige språket.

Kvale et al., (2009) mener at *reliabilitet* handler om forskningsresultatenes konsistens og troverdighet. Det normale kriteriet på reliabilitet er at resultatene kan reproduseres og gjentas. En fenomenologisk studie vil derimot ikke oppfylle dette kravet da «undersøkelsen må belyse et unikt tilfelle, som et spesielt tids- og stedbundet fenomen» (Postholm, 2010). Postholm sier at reliabilitet i stedet skal handle om hvorvidt analysen forsvare tolkningen. Reliabilitet kan derfor «knyttes til spørsmålet om en kritisk vurdering av prosjektet gir inntrykk av at forskningen har blitt utført på en pålitelig og tillitsvekkende måte» (Thagaard, 1998, p. 198). For å styrke reliabiliteten er det å redegjøre for hvordan dataene har blitt utviklet i forskningsprosessen, det viktigste en som forsker kan gjøre (Thagaard, 1998). I denne studien har jeg derfor beskrevet forskningsstrategi og analysemetoder, samt beskrevet teoretisk ståsted som grunnlag for tolkning. Tidligere i dette kapittelet har jeg redegjort for intervjuenes forløp, samt hvordan datamaterialet ble transkribert, analysert og tolket.

For å ivareta deltakerens stemme, samt studiens reliabilitet, har jeg vært systematisk og nøyaktig i intervjuer og transkripsjoner. Tjora (2010) mener at diktafon er en styrke for troverdigheten, da dette gir forskeren mulighet til å legge frem direkte sitater, slik informantene la det frem. Jeg har i denne studien benyttet meg av direkte sitater fra informantene og benyttet disse i drøfting opp mot teori.

I samfunnsvitenskapene dreier *validitet* seg om hvorvidt og i hvilken grad en metode er egnet til å undersøke det den skal undersøke (Kvale et al., 2009). Validiteten er dermed knyttet til gyldigheten av tolkningen forskeren kommer frem til (Thagaard, 1998), og at man som leser

kan følge med gjennom hele forskningsprosessen. I fenomenologisk forskning spør man ikke om hvor stor grad av overensstemmelse det er mellom teksten og virkeligheten, men om man akseptere resultatene som sannsynlig og troverdig (Postholm, 2010).

Man kan styrke gyldigheten av forskningen ved å være åpen om hvordan man har praktisert forskningen, og tydeliggjøre grunnlaget for fortolkningene ved å redegjøre for hvordan analysen gir grunnlag for de konklusjonene man kommer frem til (Thagaard, 1998). I denne studien handler validiteten derfor om i hvilken grad de observasjonene og intervjuene som er utført faktisk reflekterer de fenomenene som er forsket på. Jeg har derfor forsøkt å styrke studiens validitet ved å være åpen om hvordan forskningen er utført, ved å redegjøre for de valgene jeg har tatt og ved å være sensitiv ovenfor de faktorene som er vesentlig innenfor tematikken.

5.9.2 Naturalistisk generalisering

Ifølge Postholm (2010) er kunnskapen som produseres gjennom kvalitative studier knyttet til et bestemt sted, til et bestemt tidspunkt. Slik kunnskap kan likevel være til nytte og overføres til andre, lignende settinger. Postholm (2010) bruker i denne settingen begrepet naturalistisk generalisering, et begrep utviklet av Stake og Trumball. Begrepet ble skapt som en motsetning til objektiv vitenskapelig generalisering, da de mente at man kan generalisere også om enkeltheter, og at man kan lære fra erfaringer i hverdagslivet.

Naturalistisk generalisering vil si at dersom leseren kan kjenne seg igjen i beskrivelsene, erfaringene og funnene som beskrives i en studie, kan vedkommende oppleve studien som nyttig for ens egen situasjon. Naturalistisk generalisering vil dermed gå på nytteverdien av forskningen og denne nytteverdien vil være avhengig av den enkelte leser (Postholm, 2010). Min bruk av uttrykk som "flere", "alle" etc. må ikke forstås som generalisering til gruppenivå, da dette ikke har hensikt i en studie som baserer seg på åtte informanter. For at leseren skal kunne oppdage likheter mellom beskrivelsene og egen kontekst, er det nyttig å gi rike beskrivelser. Ved å gi rike beskrivelser av aspekter ved fattigdom, slik som ekskludering, isolasjon og stigmatisering, har jeg forsøkt å legge til rette for naturalistisk generalisering.

5.10 Fremstilling av analysen

I analysekapitlene presenterer jeg datamaterialet og sentrale funn i studien. Hvert analysekapittel tar for seg en av hovedkategoriene, og vil belyse de ulike problemstillingene i denne studien. Presentasjon av data skal ifølge Postholm (2010) inkludere ordrette sitater som illustrerer datamaterialet. Jeg benytter meg av denne fremstillingen i mine analysekapitler. I det første kapitlet gir jeg først en kort presentasjon av hver forskningsdeltaker, før jeg tar for meg hvordan den fattige selv opplever fattigdom og stigmatisering. I dette kapitlet ønsker jeg å svare på følgende spørsmål: Opplever de fattige stigmatisering? Hvilke faktorer forsterker opplevelsen av stigmatisering? Det andre kapitlet tar for seg hvordan sosial ekskludering oppleves, og skal derfor svare på spørsmålet om hvordan fattige opplever sosial ekskludering. Det tredje analysekapitlet vil svare på spørsmål om hvilke faktorer som demper disse opplevelsene av stigmatisering og sosial ekskludering relatert til fattigdom.

6 Opplevd stigmatisering

6.1 Innledende kommentar

I dette kapitlet skal jeg finne ut om de fattige opplever stigmatisering, og hvilke faktorer som forsterker denne opplevelsen. Deltakerne i denne studien ble oppfordret til å snakke om sine liv, hvordan de har kommet i situasjonen de er i, og hvordan den ble opplevd.

Opplevelsen av stigmatisering var noe som ble tatt opp av meg, men kom også til uttrykk av forskningsdeltakerne selv i form av stigmatisering på ulike arenaer. I fremstillingen av disse opplevelsene, benytter jeg meg av Baumbergs tredeling av stigmatisering; personlig-, sosial-, og institusjonell stigmatisering. Disse opplevelsene var noe som ofte ble relatert til indre og ytre skam. De fleste av deltakerne uttrykte en indre skam, en skam over å ha havnet i situasjonen de når er i, og som de ikke kommer seg ut av.

6.2 Presentasjon av forskningsdeltakerne

Anne er en norske dame i 50-årene. Hun har måtte slutte i jobben sin gjennom 20 år på grunn av sykdom, og venter på arbeidsavklaringspenger fra NAV. Situasjonen er derfor midlertidig, og hun håper at den skal være over før sommeren. Hun synes situasjonen er svært ubehagelig, og at det er vanskelig å takle den nye hverdagen.

Irene er en dame i 50-årene fra Russland, men har bodd i Norge i 20 år. Hun er utdannet ingeniør, men har jobbet som vaskehjelp i Norge. Hun er skilt, og har en datter i Russland. Irene havnet i en vanskelig økonomisk situasjon etter at hun ble syk for ti år siden. Hun har siden da vært gjennom ulike støtteordninger hos NAV. Irene oppfatter seg selv som fattig, men er positiv til alle opplevelsene hun har, og hvordan hun blir møtt av systemet.

Jan er en norsk mann i 60-årene. Han jobbet tidligere som yrkessjåfør men måtte slutte på grunn av en arbeidsskade og sykdom. Jan er vant til å reise mye til ulike deler av verden, men har i dag problemer med å ta trikken ned til sentrum. Han opplever å ha problemer i møte med NAV, og det sosiale systemet generelt. Selv sier han at han ikke er lut fattig, men gjerne kunne hatt en bedre økonomi.

Rolf er i 50-årene, født i Norge men oppvokst i Nederland. Han har slitt med sykdom hele livet og har derfor ikke fullført studiene sine. Han har vært selvstendig næringsdrivende, men har blitt slått konkurs fordi han ikke har klart å jobbe sammenhengende mer enn et år. I etterkant av en konkurs bodde han en periode på hospits, før han fikk en egen leilighet av NAV. Rolf sliter med spillavhengighet, og beskriver dette kombinert med sykdommen som årsak til sine økonomiske problemer. På grunn av gamblingen er han i dag under forvaltning av NAV, og benytter seg av ulike organisasjoner for å skaffe mat.

Gunn er en norsk dame i 60-årene, som store deler av livet har vært preget av et fysisk og psykisk skadelig ekteskap. Hennes forsøk på å starte et nytt liv og sikre familien har gitt henne store utgifter, og hun har pådratt seg stor gjeld. Hun beskriver fattigdom som de som ikke har nok til å klare seg, og må bo ute. Gunn beskriver seg selv som fattig siden hun ikke har nok til å klare seg, men sier at hun har det bedre enn andre fordi hun har et sted å bo.

Ivar er en mann i 50-årene fra Ungarn. Han kom til Norge for fem år siden for å jobbe, men har ikke klart å ha en jobb mer enn ett år sammenhengende. I perioder med arbeidsledighet har Ivar bodd ute, og benyttet seg av ulike organisasjoners hjelpetilbud for å skaffe mat og overnatting. Han prøver aktivt å finne arbeid, og har tatt to norskkurs for å gjøre letingen enklere. Selv beskriver han seg som fattig, da han ikke har fast inntekt og til mat.

Lisa er en ung kvinne i 20-årene fra Irak, som har bodd i Norge i åtte år. Hun er skilt og har omsorgen for to små barn. Hun havnet i en økonomisk vanskelig situasjon etter skilsmissen. Til daglig studerer hun fulltid og prøver å få dagene til å gå rundt. Lisa mener at det ikke er mange fattige i Norge, fordi de fleste kan få hjelp av NAV. Hun anser seg selv for å være på et mellomstadium av fattig og ikke-fattig.

Ole er en norsk mann i 40-årene. Han har i store deler av sitt liv vært innenfor psykiatrien, men har nå klart seg selv de siste tolv årene. Etter at han mistet uføretrygden sin da han flyttet til Sverige for en kort periode, har han uten hell jobbet for å få den tilbake. De siste åtte månedene har han forsøkt å skaffe et sted å bo, men har vært nødt til å bo ute. Han har hele livet i en 135 liters sekk, og isolerer seg store deler av tiden i skogen. Ole har tidligere studert og ønsker nå å fullføre studiet så han kan etablere seg sammen med kjæresten sin.

6.3 Stigmatisering

Ved å definere et stigma som at en karakteristikk, å være fattig i dette tilfelle, er ydmykende eller skamfullt og fører til lavere sosial status, har Baumberg (2016) som tidligere nevnt, sett på en tredeling av stigmatisering. Jeg skal nå presentere forskningsdeltakernes opplevelse av stigmatisering i lys av en slik tredeling.

6.3.1 Personlig stigmatisering

Anne og Irene forteller om situasjoner hvor de har følt personlig stigmatisering. Anne opplevde at alle så på henne at hun var fattig, og at hun ikke klarte seg selv fordi hun måtte få mat av slumstasjonen. Irene følte selv på det at hun er fattig, fordi hun ikke kunne kjøpe seg nye klær til et jobbintervju.

«Første gangen jeg kom hit (slumstasjonen) så tenkte jeg at det stod i panna mi at hun har ingenting. Sånn sett så tenker de at hun klarer seg ikke selv liksom. Jeg merket fort at det ikke var sånn. Men det var noe jeg følte. [...] Det er så lite som skal til. Det er nok med et blikk så kan du like greit gå ut døra igjen da, for du føler det at de ser på meg at jeg har dårlig med penger liksom» (Anne).

«Du føler det som at du er fattig. En gang ble jeg spurt om jeg ville komme på et intervju, men ble spurt om jeg kunne kjøpe andre klær å ha på meg. Hvordan kan jeg kjøpe klær? Jeg har lån, forbrukslån, hvor jeg må betale hvis jeg bruker noe. Jeg kan ikke kjøpe noe klær. Jeg prøvde å kle meg rent og fint men uansett, når du kommer dit, ja selvfølgelig ser de hvordan du ser ut» (Irene).

Begge følte de skam over situasjonen sin. Anne følte skam ved å måtte be om hjelp til å skaffe mat, og Irene følte skam fordi hun ikke klarte å opprettholde en normal og sosialt akseptert opptreden. De brøt begge med sosiale normer i samfunnet, som resulterte i at de opplevde at deres identitet ble nedvurdert.

6.3.2 Sosial stigmatisering

Ivar forteller hvordan han opplevde stigmatisering da han fikk hjelp av Kirkens Bymisjon. Han anser seg selv som motivert til å jobbe, og forsøker aktivt å endre sin situasjon. Kirkens Bymisjon har et stort fokus på å hjelpe papirløse tilreisende, og da han så hvilke holdninger disse menneskene hadde i forhold til arbeid og selvangasjement, opplevde han det som stigmatiserende å bli vurdert på samme måte som de tilreisende.

«Da jeg bodde ute så var jeg mye på Bymisjonen. De har slogan «Rom for alle», men det er ikke det. De har flest papirløse der...tilreisende heter det. Da jeg var der følte jeg meg ikke så bra. Jeg har utdannelse, en bachelor i teknikk og masse jobberfaring. Jeg har fått beskjed om at jeg har en veldig god cv. Men når jeg var der så ble jeg plassert sammen med folk som ikke bryr seg. Jeg så de samme menneskene som jeg så da jeg kom hit i 2013, og de sitter og tigger og gidder ingenting. Men jeg blir plassert i samme gruppe som dem. Det liker jeg ikke. For jeg vil gjøre noe og vil vise at jeg bryr meg om det. Der ble jeg vurdert på en mer negativ måte enn jeg liker. For vi var ikke like, ville ikke gjøre det samme. Men jeg måtte sitte der sammen med dem og bli vurdert på samme måte» (Ivar).

Ivar følte ikke sosial stigmatisering basert på at de i Kirkens Bymisjon la skam ved hans fattigdom i seg selv. Han opplevde sosial stigmatisering i den grad at de som jobbet og befant seg hos Kirken Bymisjon, anså ham for å være i samme kategori som de tilreisende gjestene. Deres holdning til ham var lik den de hadde for de andre, og de ble også behandlet likt. Ved å bli kategorisert i «feil» gruppe, opplevde Ivar å bli stemplet som noe han ikke er. En slik stempling kan fort oppfattes som stigmatisering og føre til en følelse av skam. Som tidligere nevnt er ens sosiale identitet normalt knyttet til og stammer fra de gruppene vi tilhører (Tajfel, 1981). Ivar opplevde at hans identitet ikke var knyttet opp mot den gruppen han ble kategorisert i, noe som kan føre til problemer med å skille mellom sin tilsynelatende identitet og sin faktiske identitet. For å ikke skade sin identitet, sin stolthet og sitt selvilde, skaper han en distinksjon mellom ham og dem.

Jeg var interessert i hvordan forskningsdeltakerne tolket andres vurdering av dem selv. De fleste fortalte at det ikke var noe de tenkte på, men et svar skilte seg ut. Det fikk jeg da jeg spurte Rolf om han følte seg vurdert av andre, om han opplevde at andre så på ham som fattig.

«Det er ikke så mange andre som ser på meg i det hele tatt. Det er ikke så mange som...det er ikke så aktuelt å se på meg» (Rolf).

Han tolket spørsmålet bokstavelig, om vurdering ut fra ytre faktorer. Opplevde han skam over at han var fattig og ikke hadde mulighet til å opprettholde en normal og sosialt akseptert opptreden? Jeg fikk følelsen av at han sa dette med undertrykket skam og nedverdiggelse, som om han ikke var verdt å se på. Som nevnt, er stigmatisering er prosess hvor mennesket formes

av avviket, noe som innebærer tap av selvrespekt og verdighet hos den som er merket. Rolf kan her være formet av det å være fattig, og hvordan andre «ikke ser på han». Dersom jeg har tolket Rolf riktig, kan slik stigmatisering og undertrykket skam være sosialt og personlig ødeleggende. Han opplever ikke å bli sett eller anerkjent som person, noe som kan skade hans identitet og selvbilde.

6.3.3 Institusjonell stigmatisering

Mennesker som lever i fattigdom er ifølge Sepulveda Carmona (2012) offer for diskriminerende holdninger og stigmatisering fra offentlige myndigheter og private aktører, nettopp fordi de er fattige. Hun får støtte i dette. «The mere process of applying for, or receiving,...benefits can induce feelings of stigma» (R. Walker et al., 2014, p. 55). Som tidligere nevnt vil skam være en mulig konsekvens i situasjoner hvor fattigdom oppleves som stigmatiserende (Goffman, 1986). Stigmatisering er en sosial prosess, så stigmarelatert skam vil forekomme i sosiale samspill hvor andre, for eksempel en saksbehandler på NAV, oppfører seg som om sosialhjelp er stigmabelagt. Det er også i større grad en mulig konsekvens dersom man anser sosialhjelp som noe av lavere status (R. Walker et al., 2014). Stigmatisering kan imidlertid ikke føre til skam der folk anser seg for å være verdige søkere, og føler at stigmaet bare gjelder de uverdige andre.

I denne studien viste det seg at et flertall av forskningsdeltakerne opplevde institusjonell stigmatisering relatert til det å være mottaker av velferdsgoder hos offentlige eller private aktører som driver med velferd. Dette skjer for eksempel ved at man offentlig må innrømme at man har feilet, ved å stå i køer, å gjentatte ganger måtte fylle ut papirer, den dårlige servicen og å ikke bli sett som et individ. Slike følelser skaper skam, dårlig selvtillit og selvfølelse, og er ifølge Baumberg (2016) den form for stigmatisering som oppleves som mest kraftfull.

Rolf har fortalt hvordan det oppleves å vente i en lang kø i flere timer for å få mat. Dette er noe han har uttrykket at han synes kan være nedverdiggende.

«Eneste gangene jeg ikke liker er i Mariboegate (Blå Kors), hvor jeg må stå ute i gata flere timer for å komme inn for å få mat. Det er hver tirsdag mellom klokken 13 og 15

eller noe sånt noe. Så kan man få mat der. Men der må man stå ute å vente i kø. Så får man kølapp også. Det er liksom...Det er litt nedverdiggende det» (Rolf).

Også Lisa føler dette at det å vente i kø kan være veldig ubehagelig. Hun likte ikke å stå i køen, for alle som gikk forbi kunne se det. Hun fortalte at hun ikke har dratt tilbake til Fattighuset igjen.

«På fattighuset, der man må stå i kø på gaten. Jeg var der en gang, da ventet jeg litt før jeg gikk» (Lisa).

Rolf og Lisa opplever skam direkte tilknyttet å stå i kø. I Norge oppleves, som sagt, fattigdom som et avvik, hvor opplevelsen forsterkes av hendelser som synliggjør fattigdommen. At køen er utendørs hvor alle forbipasserende kan se dem, bidrar til sterkere stigmatisering enn om køen var skjult innendørs. En slik offentliggjøring av egen fattigdom, skaper underlegenhet. Det bidrar til en forsterkning på den stigmatiseringen som legges på dem ved å være fattig i seg selv. Å be om hjelp eller å vente i kø for å få mat kan også oppleves som en slik forsterkning. Dersom man velger å trekke seg ut av en situasjon som oppleves stigmatiserende, kan det få store konsekvenser for den situasjonen man befinner seg i. At Lisa velger å ikke oppsøke fattighuset igjen fordi hun opplevde det som stigmatiserende å stå i kø, kan føre til en forsterket opplevelse av fattigdom. Det blir som en stigmatisering-fattigdomsspiral, hvor det er stigmatiserende å be om hjelp. Dersom hun derimot ikke gjør det så mister hun tilgang til mat og andre velferdstilbud, noe som påvirker fattigdommen ytterligere.

Som nevnt i metodekapittelet, var NAV er kode som kom frem hos syv av de åtte forskningsdeltakerne. Dette har sammenheng med opplevd stigmatisering og skam, i tillegg til hvordan NAVs policy kan oppleves som ekskluderende. De neste avsnittene vil ta opp forskningsdeltakernes opplevelse av institusjonell stigmatisering hos NAV.

Jan føler at han bare er til bry, og at han ikke blir sett eller hørt. Han opplever at saksbehandleren hans hos NAV ikke vil høre på hva han har å si, og er lei av at han alltid må forsvare seg. For Jan virker det som om NAV er likegyldige til hans eksistens. Anne er også oppgitt over at hun hele tiden må legge frem bevis for at hun trenger hjelp. Hun forteller hvordan hun føler skam over situasjonen, og at det hun opplever får henne til å føle seg liten.

«Du blir mistrudd hele tida [...] De skal helst se at jeg ligger i sånn kvitfarga kasse»
(Jan).

«Man skal jo liksom klare seg selv da, liker ikke å spørre om hjelp. Når du skal gjennom NAV sånn så må man ja...man må legge seg langflat og fortelle alt om deg sjøl og legge frem bevis og ting tar tid liksom. Det er ikke bare for alle å si at man har sånn og sånn sykdom» (Anne).

Verken Jan, Gunn eller Anne føler at de blir hørt eller får den hjelpen de trenger.

«Jeg stoler ikke på dem (NAV) for å være helt ærlig, for de lover gull og grønne skoger også skjer det aldri noe» (Jan).

«Jeg har prøvd å fortelle alt dette til NAV men de vil ikke høre. Det er skikkelig ubehagelig. Jeg har ikke så mye penger og får ikke hjelp» (Gunn).

Basert på resultatene til R. Walker et al. (2014), opplevde de som mottok sosial hjelp å bli sett ned på av ansatte. Deltakerne i min studie opplever dette på samme måte. Et flertall av deltakerne opplevde at kontakt med byråkratiet forsterket deres følelse av stigmatisering og skam. De opplevde det som nedverdiggende å fortelle om sine behov og årsakene til den i en skranke på NAV, foran de som satt på venterommet. De opplevde også at de som jobbet der anså dem som mindre verdt. Gunn sa at hun direkte opplevde stigmatisering av NAV.

«Det var en gang jeg var der og skulle ha et møte med en av de oppe i ledelsen for de hadde avslått uføresøknaden min. Det hadde vært så mye frem og tilbake hos dem. Men da jeg kom dit så var det min saksbehandler, han som håndterte pengene mine og en i ledelsen. Da følte jeg meg ikke stor. Da følte jeg at det så på meg som en liten lort! Der møtte de opp tre stykker og alle fortalte hva jeg har gjort feil. Men det er bare der. NAV er ikke et fint sted altså. Man får ikke hjelp og de er nedlatende» (Gunn).

«Det er de som jobber på NAV...ikke alle, men noen av dem. Jeg tror ikke på grunn av økonomi, men jeg vet ikke hvordan de tenker, at den personen som står foran dem er mindre enn dem» (Lisa).

«De har så dømmende blick noen ganger. Og dømmende holdning og dømmende setninger, og det er ikke bare innbilning» (Ole).

Ole forsøker å få tilbake uføretrygden sin, og få hjelp til å skaffe en jobb. Han orker ikke lenger å forholde seg til det samme NAV-kontoret. Han føler seg ikke hørt, og opplever at de han møter der snakker nedlatende til han.

«Det verste nummer to er åssen NAV snakker til meg når jeg er der. Jeg må jo gå på hvert NAV kontor over hele Norge. Jeg orker ikke å dra til det samme NAV kontoret etter hverandre. Jeg blir jo så forbanna til slutt at jeg greier ikke å være der. Fordi de hører ikke på hva jeg sier. Jeg kan sitte og fortelle historien min også spør de om et eller annet. Og de spørsmålene de stiller bare vitner om at hun absolutt har sittet og tenkt på strikkeoppskriften sin mens vi har snakka om det» (Ole).

Opplevelsen av å ikke bli sett, hørt eller anerkjent som menneske, kan oppleves som en oppløsning av en selv. Man utsettes for en negativ vurdering av andre, noe som undergraver selvtilliten og den enkelte virksomheten til den som er utsatt. Individet oppfattes ikke som et alminnelig menneske, og er utsatt for stigmatisering. En slik vurdering fører ofte til skam og en følelse av «å være liten». Dette kan prege individets oppfatning av seg selv, og føre til lav selvtillit, angst og depresjon. De fleste var svært negative til sin økonomiske situasjon og opplevelsen av institusjonell stigmatisering. Irene opplevde derimot at det å være fattig har gitt henne muligheter hun ikke hadde hatt dersom situasjonen var annerledes. Dette har sammenheng med hjelpen hun får av NAV, og hun synes derfor at opplevelsen bidrar med noe positivt. Opplevelsene hun har av stigmatisering er i motsetning til de andre forskningsdeltakerne, ikke knyttet til institusjonell stigmatisering hos NAV.

«Jeg ringte de og sa jeg var fattig eller ikke hadde penger. Jeg fikk gratis tannbehandling. Jeg kan aldri klare å få fikset mine tenner selv. Nå fikk jeg 23 000 fra NAV. De betalte alt, og det ble fikset perfekt. Derfor er jeg positiv. Jeg fikk tilbud om nye briller også, for jeg ser ikke med de jeg har. NAV hjelp meg også med badet. Membranen var ødelagt og jeg fikk sopp av vannskadene. På grunn av helsen min kunne jeg ikke bo sånn, så etter en prosess med fri rettshjelp hjalp NAV meg med å betale for reparasjonene. Jeg hadde aldri hatt råd til å fikse det med den økonomien jeg hadde før jeg ble fattig heller» (Irene).

Hun snakker også om hvordan situasjonen har gitt henne et nettverk som ikke ellers hadde hatt.

«En gang ble det arrangert en veldig fin konsert, som varte en time. Jeg satt og så på folk, de var rolige og det var så fint der alle satt og gledet seg. Jeg ble veldig glad for at jeg var en av dem. Folk var som meg. Det var ikke noe negativt, jeg var bare som en av dem. Det blir også organisert turer med danskebåten i desember hvert år. En venninne og jeg dro i fjor fordi vi hadde lite penger. Alle er der... sigøynere, alle fattige. Du kan ta mat som du vil, spise så mye du vil. Det er veldig godt. Og når du går ut, får du en gave fra dem også. Jeg opplever det veldig positivt. Hvis jeg ikke får penger neste år, skal jeg reise da også» (Irene).

Irene uttrykket at hun synes det er mye positivt ved situasjonen, slik som den gode følelsen hun får når alle i samme situasjon som henne selv, kan komme sammen og ha fine opplevelser. Hun har knyttet seg til en gruppe, og identifiserer seg med den, noe som bidrar til en følelse av samhold, tilhørighet og likhet. Dette er viktige faktorer for Irenes sosiale identiteten, selvtilliten og positive selvbilde.

6.3.4 Opplevelsen av avisers fremstilling av fattige

Denne delen av analysen dreier seg om forskningsdeltakernes egen oppfatning av hvordan mediene skriver om fattigdom. Dette er interessant fordi den mediepåvirkningen som oppstår i samfunnet til slutt kan vise seg i de fattiges møte med andre i samfunnet. Opplevelsen av institusjonell stigmatisering som forskningsdeltakerne refererte til tidligere i kapittelet, kan ha sammenheng med at institusjoner er bemannet med mennesker fra lokalsamfunnet som deler, eller trolig er influert av de samme negative persepsjonene av fattigdom som resten av samfunnet. Opplevelsen av stigmatisering og skam kan forsterkes gjennom negative sosiale synspunkter og stereotyper som overføres fra medier og hverdagslivet (Gubrium, 2015b). Basert på figur 3: «Negativ "feedback" mellom stigmatisering, selvtillit og deltakelse i sosiale aktiviteter» i kapittelet «Fattigdom i Oslo», fører negativ stempling til isolasjon, negativ selvfølelse og mangel på sosiale deltakelse. For å forstå om og hvordan de fattige selv opplever en slik sammenheng, er det interessant å se hvordan de opplever at medier fremstiller fattige og fattigdom.

Det var stor variasjon i hvor mye deltakerne fulgte med i avismediene. Irene fortalte at hun ikke får lest så mye aviser fordi hun ikke har datamaskin eller penger til å kjøpe aviser.

«Jeg får ikke hørt noe via media, ikke på tv, ikke på internett for jeg har ikke tv eller internett. Jeg leser ikke aviser for det har jeg ikke råd til» (Irene).

Hun fortalte at hun hadde lest i en gratis avis en gang hun var på NAV. Der var det en historie hun synes var positiv, om en mann som fikk hjelp. Hun synes det er viktig at aviser skriver om slike saker, og opplyser om hvordan man kan få hjelp på ulike steder, sånn som på slumstasjonen hvor man kan få mat.

«Det handlet om en mann som var fattig og syk og ikke fikk hjelp av NAV. Han hadde gått til helse- og sosialombudet, og fikk hjelp med en gang. Jeg synes det er positivt når de skriver om fattige folk, og hvordan de kan få hjelp» (Irene).

I følge R. Walker et al. (2014), retter ikke mediene i Norge et slag mot de fattige, men priser prestasjonene til de rike, og bifaller deres livsstil gjennom store mengder mediedekning. Dette poengterte også et en av forskningsdeltakerne i denne studien.

«Jeg synes ikke det er så mye om fattige. Det er mest om alle de andres liv, biler og store hus. Sånt sladder leser jeg ikke, hvordan andres økonomi er. At han vant fire millioner i lotto, sånne ting det bryr meg ingenting om» (Jan).

Ole synes mediene bruker for mye plass på ting man ikke får gjort noe med. Som for eksempel overvåkning av Donald Trump eller rettsaken mellom Cappelen og Jensen. Han mener at plassen kunne blitt brukt på hvordan man skal håndtere problemene som eksisterer i samfunnet. Det de skriver om fattigdom i Norge er han heller ikke positiv til.

«Det er mye nedlatende og samtidig virker det som om det er noens feil. Enten er det han som det blir skrevet om eller systemet. Men det bør ikke være poenget. Poenget er at man bør få rydda opp i det med en gang» (Ole).

Han mener også at mediene skaper forskjeller mellom menneskene i samfunnet.

«Jeg synes de skriver om oss og dem. Det er ikke noe oss og dem. Det er liksom...du kan ikke dra på et hundespenn på viddene hvis minstemann i hundespennet ikke klarer å følge de andre. Da må alle stoppe å vente på ham eller så blir det bare enda mer skille, eller så er det bare ni i det hundespennet» (Ole).

Ved å kategorisere individer i ulike grupper, skaper mediene en form for sosial differensiering, -en måte å skape identiteter på gjennom stigmatisering av andre. Dersom leseren opplever at han gjøres til en del av disse andre, og ikke selv definerer seg som et

medlem av en slik gruppe, kan det oppstå konflikt tilknyttet ens forventede og faktiske identitet.

Anne synes ikke at det skrives så mye om fattige som det burde. Hun hevder også at det er en tilstedeværende skepsis i de norske mediene rettet mot mennesker som lever på sosial hjelp.

«Jeg synes vel egentlig ikke at de snakker så veldig mye om fattige, det er liksom sånn hysj hysj, man vil liksom ikke høre det. Sånn ved juletider så ja, da får man jo høre litt om at Frelsesarmeen driver med innsamlinger, og andre institusjoner og sånt som driver med julemiddager og sånn. Da kommer sånt mer frem, og folk er litt mer gavmilde fordi det er jul og sånt. Men sånn ellers i året så synes jeg det er veldig lite prat om det altså. Sånn, det kommer fram innimellom, men det er sjeldent. Det er noe folk ikke vil snakke om» (Anne).

«Det går jo mest på sånn med kriminelt, men av og til så kommer det jo litt sånn om mannen og dama i gata og at de har mistet jobben og sånt noe. Men jeg synes at det skulle vært litt mer om det, for det er jo så ofte det skjer noen ting. Hvert fall nå i disse tider så mister du jobben din etter å ha jobba der i mange år, eller du kan bli sjuk så du ikke klarer mer eller sånn» (Anne).

Jan opplever at det lille han leser, påvirker ham negativt. På samme måte som man velger å skyve skam fra en selv over på et strukturelt problem ved opplevelse av stigmatisering, kan man skyve det man leser om fattigdom vekk fra seg selv og over på strukturelle problemer. Dette skjer dersom man ikke føler at det man leser handler om en selv. Jan opplever at det er forskjellsbehandling i systemet som skal hjelpe ham, og at de overskriftene han leser viser til en slik forskjellsbehandling. Han kjenner seg ikke igjen i de personene det skrives om i mediene.

«Jeg leser ikke så veldig mye, jeg leser overskriftene. For jeg synes det er rett og slett synd at det skal være sånn. Jeg er ikke rasehater for jeg har jo som sagt vært i Kenya og vært gift med en fra Kenya. Men jeg synes det er lite granne forskjellsbehandling på...på etniske nordmenn og innvandrere mange ganger» (Jan).

Anne opplevde det hun leste i avisene på samme måte som Jan, før hun selv kom i den situasjonen hun er i nå. Hun opplevde de fattige som snyltere, men sier at hun nå skjønner at det bildet man får i nyhetene ikke er riktig.

«Jeg har tenkt det at mange av de som fikk hjelp og sånt noe rett og slett har vært snyltere for å si det rett ut. At de ikke gadd å prøve liksom og alt dette her sånn, og at

de bare kom til steder som dette (slumstasjonen) fordi at det er gratis. Unnskyld meg men altså, sånn har jeg tenkt. [...] Det der sånn, det å være fattig i dag, det er tøft.» (Anne).

Rolf leser kun nettaviser, og er veldig engasjert i hvordan lesere benytter seg av diskusjonsfelt og andre mediekanaler for å spre sine synspunkt om aktuelle saker. Han opplever at nett-troll har fått stor plass, og at de ikke har hemninger i hva de ytrer på slike arenaer.

«Ja jeg følger med. Særlig før da så var jeg veldig mye med på kommentarer og diskusjoner i aviskommentarer, men jeg har trukket meg litt tilbake da for det er så mye tull med det. Det er bare idioter der så. [...] Hvis man skal legge til en kommentar...hva er det det heter for noe, nett-troll..det er bare idioter som skal ha litt oppmerksomhet og si hva de vil. Det første og dummeste de tenker» (Rolf).

«På internett og sånn når man leser alle disse kommentarene de aviskommentarene og nettkommentarene og...det er ikke snakk om fattige, det går mest ut på å rakke ned på utlendinger. I Norge rakker dem ned på utlendinger og på Youtube er det mest nedrakking på jøder og afroamerikanere da. Det er sånn typisk (Rolf).

At nett-troll har fått så stor plass i avismediene de siste årene, viser hvordan mennesker faktisk blir påvirket av det de leser. Det vil si at artikkelen gjennom ulike påvirkningsformer virker inn på den holdningen leseren har til det temaet som tas opp. Rolf mener at denne arenaen benyttes mest til å rakke ned på andre. Likevel vil lesere av også disse kommentarfeltene bli påvirket av det som skrives. Man kan si at nettaviser, enten intendert eller uintendert, påvirker ens holdning med en av de fem påvirkningsformene, som fremprovoserer lesere til å dele disse holdningene i kommentarfeltet. Kommentarfeltet har igjen mulighet til intendert å påvirke leserne, noe som gjør at nettavisen står for flere ledd med mulig påvirkning.

6.3.5 Opplevelsen av stigmatisert skam

Skam blir opplevd som en negativ evaluering av ens identitet, men blir også pålagt av andre gjennom prat og oppførsel. Det er også en kraftig følelse som involverer en negativ vurdering av selvet i forhold til ens egne forventninger og forventningene til andre (R. Walker et al., 2014).

Irene sier at hun ikke føler noe spesielt når hun må hente gratis mat, men at det ikke er noe hun ønsker å dele med utenforstående, nettopp fordi de ikke forstår.

Jeg trodde aldri jeg skulle gå og hente gratis mat eller noe sånt. Jeg vet ikke hvorfor. Det er ikke negativt, men det var veldig...noe som aldri skjer med meg. Når jeg går og henter gratis mat, føler jeg meg aldri bra eller dårligere enn normalt. Det gi meg måltid og selvfølgelig prøver jeg ikke å forklare det for de som ikke har det behovet, fordi de forstår det ikke (Irene).

Jeg opplevde ikke at Irene unnlot å snakke om denne situasjonen med andre fordi hun fryktet sosial skam. Hun hadde tidligere sagt at hun ikke har et stort nettverk utenfor kirken eller med andre som ikke er i samme situasjon som henne selv, så denne tolkningen er nok riktig. Likevel følte jeg at det lå noe mer bak dette. Hun sier hun ikke hadde trodd at hun skulle gå og hente gratis mat, og at å gjøre dette ikke føles mer negativt enn normalt. At hun har blitt nødt til dette kan ha påvirket hvordan hun vurderer seg selv som fattig, noe som kan føre til et endret selvbilde og en indre skam. Jeg tolker derfor dette som at hun forsøker å skjule en negativ vurdering hun har av seg selv, og undertrykke en eventuell følelse av slik indre skam. Manglende uttrykk for skam i hverdagspråket bidrar ifølge R. Walker et al. (2014) til at det ofte brukes svakere alternativer når man egentlig mener skam. Dette er kanskje årsaken til at Anne var den eneste av deltakerne som selv brukte begrepet skam for å forklare følelsene rundt sin situasjon. I to tilfeller fortalte hun hvordan hun føler skam over å være i situasjonen hun er i, og å måtte be om hjelp.

«Jeg blir veldig flau og føler mye skam ved å måtte komme hit (slumstasjonen) å be om hjelp da ettersom jeg har jobbet såpass lenge. Jeg er ikke veldig komfortabel men hva skal man gjøre?» (Anne).

«Den jula i år den er faktisk veldig tøff for meg for jeg har aldri vært i en sånn situasjon. Så jeg føler veldig skam, jeg gjør det altså!» (Anne).

Til tross for at Anne her er bevisst over hva hun føler, er slik skam skadelig for hennes hverdag og identitet. Skam utgjør en fare for identiteten ved å skape depresjon, angst og dårlig selvtillit. I neste kapittel kommer det frem hvordan Anne trekker seg vekk fra samfunnet og isolerer seg fra omverdenen. Dette er en konsekvens av skammen hun opplever fordi hun er fattig.

6.4 Konklusjon

Hvordan opplever de fattige stigmatisering? Hvilke faktorer forsterker opplevelsen av stigmatisering? Dette var forskningsspørsmålene jeg ønsket å svare på i dette kapitlet. Goffmans analyse av stigmatisering viser hvordan andre ikke bare oppfatter ens identitet, men bidrar til å skape den. Som vi har sett i dette kapitlet, kommer dette til uttrykk ved å kategorisere andre mennesker, samt hvordan man responderer til og behandler andre. Stigmatisering hos forskningsdeltakerne oppleves på flere nivåer; personlig, sosialt og institusjonelt. Om stigmatisering oppleves personlig eller institusjonelt utgjør ikke noen forskjell for konsekvensene av den. At Anne følte seg fattig da hun måtte be om hjelp til å skaffe mat påvirket hennes identitet i like stor grad som Gunn og hennes opplevelse av nedverdiggelse og følelsen av å være «en lort». Opplevelsen av stigmatisering, og følelsen av skam og ydmykelse ødelegger selvtilliten og benekter identiteten til mange som opplever fattigdom, også mine forskningsdeltakere. Likevel er et viktig funn i dette kapitlet, at ikke alle opplever det å motta hjelp på potensielt stigmatiserende arenaer likt. Møte med NAV ble opplevd som negativt for de fleste av deltakerne, men Irene synes dette var positivt. Det enkelte møte er derfor viktig for den subjektive forståelsen og individuelle opplevelsen av fattigdom og stigmatisering.

Når det kommer til faktorer som forsterker stigmatisering, kan dette relateres til påvirkning fra avismedier. Forskningsdeltakerne har ulike oppfatninger om hvordan avisene skriver om fattige, men et flertall uttrykker at de ikke kjenner seg igjen i det avismediene skriver om fattigdom. Det er med andre ord ikke slik de oppfatter sin subjektive virkelighet. At det som skrives blir en representasjon av fattige som gruppe, kan derfor tolkes som en forsterkende faktor for stigmatisering i tilfeller hvor man ikke kjenner seg igjen i en slik beskrivelse. Dersom man for eksempel opplever at fattige i nyhetene representeres som snyltere og kriminelle, slik Anne gjorde, og man som fattig kategoriseres og beskrives som «dem» i avismediene, skaper dette identiteter som de fattige ikke nødvendigvis relaterer seg til. Dette er representasjoner som kan oppleves som belastende for individet. Representasjonen av fattige som eksisterer i avisene kan derfor være en forsterkende tilleggsbelastning i en situasjon som allerede oppleves som stigmatiserende.

7 Opplevd sosial ekskludering

7.1 Innledende kommentar

Etter å ha sett på hvordan forskningsdeltakerne opplever stigmatisering og skam relatert til sin fattigdom i forrige delkapittel, vil dette kapittelet vise hvordan forskningsdeltakerne opplever sosial ekskludering. Forskningsdeltakerne beskrev fattigdom som et fenomen som inneholder mer enn økonomiske aspekter. Det blir også fornet i forhold til sosiale, kulturelle og økonomiske forventninger og normer. De beskrev fattigdom som et fenomen som var like mye karakterisert av sosial ekskludering som av økonomiske vansker. Fattigdom ble beskrevet som «tøft» og «ensomt», og resulterte i en opplevelse av maktesløshet som preget selvtilliten deres.

7.2 Eksklusjon

Nettopp fordi dette er en studie om fattiges opplevelse av sosial ekskludering, er den økonomiske ekskluderingsfaktoren til stede hos alle deltakerne. Som vi husker, er fattigdom knyttet til mangel på materielle ressurser, noe som kan ha sammenheng med å være økonomisk ekskludert. Det vil si at forskningsdeltakerne ikke har jobb eller en inntekt som gjør at de aktivt kan ta del i samfunnet. Som nevnt i et tidligere kapittel, anser jeg de tre andre arenaene for ekskludering som tilleggsbelastninger til den økonomiske ekskluderingen. Det vil si at deres økonomiske situasjon påvirker de sivile, sosiale og menneskelige arenaene for ekskludering. Det er ikke aktuelt å se på de sivile rettighetene, da alle forskningsdeltakerne i denne studien kan benytte seg av sine borgerrettigheter fordi de er norske statsborgere. Dette var heller ikke en arena hvor forskningsdeltakerne fortalte at de opplevde ekskludering. I flere tilfeller føler forskningsdeltakerne seg ekskludert fra alle de tre aktuelle arenaene, og at de påvirker hverandre. Jeg vil likevel forsøke å behandle disse opplevelsene separat så langt det lar seg gjøre.

7.2.1 Økonomisk ekskludering

Økonomisk ekskludering går ut på at man ikke har en jobb eller en økonomisk funksjon, og kan betale for seg. Økonomisk eksklusjon kan med andre ord knyttes til arbeidsledighet.

Arbeid var et tema som gikk igjen hos de fleste av forskningsdeltakerne. De fleste har vært i jobb tidligere, men har av ulike grunner vært nødt til å slutte. Flere av deltakerne ønsket fortsatt å jobbe, og opplevde at de har feilet når de nå hadde endt opp med å være avhengige av sosialhjelp. De opplevde frustrasjon og håpløshet over situasjonen, og en avstand fra normen i samfunnet om å arbeide for inntekten.

Irene opplever seg ekskludert fra arbeidslivet på grunn av språkkunnskaper, alder og helse. Hun sier at hun gjerne skulle hatt en deltidsjobb, men at arbeidsmarkedet ekskluderer henne. Dette gjør henne frustrert.

«Det er veldig vanskelig i Norge, vanskelig å finne jobb... Jeg kan ikke nok språk og det samme med alderen min. Jeg er 56 år. NAV sier at jeg ikke har problemer med å få jobb, derfor vil de ikke gi meg AAP (arbeidsavklaringspenger). Men når jeg går på praksisplass eller på intervju, sier de på intervju bare jajaja, men ingen ber meg tilbake.» (Irene).

Ole ønsker også å finne en jobb, og er frustrert over det å bli forbigått i søknadsprosessen. Han opplever at de få jobbmulighetene som blir tilbudt ham fra NAV er «møkkajobber», som betaler dårlig og har dårlig status.

«Når du kommer til NAV og sier at du trenger jobb, så får du beskjed om at det der klarer du ikke, eller du må på Hassel...sende meg på Hassel... da er du fin og fjong...Det er sånn derre jobbe for 18 kroner timen eller noe sånn og tjene 600 kroner året eller noe sånt for å jobbe sammen med masse sånne tullinger. No offence. Folk som er psykisk skada og fysisk handicappa som liker å jobbe der, ikke sant. Å sende vanlige folk dit og jobber for 18 kroner timen...18 kroner timen det er...folk tjener mer bare ved å stå opp i enkelt jobber» (Ole).

Ole blir virkelig frustrert og opprørt da vi snakket om dette. Etter hvert ble frustrasjonen skjøvet over på de institusjonelle strukturene som ikke lar mennesker få bruke kunnskapen sin til å komme ut av en vanskelig økonomisk situasjon.

«De store økonomene snakker om at det viktigste er kunnskap. Men når folk ikke får lov å bruke sin kunnskap, når du ikke får lov å lære noen ting, hvordan skal de greie å tjene penger da?» (Ole).

Den økonomiske situasjonen som følge av arbeidsledighet, viser seg i den generelle opplevelsen av fattigdom i hverdagen. Irene føler seg ekskludert fra sosiale nettverk og

arenaer rundt henne fordi hun ikke har økonomi til å opprettholde den forventede materielle standarden i samfunnet.

«Du er på det nederste nivået. Det føles som du ikke kan være med i samfunnet. Jeg har liten leilighet for eksempel, jeg har ikke computer, og jeg har ikke noen penger til å kjøpe en. Jeg har ikke penger på telefonen, har hatt null kroner fra november. Jeg har ikke abonnement, bare vanlig telefon for 200 kroner. Jeg er uten telefon, uten tv. Jeg kan ikke betale. . Jeg kan ikke ringe vanlig eller på skype. Jeg kan bare bruke epost når jeg er på NAV på dagtid, for jeg kan ikke kommunisere. Jeg har ingenting Derfor opplever man mye negativ når man ikke har penger. Du er med engang under det vanlige samfunn... kan ikke reise på feire, kan ikke hjelpe datteren min, ikke kjøpe noen klær» (Irene).

Anne opplever at økonomien hindrer henne i å gjøre ting som hun tidligere hadde mulighet til. Hun føler for eksempel at hun ikke lenger kan hjelpe familien på samme måte som da hun jobbet og hadde en fast inntekt.

«Før så kunne jeg sende med ekstra penger til sønnen min, kanskje betale handlelappen for dem og sånt noe. Det går ikke nå. Nå har jeg liksom akkurat så jeg kommer meg rundt selv liksom. Så vidt. Hvis det er noen ekstra regninger og sånt så blir det et problem, for det er ikke mulighet til å legge av noe» (Anne).

Irene og Anne føler ikke lenger at de kan delta i en sosial arena på samme måte som de tidligere kunne. Når de ikke har mulighet til å følge med på hva som skjer i verden, eller føle at de kan hjelpe familiemedlemmer økonomisk, formes de av sin fattigdom. Dette innebærer tap av selvrespekt og verdighet, da de føler at de ikke strekker til.

7.2.2 Sosial ekskludering

Det kan være spesielt vanskelig for mennesker med dårlig råd å delta i de ulike kostnadskrevede aktivitetene som kreves for å bygge opp personlige relasjoner (Harsløf & Seim, 2008). Sosiale konvensjoner og institusjoner som binder samfunnet sammen, slik som familie, samfunn og offentlige tjenester, har ifølge R. Walker et al. (2014) et større potensial til å skape skam enn behovet for å sikre grunnleggende behov. Dette har sammenheng med å leve opp til forventningene i samfunnet. Deltakelse i disse arenaene krever et grunnleggende nivå av ressurser, hvor deltakerne ikke har en fordel. I følge R. Walker et al. (2014) opplever mennesker i slike situasjoner et press om å klare seg med begrensede ressurser, da man ikke klarer å leve opp til ens egne forventninger, eller de som er forventet av samfunnet.

Lisa forteller hvordan hun for eksempel synes at det er viktigere å kunne gjøre ting med barna enn å bruke ekstra penger på mer mat. Hun ønsker å skjerme barna sine fra konsekvensene av de økonomiske vanskelighetene, og prioriterer først og fremst å søke hjelp til barna. Hun er villig til å ofre andre goder, slik som materielle gjenstander, mat og et sosialt liv for å oppnå dette.

«For meg er det ikke bare maten som er viktig. Fordi jeg og barna mine vi spiser ikke mye mat. Vi spiser bare det som vi har og det er nok. For eksempel før hadde vi det vanskelig med å gå på aktiviteter, fordi det koster mye. Men i 2016 og i år har vi aktivitetskort som vi bruker for ikke å betale mye for aktivitetene» (Lisa).

En slik situasjon som Lisa forteller om, handler om relativ deprivasjon. Hun ønsker ikke at barna skal føle seg fattig fordi de ikke har de samme mulighetene som andre i samfunnet. Lisa benytter seg derfor av offentlige tilbud, slik som aktivitetskort, for å normalisere sine barns liv og sikre dem sosial inklusjon i sitt lokalsamfunn.

Aktiviteter

Mange snakket om opplevelsen av relativ deprivasjon; om hvordan de ikke lenger har mulighet til å delta på samme måte som andre i samfunnet. Dette gjaldt spesielt de som ikke kunne delta på aktiviteter eller ha de samme eiendelene som andre har.

Rolf var før glad i å dra ut på byen og danse, eller drive med idrett. Dette kan han ikke gjøre lenger.

«Jeg har jo ikke penger som før da jeg var yngre. Jeg likte jo å gå ut på byen og danse og ha det gøy. Det gjorde jeg. Det gjør jeg ikke nå. Så det koster jo mye penger. Det gjelder også organisert fritidsaktiviteter som koster penger - idrett. Jeg spilte basketball før og trente. Men nå har jeg ikke trent så veldig mye da, jeg gjorde det opp til for ikke så lenge siden, men nå har jeg ikke råd til det lenger» (Rolf).

Jan opplever ikke at en tom konto hindrer ham i å være sosial. Likevel forteller han at han ikke kan gjøre alt han gjorde før, slik som å invitere folk med hjem eller reise. Han føler ikke at kameratene hans merker noe til den dårlige økonomien hans, da de gjør ikke så mye mer ut av det å gå ut en tur enn hans selv gjør.

«Det er bare en kamerat av meg som kommer på besøk, det er ikke stort andre. Men jeg har ikke invitert så mange heller da. Det gjør ingenting det å møte andre folk om jeg har dårlig økonomi. Er kontoen tom så går det heller ikke ut, for det koster jo penger samme hva du skal gjøre for noe» (Jan).

«Det er klart det at hvis du ikke har det romslig økonomisk så hindre det deg for sånn som jeg som har vært vant til å bare farte rundt hele tida. [...] De gangene som jeg går ut, går jeg ikke ut på sånne nattklubber og sånn. Det hender jeg går ut fredagskvelden eller en lørdag for eksempel og tar meg en halvliter pils hvis jeg synes jeg har penger til det, men de drikker ikke stort mer de andre, så vi tar et glass øl også ferdig med det. Det er ingen som merker noen ting» (Jan).

Forbruksmarked

Ifølge Harsløf og Seim (2008) savner fattige i rike land personlig og intim kontakt, og deltar i mindre grad i ulike sosiale nettverk. Flere av forskningsdeltakerne fortalte hvordan de ikke hadde mulighet til å delta i sosiale aktiviteter, som for eksempel å gå på kino med venner, eller kjøpe seg nye ting slik som «alle andre» gjør.

Anne forteller hvordan økonomien hindrer henne i å kjøpe seg ting hun vil ha og trenger. Hun får heller ikke kjøpt julegaver eller bursdagsgaver til familien, eller noe å sette på kirkegården. Hun opplever at hun ikke klarer å gjøre det samme som alle andre tar for gitt at man kan, at hun har ikke mulighet til å delta i det forbruksmarkedet som er sosialt forventet i samfunnet.

«Det er jo ting jeg har villet kjøpe da, klær og sånt noe. Jeg trenger sko til vinteren og har ikke hatt muligheten for å få gjort det da. Og sånn med julegaver og sånt noe da...både sønnen og svigerdattera mi hadde jo bursdag nå og jeg fikk jo ikke kjøpt noen gaver til dem, og det synes jeg er vondt. [...] også er det jo de gamle da, de skal jo ha sitt de også..på grava da. Og det å kjøpe en krans det er jo liksom ikke så billig det da. Så jeg må finne noe billig i år da» (Anne).

Hun fortsetter...

«Det er veldig vondt. For alle bare snakker om alt de vil ha og skal gjøre og sånn og sånn og sånn, og har man barn da...hvis man bare har en inntekt, også mister man den og da. Du vil jo at ungene skal ha det de trenger og alt sånt, og greit det man kan jo få til noe, men ikke det du vil. Man vil jo så gjerne. Det der sånn, det å være fattig i dag, det er tøft» (Anne).

Gunn opplever noe av det samme som Anne. Hun opplever at hun ikke har råd til å kjøpe seg noe nytt, eller funnet på noe sosialt med barnebarna.

«Jeg får ikke kjøpt klær, dratt ut for å spise noe, eller se en film på kino. Jeg har jo et barnebarn jeg gjerne skulle gjort mer med, så de gangene jeg har litt så prøver jeg å være med dem» (Gunn).

Underlid (2005) knytter denne typen opplevelser til knapphetens tyranni, hvilket vil si at økonomien er så trang og fallhøyden stor at man har et svært lite handlingsrom dersom det skulle skje noe utenom det vanlige. Anne hadde et for lite handlingsrom til at hun kunne ta seg råd til nye vintersko. Hun forteller også hvordan dette påvirker andre innkjøp.

«Bare det å stikke ned på Narvesen og kjøpe en kaffe liksom. 25 kroner, med en croissant så 30 kroner. Det er ikke det at det er så mye, men hva kan du liksom få for 30 kroner? Sånn må jeg tenke nå . Det er faktisk til et brød og en liter melk. Jeg kan kanskje få mer enn det og. Det er nesten litt sånn at i dag så må du flytte pølsa litt lenger ned sånn for å dekke hele brødiskive i stedet for å ha to på» (Anne).

Å leve på denne måten innebærer at man må begrense mange typer aktiviteter. Den økonomiske knappheten rammer forskningsdeltakernes sosiale deltakelse, og blir opplevd som en av de arenaene som det er vanskeligst å være ekskludert fra.

7.2.3 Menneskelig ekskludering

Vennskap er i utgangspunktet gratis, men i dagens samfunn er det mer vanlig å finne på noe sosialt når man møtes. Dette er for eksempel på kafeer eller at man går ut for å spise sammen. Dersom man møtes hjemme er det vanlig å kunne servere noe, og det er forventet en viss grad av gjensidighet. I tillegg må boligen ha en viss standard før en velger å invitere folk hjem. Disse faktorene kan bidra til at det er vanskelig å knytte og opprettholde et nettverk både grunnet de økonomiske kostnadene, men også de personlige kostnadene i form av at man må innrømme at man ikke har råd. Dette er noe som kan være vanskelig å vedkjenne for noen.

Rolf føler at man som fattig i Norge, blir veldig isolert nettopp fordi man ikke kan be folk til seg, eller bli med ut å gjøre noe.

«Det er vel sånn med fattigdom at det å leve i Norge er veldig dyrt da, så det å være fattig betyr at man havner utenfor uansett ikke sant. Man kan jo ikke bli med folk eller

invitere folk til å gjøre noe heller. Så man blir ganske isolert. Faktisk. Når man ikke har penger» (Rolf).

Isolasjon er ifølge Taket et al. (2009) en subjektiv følelse som fungerer som en indikator for manglende sosial integrering. Når fattigdom beskrives som isolerende slik Rolf gjør, kan dette knyttes direkte til en opplevelse av sosial eksklusjon. Ivar har følt på hvordan bosituasjonen hans hindrer ham i å kunne invitere noen med hjem.

«Jeg har prøvd å date litt, og da merker jeg at økonomi er noe som blir spurt om veldig raskt. Jeg snakket med en jente og hun spurte om å komme på besøk til meg. Men jeg bor i kollektiv og deler bad og kjøkken med flere andre menn. Så da kan jeg ikke ha besøk der» (Ivar).

Ivar forteller at han føler at den økonomiske situasjonen hans påvirker mulighetene han har for å få seg en kjæreste. En slik situasjon skaper en menneskelig eksklusjon, da det hindrer ham i å få et nettverk som kan gi omsorg og støtte. Han føler seg ensom og har ikke et stort nettverk i Oslo. Derfor har han prøvd å møte damer via internett, men opplever fort at han ikke kan måle seg med forventningene deres.

«Jeg snakket med en annen jente på internett, og snakket om å treffes. Da spurte hun veldig fort om jeg hadde bil. Dette er et år siden og da hadde jeg ikke bil. Man merket at hun ble skuffet» (Ivar).

Ivars opplevelse er et godt eksempel på passiv ekskludering, hvor økonomiske forhold i form av manglende materielle ressurser, påvirker hans muligheter for menneskelig inkludering.

7.2.4 Depresjon

Det er tydelig at man som fattig fort faller utenfor fellesskapet. Når man trekker seg tilbake i isolasjon fra omverdenen, avskriver man seg fra den stimulans som daglig sosial samvær med andre kan gi (Goffman, 1986). Dette kan føre til depresjon, fiendtlighet og angst. At man ikke klarer å få endene til å møtes i tråd med de sosiale normene, kan føre til ensomhet og skyldfølelse, og bidra til å forsterke forholdet mellom økonomisk ustabilitet og sosial ekskludering (E. Gubrium & Lødemel 2015).

Irene opplever manglende nettverk som skummelt. Hun forteller hvordan hun opplever det å være ensom som en frykt dersom noe skulle skje.

«Jeg har ingen slektninger her, datteren min er i Russland nå. Så hvis det skulle skje noe eller situasjonen skulle bli vanskelig, så er det ingen hjelp» (Irene).

Ivar har etter en lang stund uten resultater i søken etter jobb eller kjæreste, utviklet en depresjon som nå hindrer han i å få en jobb. Det har utviklet seg en ond spiral, hvor mangelen på jobb og sosialt nettverk har skapt en depresjon, og depresjonen hans forsterker forholdet til den økonomiske situasjonen. Likevel har han opplevd at organisasjoner har hjulpet ham med ensomheten, og at den ikke oppleves som like ille som den var tidligere.

«Jeg føler meg ekskludert for jeg har det ikke bra, og føler meg ikke bra på grunn av situasjonen. Så det påvirker absolutt hvordan jobbmulighetene er. Jeg er ikke lenger så trist og lei som jeg var før, da jeg kom hit. Det var ille. Virkelig. Men jeg fikk mye hjelp i organisasjonene.» (Ivar).

«Jeg har ikke så mange andre. Jeg har som sagt prøvd å date litt men det er så vanskelig. Jeg er ensom. Og deprimert. Ensom er et negativt ord. [...] Jeg satt på trikken en dag også ringte en dame fra rekrutteringskontoret og hadde telefonintervju med meg i over 40 minutter. Da spurte hun meg om jeg var positiv og glad, for de søkte etter en positiv arbeider. Jeg kan ikke si at jeg er positiv for det er jeg ikke, men jeg trenger jo jobb» (Ivar).

Ole opplever å bli ekskludert fra det viktigste av alt - sitt eget liv. Han føler ikke at det er han som har kontroll, eller at han har muligheten til å ta valg. Dette gjør han veldig frustrert.

«Jeg håper at jeg snart er ferdig med at alle andre skal bruke alt av meg, og fortsatt drive å skrive manus i min_film, i mitt eget liv. Det bør vel være jeg som kan bestemme, når jeg skal skrive mitt eget liv» (Ole).

7.3 Konklusjon

Dette kapittelet har identifisert prosesser av sosial ekskludering opplevd av fattige i Oslo. Sosial ekskludering skal ikke forstås som et alternativ til fattigdom, men kan ha en konseptuell funksjon som skjerper fokuset på en rekke aspekter ved fenomenet. Sosial ekskludering handler i stor grad om relativ deprivasjon, om å ikke ha de samme mulighetene

og ressursene som er tilgjengelig for andre. Alle forskningsdeltakerne opplevde å ha manglende ressurser til å opprettholde et sosialt liv i tråd med de sosiale forventningene. Ekskludering oppstod enten passivt, frivillig eller som et symptom av depresjon. Ingen av deltakerne uttrykket at isolasjonen var et resultat av å bli utestengt av andre, men dette er vanskelig å fastslå.

8 Hvilke faktorer demper opplevelsen av stigmatisering?

«Jeg må kjempe hver dag, som en frosk i et eventyr. To frosker faller og havner i en skål med melk. Den ene frosken gjør ingenting og dør. Den andre frosken begynner å kjempe for livet. Den spreller og strever, så begynner melken å bli kefir. Den kjemper videre, og kefiren blir til smør. Da hoppet den opp og levde videre. Derfor må vi være som frosken som kjemper for livet» (Irene).

8.1 Innledende kommentar

Som de to første analysekapitlene allerede har vist, er opplevelsen av stigmatisering og skam en sentral del i opplevelsen av fattigdom. Forskningsdeltakerne følte seg ikke bare flau og ydmyket i tilknytning til sin fattigdom, men følte også at de ble stigmatisert og lagt skam på av andre mennesker og i offentlig sammenheng. Dette viser at fattigdom ikke bare er relativ og multi-dimensjonell, men også relasjonell i den forstand at fattigdomsopplevelsen bestemmes av andre i tillegg til av en selv. Dette kapitlet tar for seg de mulige, personlige konsekvensene som oppstår ved slik stigmatisering og skam, og hvordan fattige benytter seg av strategier for å dempe opplevelsen av stigmatisering. Kapitlet skal svare på spørsmålet om hvilke faktorer som demper opplevelsen av stigmatisering. Funnene viser til flere utfall, og at flere av forskningsdeltakerne benytter seg av de samme strategiene.

8.2 Strategier

Individer aksepterer ikke passivt de identitetene de blir gitt av samfunnet, men tar en aktiv rolle i å avgjøre sin identitet og sosiale rolle (Gubrium, 2015b). Individer som lever i fattigdom, benytter seg av derfor av ulike strategier for å minimere skam og stigmatisering, og Goffman (1986) tilbyr alternativer til slike strategier. En mulighet er å kun sosialisere med de som innehar det samme stigmatisering som en selv ved å trekke seg ut av mulige situasjoner hvor stigmatisering kan oppstå. En annen mulighet er å skjule sin identitet som stigmatisert,

og late som man er en del av det normale ved at man opprettholder opptreden og atferd. R. Walker et al. (2014) tilbyr også eksempler på slike strategier. Man kan velge å uttrykke sinne og aggresjon, unnvikelse, eller man kan avlede skyld og skam fra seg selv over på andre som de mener er de som faktisk er late og utnytter systemet.

Flere av disse strategiene var tilstede hos forskningsdeltakerne i denne studien. Noen av forskningsdeltakerne trakk seg vekk fra situasjonen ved bruk av benektelse, eller de flyttet stigmatiseringen vekk fra seg selv. Andre var sinte og frustrerte. Kun en fortalte at hun valgte å sosialisere med andre med samme stigmatisering, men var ikke utelukkende sosial på denne måten. Noen valgte å fokuserte på fremtiden og hvordan de skulle forandre på situasjonen.

8.3 Å være normal

Dette er en tilnærming hvor man unngår fattigdomsrelatert stigmatisering og skam ved å kortsiktig minimere effekten av fattigdom, maksimere ressursene og minimere utgiftene. Mennesker har generelt ingen andre alternativer enn å gjøre ting så godt de kan, under de forutsetningene de lever i. Som nevnt i tidligere kapittel sikret mange av forskningsdeltakerne først og fremst at de og familien hadde tilstrekkelig med mat og klær, og et sted å bo. Ut over disse nødvendighetene, var de sterkt motivert til å unngå skam ved å fremtre som normale og en del av majoriteten. Irene forteller at hun ikke har et stort nettverk, og sier at mange av de vennene hun har er i samme situasjon som henne.

«Venner er også opptatt med sine egne ting. Og nesten alle vennene mine har det sånn som meg også. Fordi de er også nesten uten penger, og uten mat» (Irene).

Irene forteller hvordan hun har søkt seg til kirken for sosial kontakt. Hun sier at hun ikke hadde vært så aktiv i kirken tidligere, men at det er godt å føle at hun har et sosialt nettverk hvor hun kan være seg selv på samme måte som alle andre. Der slipper hun utfordrende opplevelser som møter henne når hun er med andre som ikke er i hennes situasjon.

«Da jeg kom til Norge i Oslo begynte jeg å gå i kirken fast nesten hver søndag. Der treffes man andre miljø, russisk miljø, vi kan snakke og vi kan samles og drikke te og kaffe og mer. Der snakker man ikke mye om sitt problem, du bare snakker med Gud. [...]. Det er veldig vanskelig å dele med de som ikke har det problemet, de forstår deg ikke, hvordan jeg kan ta imot gratis mat for eksempel. Jeg ser på andre folk at de ikke forstår» (Irene).

«Alt er dyrt. Spesielt her i Oslo. Så man må liksom klare seg selv og hjelpe seg selv. Vi kommer for eksempel hit (til slumstasjonen) for å få mat eller aktiviteter for barn, og vi kjenner ikke så mange folk. Så da er det bra at de har aktiviteter og hjelp til det» (Lisa).

En annen måte å takle skammen de selv føler, og som har blitt lagt over på dem, er å vise hvordan de selv opptrer på en god og moralsk måte, og at de mestrer hverdagen med atferd som de anser som sosialt akseptert. De tigger ikke, dusjer og steller seg, og drikker ikke. De vektlegger også hvordan de selv viser generøsitet overfor andre som har det verre enn de selv.

«Selv om jeg ikke har penger, gir jeg sigøynere som sitter ved kirken noen kroner eller noe fra den maten som jeg har fått på slumstasjonen. Etterpå jeg treffer de som venner» (Irene).

«For mat og sånn har jeg vært på fattighuset og i Mariboegate (Blåkors). Så jeg kjører litt frivillig for fattighuset en eller to ganger i uka. Greit å ha noe å gjøre, også har jeg tilgang til mat» (Rolf).

«Den måneden jeg har mat så kommer jeg ikke og henter (på slumstasjonen). Bare fordi jeg må. Fordi jeg tenker at okei, den måneden trenger jeg ikke, kanskje andre kan få det» (Lisa).

Å fremtre som normal er en bevisst strategi som bidrar til å opprettholde identitet, moral og selvrespekt. Når deres sosiale identitet ikke er tilfredsstillende, strever individer som Rolf og Irene med å forlate den eksisterende gruppen de tilhører, her fattige, og bli med i en mer positiv gruppe, «de normale». Når Rolf kjører frivillig for fattighuset, og Irene gir penger til andre som sitter utenfor kirken, er dette eksempler på en slik streben.

8.4 Å unngå det normale

8.4.1 Trekke seg unna

En veldig vanlig praksis blant deltakerne var å fysisk unngå situasjoner hvor de kunne oppleve skam og stigmatisering. De sluttet å gå ut med venner, og trakk seg unna familie og

andre nettverk. Dette hindret ikke bare muligheten for skam, men ble også gjort fordi de ikke hadde økonomi til å delta i et sosialt liv.

Anne forteller hvordan hun gjerne trekker seg unna situasjonen fordi hun ikke har mulighet til å delta på ulike aktiviteter med venner og familie. Rolf sier at han trekker seg unna fordi det er det han har lyst til - fordi han ikke bryr seg om det.

«Folk sier liksom at de skal gjøre sånn, dra dit og være med på ditt og være med på datt før jul og sånt, og da sitter jeg der og blir stille da. For jeg skal ingenting, jeg har ingen mulighet til å dra på noen ting. Jeg må få tak i det jeg klarer å få til, og ikke mer. Jeg har ikke mulighet til det. Og det blir egentlig bare slitsomt, og jeg vil ikke høre så mye på det. Så da trekker jeg meg unna. Så det har resultert i at jeg ikke er så mye sammen med vennene mine lenger. Trekker meg inn i meg selv og holder meg hjemme hos meg selv, for der har jeg det jeg trenger og ja...Det blir sånn at du ikke er med på så mye lenger for du har jo ikke muligheten til det» (Anne).

«Jeg har ikke så mye kontakt med venner. Det er liksom droppa helt. Jeg hadde jo masse, jeg kan jo gjøre det hvis jeg vil, så kan jeg ta kontakt med dem. Det hadde ikke vært noe problem. Men jeg har droppa det helt. Jeg har ikke noe problem med å møte andre som jeg kan snakke med. Du kan si at jeg tar jo ikke kontakt for å få noe mer kontakt liksom...for å bli venner eller sånt noe. Eller for å finne på noe. Jeg har tatt meg ut av samfunnet på en måte. Jeg har vært isolert, men jeg har ikke følt meg isolert. Ikke bryr jeg meg» (Rolf).

Å trekke seg unna var ikke alltid forskningsdeltakerens eget valg slik som for Rolf. Det kunne også være påtvunget eller betinget av andres atferd, slik som for Anne. Når andre snakker om at de skal være med på ditt og datt, er hennes manglende deltakelse en konsekvens av økonomisk eksklusjon, og at hun ikke mottok en invitasjon til den sosiale tilstelningen som vennene henne snakket om.

8.4.2 Unnvikelse

Unnvikelse er en strategi hvor man unngår situasjoner eller samtaleemner som kan påføre stigmatisering og/eller skam. Mennesker som unnviker sosiale situasjoner som strategi for å minimere stigmatisering og skam, opplever ofte angst, usikkerhet og dårlig selvtillit (R. Walker et al., 2014). Flere av forskningsdeltakerne benyttet seg av denne strategien. Irene forteller om depresjon, Rolf snakker om manglende motivasjon, og Ole snakker om det å ikke bry seg. Oles forklaring tolker jeg likevel til å handle om dårlig selvfølelse.

«Etter at jeg har vært på ulike tiltaksordninger, kommer hjem og sover. Jeg er så trøtt for om natten klarer jeg ikke å sove, for jeg tenker så mye. Om jeg har lite penger eller ingen penger er det samme, det gir meg usikkerhet uansett så lenge jeg ikke har jobb» (Irene).

«Jeg registrerer at det er bare elendighet uten at jeg føler meg elendig da. Jeg overlever uten å. Uten.. Nå er jeg sånn siden alt har gått så feil og alt har vært så vondt og bla bla bla masse har gått feil, så nå er det bare sånn jeg er fornøyd bare jeg overlever uten å ha det vondt. Så bryr jeg meg ikke om det meste. Ikke sant. Det er jo både bra og dårlig da fordi jeg burde kanskje ha mere ambisjoner om og kommer meg ut av det på en mer positiv måte» (Rolf).

«Jeg er jo ganske rett fram sånn at jeg egentlig ikke lar meg påvirke av alle andre. Jeg bare oppfatter hva andre, ikke tenker da men, alle har en sånn tilbakemelding. Selv om det er en grimase, så er jo det en form for tilbakemelding ikke sant. Jeg bryr meg egentlig ikke om hva sidemannen på t-banen tenker om meg. Det er bare det at jeg føler meg faktisk mye bedre inni min egen kropp så lenge jeg er alene, så lenge jeg ikke har noen ting å snakke om med vanlig folk, sånn som det jeg er opptatt av.. hva jeg jobber med. Det er jo ingenting» (Ole).

Ole gir klart uttrykk for at han ikke bryr seg om hva andre tenker om ham. Han forsøker å vise dette også i siste halvdel av uttalelsen overfor, da han trives best alene fordi han ikke har noe å snakke om. Jeg klarer ikke å bli overbevist over denne uttalelsen. For meg virker det som om Ole er ensom fordi han ikke har noen å snakke med, og føler skam over ikke å kunne jobbe. At han ønsker en jobb er også noe han fortaler meg flere ganger under intervjuet, og styrker derfor opp under min tolkning av hans skamfølelse. Uttalelsen nedenfor viser også til hvordan Ole forsvarer sin identitet ved å lyve, slik at ikke skam eller sosial stigmatisering kan oppstå på grunn av hans livssituasjon.

«Det hender at jeg ljuger noen ganger, med både ukjente og kjente. Med hensyn til spørsmål om hvor du har vært for eksempel. Nei nå har jeg vært på fottur i fjellet jeg, kost meg i åtte måneder...sier jeg til folk jeg ikke kjenner. Men du veit jo noe annet. Jeg går jo ikke i fjellet fordi jeg koser meg. Det gjør jeg fordi jeg ikke har noe annet valg. så det...» (Ole).

8.5 Å motsette seg det normale

8.5.1 Sinne og aggresjon

«Desperate to escape painful feelings of shame, shamed individuals are apt to turn the tables defensively, externalizing blame and anger outward onto a convenient scapegoat. Blaming others may help individuals regain some sense of control and superiority in their life » (R. Walker et al., 2014, p. 40).

Ifølge R. Walker et al. (2014), blir sinnet blant norske fattige ofte rettet mot sosialhjelpen. Dette opplevde også jeg i min studie. Sinne ble i hovedsak rettet mot urettferdige velferdssystemer. Alle deltakerne hadde regelmessig kontakt med NAV, og flere var direkte sinte og delte sin frustrasjon over systemet. Dette utmerket seg spesielt hos Ole.

Ole snakker mye om at han er svært frustrert over hvordan NAV forholder seg til han, og kan ikke skjønne at det skal være så vanskelig å høre det han sier at han trenger hjelp til. Flere ganger bruker han et negativt språk og et høyt volum, og bruker selv negative uttrykk for å beskrive de som jobber der.

«Jeg gleder meg til jeg får de kjøttthueene ut av livet mitt altså...NAV jeg tenker på» (Ole).

«De setter rett og slett sperrer på det du sjøl ønsker å gjøre når du kommer til NAV og sier at du trenger jobb for det er en eller annen idiot eller et kjøttthue (på NAV) som har bestemt at det der klarer du ikke» (Ole).

«Jeg skjønner at folk går berserk til slutt, for det er ikke mange flere månedene som skal til av det jeg har opplevd før jeg klikker altså» (Ole).

Sinne og aggresjon fungerer her som en forsvarsmekanisme for å takle stigmatisering og skam. Man kan også si at det sinnet som har fylt seg opp hos Ole, er et resultat av den opplevde stigmatiseringen og skammen han har følt på, i relasjon til NAV. Denne aggresjonen er tilknyttet hans manglende kontroll over situasjonen, og mulighet til å leve opp til egne forventninger.

8.5.2 Avlede skam og skyld

Noen av deltakerne håndterte konflikten mellom ytre antakelser og egen erfaring med en tanke om at det er andre som er late og utnytter systemet, og ikke de selv. De flyttet

stigmatiseringen over på andre grupper, og gjorde samtidig en vurdering av hvem som er verdige og uverdige fattige. I denne studien er en slik vurdering knyttet opp mot hvem som er verdig- og uverdige fattige, også tilknyttet deres vurdering av mottakere av sosial hjelp. Ved å gjøre dette deltar de i en skamprosess som er lik den de selv står overfor. En slik prosess blir av Lister (2004) kalt «*othering*» eller «*annengjøring*», da man distanserer mellom ens egen situasjon og andres.

Tidligere, i kapittelet om stigmatisering, fortalte Ivar hvordan han ikke likte å bli negativt vurdert, og plassert i samme kategori som «de som tigger og gidder ingenting». I det Ivar følte seg negativt vurdert, og plassert i en gruppe han ikke mente han tilhørte, skapte han et skille mellom *dem* og han. Han skapte en avstand basert på at de ikke var like. Ivar forteller at han har utdannelse, jobberfaring og vil gjøre noe, i motsetning til de som tigger og ikke gidder noe. På denne måten benyttet Ivar seg av en forsvarsmekanisme som går ut på å flytte stigmatisering fra seg selv til andre, samtidig som han gjør en vurdering av seg selv som mer verdig enn de andre.

Et annet eksempel å trekke fra stigmatiseringskapittelet, er Rolf som snakket om hvordan han opplevde det å stå mange timer i kø ute på gaten for å få mat, som nedverdiggende. Like etter denne beskrivelsen, endrer han på forklaringen av hvordan han opplever denne situasjonen:

«Jeg takler det uten problem da. Jeg ler jo av det, men jeg synes det er litt nedverdiggende for de andre. Altså jeg bryr meg ikke. Men det er liksom folk som er på sitt laveste som må komme å be om mat, også må de stå der ute i flere timer. Det er litt dårlig. Men det er godt at de deler ut mat da» (Rolf).

Rolf forsøker her å legge følelsen om nedverdiggelse over på de andre som står i køen og venter. Det er ikke lenger han som føler dette, for han bryr seg egentlig ikke om det og ler heller av situasjonen. Han forteller hvordan disse menneskene er på sitt laveste. Til tross for at han selv også står i køen og inngår i den gruppen mennesker som står der, fjerner han seg fra sin egen kategorisering av «de laveste» - de som har det så ille som de kan ha det i sin hverdag.

Anne, Jan, Lisa og Gunn flyttet også opplevelsen av skam fra seg selv, men de gjorde dette ved å påpeke at andre har det verre.

«Det er jo mange skjebner her i løpet av en dag, så min situasjon er jo ikke den verste. Det er mange som har det verre enn meg» (Anne).

«Så fattig at jeg bor i en pappeske under et skur eller en bru det er jeg ikke. Så jeg er ikke lutfattig, men jeg kunne godt hatt bedre økonomi» (Jan).

«De som ikke har jobb og sitter på sosialen er de som er fattige. Men de som jobber eller, for eksempel studenter...de er ikke midten, men litt mindre. Det er som en trapp liksom, fra fattig til rik» (Lisa).

«Jeg har en leilighet, så jeg har et sted å bo. Det er jo mer enn mange andre. Så det er ikke det at jeg er lusefattig, for det er jeg ikke. Men jeg har ikke nok til å klare meg. Så jeg er litt rundt omkring for å få litt hjelp. Jeg henter mat her (på slumstasjonen) og på fattighuset. Der henter jeg klær av og til også» (Gunn).

I følge Jan og Gunn, var det at de har et sted å bo et argument for å forklare at de ikke hadde det så ille som mange andre. Lisa distanserte studenter, noe hun er selv, fra de hun definerte som de aller fattigste. Disse befinner seg i følge henne, litt lavere enn midten i «fattigdomstrappen». Jeg opplevde «annengjøring» på en helt annen måte da jeg spurte Rolf om han anså seg selv som fattig. Det gjorde han, men forklarte at dette var annerledes.

«Jeg er fattig. Men det er selvforskyldt. Da blir det jo litt annerledes. Det er ikke samfunnet som får meg til å bli fattig da for å si det sånn. De som er i fattigdom er vel de som er fra Øst-Europa. Og ikke har krav på hjelp fra NAV. Det vil jeg vel kalle fattigdom. Hvis man sitter og tigger penger» (Rolf).

Jeg tolker dette til at Rolf skaper «annengjøring» på to måter. Ved å skille sin fattigdom fra de som ikke har krav på hjelp fra NAV, «de som sitter og tigger penger», skaper Rolf for det første et skille mellom de som er «ordentlig» fattig og ikke. Mennesker som må tigge er de han anser som er ordentlig fattige. Han er ikke blant denne gruppen. For det andre skaper han et skille mellom verdig og uverdig fattige ved å si at hans egen situasjon er annerledes. Det virker som om hans situasjon ikke er viktig eller verdig nok, da den er selvforskyldt. Sammenlignet med de som tigger setter han seg selv i kategorien uverdige fattige.

To av forskningsdeltakerne delte et syn om at velferdssystemet ikke så dem, og at systemet gav mest til de som fortjente det minst. Ole skaper en kontrast til sitt engasjement for å finne jobb, med holdningene til «de andre», som for eksempel utledninger. En slik strategi flytter ifølge Gubrium & Lødemel (2015) skam fra individenes problem over til et større strukturelt problem i systemet.

«Jeg leser ikke så veldig mye (om fattigdom). Jeg leser overskriftene for jeg synes det er rett og slett synd at det skal være sånn. Jeg er ikke rasehater for jeg har jo vært i Kenya og vært gift med en fra Kenya, men jeg synes det er litte granne forskjellsbehandling på...på etniske nordmenn og innvandrere mange ganger. Men nå er det sånn at dem får jo dekket stort sett alt da, så de får jo også en del kroner utenom [...] Jeg veit at det skjer for jeg har sett det selv med mine egne øyer. Så det er ...det er helt merkelig. Men det er som de sier, det er ikke noe rart at det er mange nordmenn som er litte granne rasehatere, men jeg bryr meg ikke noe om andre for dem får være som dem er. Det er klart at det er ikke bare mine, men det er dine skattepenger og som fordeles. Men nei, det bryr jeg meg ingenting om. Jeg får ikke noe mer om jeg klager» (Jan).

«Og det er positivt med flerkulturelte ting, men ikke når det går på bekostning av det som er allerede i landet. Og når du kommer enda lenger ut også...jeg bryr meg ikke...for meg er det ikke noe som heter at utlendingen får den jobben jeg skulle hatt, men det er bare det at jeg får ikke jobb i det hele tatt» (Ole).

Det skal sies at både Jan og Ole trekker frem «utlendinger» som de sosialhjelpsmottakerne som får mest hjelp. Det er likevel viktig for begge å poengtere at de ikke er rasister og at «flerkulturelle ting er positivt». Det skapes likevel en annengjøring mellom seg selv som verdige fattige som ikke får den hjelpen de trenger, og «utledninger» som uverdige, fattige mottakere av velferdsgoder. Ole opplever det som svært urettferdig at han ikke får mer hjelp til å få en jobb, når det er et stort fokus på at alle som er friske skal jobbe. Han synes ikke han blir prioritert til å få den hjelpen han trenger til å komme seg i arbeid. Jeg opplever Ole som nedtrykket når vi snakker om dette. Det virker for meg som om han opplever å bli ekskludert og lagt skam på av et system som skal hjelpe han. Dersom dette stemmer, er det fare for at Oles oppfatning av egen identitet og mestring blir svekket.

8.5.3 Fremtidsutsikter:

En siste strategi som ble brukt av noen av deltakerne, men som ikke ble diskutert av Goffman eller Walker, var å fokusere på fremtiden. De drømmer om en tid hvor de forhåpentligvis ikke lever slik som nå. De fortalte om drømmer og planer for fremtiden, og at det er dette som får dem gjennom dagene.

Anne gleder seg til hun får arbeidsavklaring. Fordi denne vinteren ble preget av at hun ikke hadde penger til julegaver og bursdagsgaver, ser hun frem til å kunne kjøpe litt til familien neste vinter.

«Du vil jo gjerne unne deg litt mer når det er jul. Kjøpe deg litt mer klær, diverse sånt no. Så vil man jo gjerne gi noen julegaver da selv om det ikke er så mye, en liten ting fra bestemor liksom. Til barn og barnebarn» (Anne).

Ole ser frem til å fullføre studiene sine, drive med musikk og stifte familie med kjæresten sin. Det er det eneste som holder han opp i en hverdag som er ganske tung og vanskelig.

«Nå har jeg ingen forhåpninger. Men det er akkurat som håp og det at ting skal ta slutt en gang, det er det eneste som holder folk fra å bare bli helt crazy asså. Jeg ser for meg akupunkturklinikken min om x antall år, og da har jeg også lydstudio og kjæresten min er lektorutdanna... ferdig nå til sommern og da ser jeg for at vi tjener ganske bra. Om ikke jeg tjener så bra så tjener hvert fall hun bra. Også kanskje med den lille sneipen som hun ønsker seg. Så det er det som holder meg oppe. Det gjør at jeg tenker ...ser en slutt på det uansett når det er» (Ole).

8.6 Konklusjon:

Som forventet av teorien, taklet deltakerne skammen de selv følte og den skammen de ble pålagt på grunn av sin fattigdom på ulike måter. De fleste gav uttrykk for at de taklet hverdagen på best mulig måte, med tanke på de kortene de var tildelt. Likevel var de fanget i fattigdom på grunn av manglende ferdigheter, helse og strukturelle muligheter. Deltakerne kombinerte flere strategier da de var uten mulighet til å endre situasjonen og den påfølgende stigmatiseringen og skammen. De forsøkte å opprettholde normal opptreden og atferd ved å late som om alt var fint og ikke bry seg. De fleste forsøkte også å avlede skam og skyld til andre de mente hadde det verre enn de selv. Slike strategier benyttes for å dempe opplevelsen av stigmatisering og skam.

At slike strategier må benyttes for å dempe opplevelsen av stigmatisering, kan ha sammenheng med opplevelser relatert til sosial ekskludering. Å trekke seg unna sosiale situasjoner fordi man ikke har mulighet til å delta i sosiale aktiviteter, vil si at et mulig sosialt press kan fungere som en forsterkende faktor for stigmatisering. Anne opplevde for eksempel at venner og familie snakket om alt de skal gjøre. Dette kan forsterke Annes opplevelse av sin

situasjon, noe som resulterer i at hun benytter seg av strategier for å dempe denne opplevelsen ved å trekke seg unna og isolere seg fra nettverket som potensielt skaper denne forsterkningen. Basert på denne fremstillingen, tolker jeg det slik at strategier som demper opplevelsen av stigmatisering, kan ha sammenheng med at en allerede stigmatiserende opplevelse forsterkes.

9 Konklusjon

Denne oppgaven har besvart de tre spørsmålene: 1) Hvordan oppleves fattigdom av den fattige selv? 2) Opplever de stigmatisering og sosial ekskludering? 3) Hvilke faktorer forsterker og demper opplevelsen av stigmatisering? Studiens empiriske datamateriale er hentet fra intervjuer med brukere av Frelsesarmeens slumstasjon vinter/vår 2016-2017. Gjennom å kombinere fenomenologiske perspektiver på stigmatisering og sosial ekskludering med hermeneutisk tolkning som metodologiske verktøy tilpasset den teoretiske rammen, har jeg svart på mine problemstillinger. Videre skal jeg oppsummere analysens funn knyttet til problemstillingen, før jeg ser på studiens implikasjoner.

I denne studien har jeg sett på hvordan de fattige selv opplever sin fattigdomssituasjon. Denne studien bygger på få informanter, og kan slik sett ikke danne grunnlag for generalisering til alle fattige i Oslo. Funnene må derfor forstås ut fra dette premisset. Studien viser at skam og stigmatisering relatert til fattigdom er opplevde følelser hos individene. Min tolkning er at disse følelsene reflekterer erfaringer fra sosiale situasjoner, blant annet møtet med offentlig forvaltning, men påvirkning gjennom aviser og andre media. De fattige opplever at de kommer ufordelaktig ut sammenlignet med andre grupper i samfunnet, og opplever at de har en negativ sosial identitet. De føler seg negativt behandlet og vurdert av de sosiale omgivelsene.

Fattigdom handler om identitet, da man avgjør hvem og hva man er gjennom sosial interaksjon. Hvem vi er handler om og reflekterer hvor vi er i det sosiale livet, da vi skaper våre erfaringer og oss selv i relasjon til mulige og sosialt utbredte identiteter (Gubrium, 2015b). Menneskene jeg har snakket med slet med å få endene til å møtes, og fortalte hvordan det opplevdes å bli påvirket av økonomiske vanskeligheter. Dette oppstod ikke bare på et individuelt, indre nivå, men også i relasjon til en større kontekst - et samfunn med sosiale normer og forventninger.

9.1 Analysens funn

Figur 3 i kapittel 3 viser sammenhengen mellom alle faktorene denne studien har forsøkt å studere. Den viser hvordan fattigdom som fenomen fører til negativ stemping og opplevelsen

av stigmatisering. Videre skaper dette en svekket selvfølelse, noe som fører til isolasjon og tilbaketrekking fra et sosialt liv. Å isolere seg påvirker selvtillit og ferdigheter, noe som bidrar til begrensninger av aktiviteter man deltar i, og ens sosiale rolle. At man ikke deltar i samfunnet skaper ytterligere negativ stemping da individets manglende rolle og deltakelse i samfunnet ansees som sosialt avvik. Figuren viser også hvordan fremstillinger av negative synspunkter og stereotyper i medier kan forsterke negativ stemping. Dersom et fattig individ har gjennomgått sirkelen én gang, eksisterer det allerede en følelse av stigmatisering og skam. Dersom man ikke kommer seg ut av situasjonen, vil slike symbolske representasjoner bidra som en forsterkende faktor til den eksisterende opplevelsen av stigmatisering.

På hvilken måte oppleves fattigdom av den fattige selv?

Fattigdom beskrives av forskningsdeltakerne som en tøff og vanskelig prosess. De åtte deltakerne jeg har snakket med, opplever alle fattigdom på svært ulike måter. De fleste har et sted å bo, tilgang til nødvendigheter som mat og klær, men lever likevel med en økonomi som ikke tillater noe ekstra. De har ikke arbeid eller mulighet til å anskaffe ekstra midler når det trengs. De lever i relativ fattigdom. Noen få lever helt på kanten av samfunnet da de bor ute på gaten og livnærer seg med hjelp fra organisasjoner lokalisert i byen. Disse menneskene lever i et samfunn hvor fattigdommen som eksisterer beskrives som relativ, men oppleves som noe mer. Deres situasjon er mer ekstrem enn det man gjerne beskrives som relativt. De lever fra dag til dag, uten forutsigbarhet eller noen form for sikkerhet. Hvorvidt noen stiller spørsmål ved om fattigdom i moderne samfunn som Oslo faktisk eksisterer, blir dermed vanskelig å ta på alvor.

Opplever de stigmatisering og sosial ekskludering?

Basert på mitt utvalg, viser det seg at fattige i Oslo opplever stigmatisering og sosial ekskludering. Stigmatiseringen oppleves personlig, sosialt og institusjonelt, enten alene eller i samspill med hverandre. Alle opplevde til en viss grad at de ble påvirket av å være fattig, og at en følelse av skam var nært tilknyttet denne opplevelsen. Dette ble blant annet knyttet til det å motta hjelp for å skaffe mat, eller ved at man ikke kunne fremtre på en forventet måte i en sosial setting. Dette ble opplevd som personlig stigmatisering. Den sosiale stigmatiseringen ble blant annet opplevd ved å bli sammenlignet med andre grupper fattige som en ikke anerkjente tilknytning til, eller til opplevelsen av ikke å bli anerkjent som person. Kategorisering og gruppeidentitet er derved viktige aspekter ved opplevelsen av sosial

stigmatisering. Institusjonell stigmatisering var den opplevelsen som var hyppigst, og mest opplevd blant forskningsdeltakerne. Deres møte med NAV i forbindelse med sosialhjelp skapte følelser av stigmatisering og skam. Institusjonell stigmatisering oppleves i sammenheng med strukturelle faktorer ved denne prosessen, manglende troverdighet eller følelsen av å bli sett ned på og være mindre verdt.

Baumberg (2016) finner uttrykk for de tre nivåene av stigmatisering i sin studie av stigmatisering i Storbritannia. Personlig stigmatisering var kun opplevd hos minoriteten, sosial stigmatisering var ganske vanlig, og institusjonell stigmatisering svært utbredt. Basert på min studie vil jeg konkludere med at personlig stigmatisering var like utbredt som sosial stigmatisering, men at institusjonell stigmatisering er svært utbredt og mest opplevd blant forskningsdeltakerne. Denne tolkningen baseres på åtte informanter.

Sosial ekskludering er en konsekvens av relativ deprivasjon, da man ekskluderes fra arenaer som andre mer privilegerte i samfunnet har mulighet til å delta i. Denne studien baserte seg på tre av Commins fire former for ekskludering; økonomisk-, sosial- og menneskelig ekskludering (ref. i Berghman, 1995), da disse er viktige elementer for å føle tilhørighet til samfunnet. Økonomisk ekskludering ble av flere opplevd i sammenheng med manglende tilgang til arbeidsmarkedet og til teknologi som datamaskin og tv. Arbeidsledigheten og dets medfølgende økonomi skaper grunnlag for ekskludering på andre områder, slik som sosiale nettverk og arenaer. Blant eksemplene på sosial ekskludering er deltakelse i aktiviteter, kjøpekraft i form av bursdagsgaver og nye klær, eller besøk til familie noe av det som kommer frem blant forskningsdeltakerne i denne studien. Forskningsdeltakerne opplevde også å føle seg ekskludert fra familie, venner og andre sosiale nettverk. Disse formene for ekskludering preger individets identitet og følelser. Manglende mulighet til deltakelse i samfunnet fører ofte til manglende gruppetilhørighet og isolasjon, noe som påvirker selvfølelse, depresjon og skamfølelsen.

Hvilke faktorer forsterker og demper opplevelsen av stigmatisering?

Å være fattig er en opplevelse som for mange oppleves som svært stigmatiserende. Dette kommer som jeg allerede har påpekt, til uttrykk på ulike nivåer. Opplevelsen av stigmatisering tilknyttet fattigdom kan forsterkes på flere måter, men denne studien har i hovedsak sett på hvordan avismedier gjennom sine representasjoner av fattige, bidrar til at følelsen av stigmatisering forsterkes. For å se om stigmatisering kan ha sammenheng med

medierepresentasjoner, har jeg også vist hvordan fattige selv opplever slike representasjoner i mediene. Forskningsdeltakerne opplevde at mediene skrev lite, men negativt om fattige. De opplevde ikke at deres virkelighet var slik den ble fremstilt i avisene. Medieovervåkingen utført i denne studien viser til fire artikler med ulike representasjoner av fattige. Resultatet av denne overvåkingen viser til at ulike former for mediepåvirkning kan skape forskjellige virkelighetsforståelser av fattigdom, og kan påvirke negativt overfor de menneskene som opplever fattigdom som fjernt fra sin egen virkelighet. Basert på de to fremstillingene kan man anta at medier har stor makt, og at deres fremstillinger oppleves som en tilleggsbelastning hos mennesker som allerede opplever stigmatisering relatert til fattigdom. Stigmatisering og skam oppleves dermed som en innvendig følelse, men pålegges individet utenfra gjennom sosial samhandling, byråkrati og avismedier.

I denne studien ble fattige i Oslo beskrevet av flere forskningsdeltakere som noe annet enn det de selv anså seg for å være. Dette er en måte å dempe opplevelsen av stigmatisering på. Også andre strategier ble benyttet av forskningsdeltakerne for å dempe stigmatisering. Noen forsøkte å opptre normalt, og legge til side de egenskapene som karakteriserte dem som fattige. Andre unngikk det normale ved å trekke seg vekk fra situasjoner som kunne skape følelsen av stigmatisering og skam. Noen valgte også å motsette seg det normale ved å gi uttrykk for sinne eller avlede skam fra seg selv til andre. Sistnevnte var den strategien som var mest brukt blant mine forskningsdeltakere. Strategier som demper opplevelsen av stigmatisering er ofte knyttet til følelser av angst, usikkerhet og dårlig selvtillit. Strategiene i seg selv fører ofte til at man ekskluderer seg fra samfunnet, noe som reduserer følelsen av stigmatisering, men til en kostbar pris: Man står igjen med lite eller ingen sosial kapital. Stigmatisering og sosial ekskludering påvirker derfor hverandre.

I følge R. Walker et al. (2014) er det mest vanlig blant fattige som opplever stigmatisering tilknyttet fattigdom, å akseptere situasjonen. Jeg opplevde ikke dette som mest vanlig i denne studien. Et flertall av forskningsdeltakerne skjøv skammen og stigmatiseringen fra seg selv over på andre de mente fortjente det mer. Dette har sammenheng med det jeg tolker som den hierarkiske inndelingen av fattige som eksisterer i Oslo.

Øvrige funn:

Basert på teori og empiri i denne studien har jeg identifisert en tendens som omhandler hierarkidannelser i samfunnet. Dette knyttes til gruppetilhørighet, sosiale sammenligninger og ulike dempende strategier identifisert i denne studien. Gruppetilhørighet bidrar til at individet

skaper en forståelse av seg selv og sin identitet (Tajfel, 1981). Ens status identifiseres gjennom sosial sammenligning innad og mellom grupper, der grupper status spiller en viktig rolle for om man identifiserer seg med gruppen. Sammenligninger som resulterer i at man kommer negativt ut, handler om relativ deprivasjon. Ulike sammenligninger som resulterer i negativ relativ deprivasjon, skaper grupper basert på subjektive forståelser av aksepterte og ikke-aksepterte individer, og de som er fortjent eller ikke. Denne formen for sammenligning, er den som skaper annengjøring blant fattige og ikke-fattige. Det er dog ikke slik at det kun oppstår annengjøring mellom grupper, da dette fenomenet også oppstår på individnivå innad i en større gruppe. Et individ i en negativ gruppe kan selv velge å sammenligne seg med individer og grupper, og hvem som velges for en potensiell sammenligning kan avhenge av situasjonen man befinner seg i. Blant forskningsdeltakerne så jeg at de identifiserte seg som fattige sammenlignet med de som ikke var fattige, men at det ikke var gitt at medlemmene av gruppen «fattig» var like. De skilte seg fra andre grupper fattige som de mente at de ikke tilhørte, slik som fattige tilreisende, kriminelle, tiggere eller snyltere. Ved å distansere seg fra grupper man ikke identifiserer seg med, skapes et hierarki innad i fattigdomsgruppen på samme måte som i ulike samfunnsgrupper forøvrig. Hierarkier av verdige og uverdige skapes også gjennom representasjoner av fattige i mediene, hvor eldre og minstepensjonister befinner seg på toppen etterfulgt av alenemoren, mens avhengige sosialklienter og romfolk befinner seg nederst.

9.2 Oppgavens praktiske implikasjoner:

Denne studien har forsøkt å beskrive enkeltmenneskets livsverden og deres opplevelser tilknyttet stigmatisering og sosial ekskludering relatert til fattigdom. Den har ikke valgt å fokusere på hvordan man skal redusere disse fenomenene. Basert på funn i denne studien anser jeg det likevel som nødvendig å påpeke et behov for å endre på de strukturene som skaper stigmatisering og sosial ekskludering i samfunnet. Et forslag til dette er for det første at mediene benytte seg av språk som er mindre stigmatiserende. Deres beskrivelser har stor makt, og hvordan de velger å kommunisere påvirker individer på alle nivå i hverdagslivet. For det andre kan arenaer og systemer hvor individer opplever stigmatisering, slik som på NAV, utføre sine prosesser mer respektfullt. Jeg er derfor enig i Richard Titmuss' formulering i *Commitment to Welfare* (1968, p. 135): «the 'fundamental challenge' of social policy is therefore to create a universal infrastructure around which selective provision can target

services‘ with the minimum risk of stigma in favour of those whose needs are greatest».

Overordnet perspektiv:

Basert på funnene i denne studien, ser man klare utfordringer i fattigdomsproblematikken.

Tidligere har det vært et stort fokus på økonomisk politikk, for eksempel gjennom styrking av arbeidsmarkedet gjennom arbeidslinjens ambisjoner om å få flest mulig inn i inntektsgivende arbeid. Arbeidslinjen er fin for de som klarer å benytte seg av dens tiltak, men for de som ikke klarer dette er den unyttig og kan være direkte negativ. De fattige i Oslo får dekket sine grunnleggende behov gjennom NAV, da disse tilbyr økonomisk støtte til mat og bo.

Fattigdommen i Norge er dog ikke absolutt, og det er derfor langt flere behov som må dekkes for å hjelpe disse menneskene ut av fattigdommen. Det kreves at Regjeringen benytter seg av andre, kanskje nye virkemidler som ikke bare er basert på økonomisk politikk. Som jeg har vist i denne studien, opplever de fattige i Oslo subjektiv fattigdom basert på relativ deprivasjon. Disse menneskene kjenner på kroppen og pengepungen hva det betyr å ikke kunne delta i det dagliglivet flertallet tar for gitt, og trenger derfor bistand til å håndtere de utfordringene dette medfører. Dagens fattigdom i en by som Oslo er uhyre kompleks, og krever et mye bredere sett av virkemidler enn de som benyttes i dag, som for eksempel styrking av flerkulturell integrering, oppjustert sosialhjelp som er kjøpekraftregulert, og styrke frivillige organisasjoners rolle i sysselsetting og aktiviteter som sikrer individet deltakelse i sosiale arenaer som man ellers er ekskludert fra.

Litteraturliste

- Alvesson, M., & Sköldbberg, K. (1994). *Tolkning och reflektion : vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Baumberg, B. (2016). The stigma of claiming benefits: a quantitative study. *Journal of social policy, 45*, 181-199.
- Becker, H. S. (1963). *Outsiders : studies in the sociology of deviance*. London: Free press of Glencoe.
- Berghman, J. (1995). Social exclusion in Europe: policy context and analytical framework. In G. Room (Ed.), *Beyond the Threshold*. Bristol: The Policy Press.
- Bjåen, B. (03.06.2017). Flyktning-barn fanget i fattigdom. *Vårt Land*.
- Byrne, D. S. (1999). *Social exclusion*. Buckingham: Open University Press.
- Chase, E., & Bantebya Kyomuhendo, G. (2015). *Poverty and shame : global experiences*. Oxford: Oxford University Press.
- Claussen, B. (2014). *Fattigdom i Norge*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- De Rosa, M. (03.07.2017). Uføre i Oslo blir fratatt bostøtten. *Dagsavisen*.
- Epland, J., & Erstad, T. (1997). Barnefamiliene : de høyeste og laveste inntektene finner vi i Oslo. *Samfunnsspeilet (trykt utg.). Nr 1 (1997)*, S.40-49.
- Fløtten, T., Nielsen, R. A., Grønningsæter, A. B., Grødem, A. S., & Hansen, I. L. S. (2011). *Kunnskap om fattigdom i Norge : en oppsummering* (Vol. 2011:21). Oslo: Fafo.
- Fretheim, K., & Thorbjørnsen, S. O. (2005). Fattigdomsgrense, grådighetsgrense og forvalteretikk - noen etiske perspektiver. In J.-O. Henriksen & A. Sommerfeldt (Eds.), *Det umulige nåløyet* (pp. 159-171). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures : selected essays* (Vol. 5043). New York: Basic Books.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society : outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, E. (1986). *Stigma : notes on the management of spoiled identity*. New York: Simon & Schuster.
- Gubrium, E. (2015a). 'Then' and 'now': Literary representation of shame, poverty and social exclusion in Norway. In E. Chase, G. Bantebya (Ed.), *Poverty and shame: Global experience*. Oxford: Oxford University Press.
- Gubrium, E. (2015b). No one should be poor: Social shaming in Norway. In E. Chase, G. Bantebya (Ed.), *Poverty and shame: Global experience*. Oxford: Oxford University Press.
- Gubrium, E., & Lødemel, I. (2015). (Relative) poverty in a rich welfare state: Experiences from Norway. In E. Chase, G. Bantebya (Ed.), *Poverty and shame: Global experiences*. Oxford: Oxford University Press.
- Hagen, I. (1998). *Medias publikum : frå mottakar til brukar?* Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Harsløf, I., & Seim, S. (2008). *Fattigdommens dynamikk : perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*. Oslo: Universitetsforl.
- Henriksen, J.-O., & Sommerfeldt, A. (2005). *Det Umulige nåløyet : fattigdom og rikdom i Norge i globalt perspektiv*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Kirkeberg, M. I. (2003). Oslo - flest fattige og størst ulikhet : fattigdom og inntektsfordeling. *Samfunnsspeilet (trykt utg.). 17(2003)nr 2*, 53-57.
- Kvale, S., Brinkmann, S., Anderssen, T. M., & Rygge, J. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju* (2. utg. ed.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Lister, R. (2004). *Poverty*. Cambridge: Polity.

- Madanipour, A., Cars, G., & Allen, J. (1998). *Social exclusion in European cities : processes, experiences, and responses* (Vol. 31). London: Jessica Kingsley Publishers.
- Mathiesen, T. (2010). *Makt og medier : en innføring i mediesosiologi* ([5. utg.] ed.). Oslo: Pax.
- Mingione, E. (1996). *Urban poverty and the underclass : a reader*. Oxford: Blackwell.
- Mogstad, M. (2005). *Fattigdom i Stor-Osloregionen : en empirisk analyse* (Vol. 2005/11). Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Nuland, B. R. (2008). *Når nøden skaper overskrift : medienes dekning av frivillige organisasjoners arbeid med fattigdom* (Vol. 2008:11). Oslo: Fafo.
- Omholt, E. L. (2016). *Økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper 2016* (Vol. 2016/30). Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3rd ed. ed.). Thousand Oaks, Calif: Sage Publications.
- Postholm, M. B. (2010). *Kvalitativ metode : en innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier* (2. utg. ed.). Oslo: Universitetsforl.
- Repstad, P. (1992). *Sosiologiske perspektiver på helse- og sosialinstitusjoner* (3. utg. ed.). Oslo: Tano.
- Ringen, S. (1986). Poverty in the Welfare State? *International Journal of Sociology*, 16(3/4), 122-138.
- Room, G. (1995). *Beyond the threshold : the measurement and analysis of social exclusion*. Bristol: Policy Press.
- Sen, A. (1983). Poor, relatively speaking. *Oxford Economic Papers*, 35(2), 153-169.
- Sepulveda Carmona, M. (2012). *Final Draft of the Guiding Principles on Extreme Poverty and Human Rights*. Retrieved from New York:
- Sibley, D. (1995). *Geographies of exclusion : society and difference in the West*. London: Routledge.
- Silver, H. (1996). Culture, Politics and National Discourses of the New Urban Poverty. In E. Mingione (Ed.), *Urban Poverty and the Underclass* (pp. 105-138). Oxford: Blackwell Publishers Inc.
- Skiphamn, S. (03.09.2017). Her bor Nihana med fire barn i en helseskadelig leilighet. *VG*.
- Skogvold Rygg, I. (07.15.2016). Det er så vanvittig forsøplet. *Aftenposten*.
- Smith, H. J., & Ortiz, D. J. . (2002). Is It Just me? The Different Consequences of Personal and Group Relative Deprivation. In I. Walker, & Smith, H. J. (Ed.), *Relative Deprivation. Specification, Development, and Integration* (pp. 91-115). Cambridge: Cambridge University Press.
- Solstad, A. (2011). *Pengene og livet : økonomisk rådgivning i sosialt arbeid* (2. utg. ed.). Oslo: Universitetsforl.
- Stake, R. E., & Trumbull, D. (1982). Naturalistic Generalization. *Review Journal of Philosophy and Social Science*, 7(1), 1-12.
- Stjernø, S., & Saltkjel, T. (2008). Gjennom det siste sikkerhetsnettet? In I. Harsløf & S. Seim (Eds.), *Fattigdommens dynamikk : perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet* (pp. 224-256). Oslo: Universitetsforlaget.
- Sund, E. M., & Universitetet i Oslo Pedagogisk, f. (1983). *Hermeneutikk og innholdsanalyse : anvendelse av hermeneutiske prinsipper på innholdsanalyse av intervjudata* (Vol. 6).
- Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories : studies in social psychology*. Cambridge.
- Taket, A., Crisp, B. R., Nevill, A., Lamaro, G., Graham, M., & Barter-Godfrey, S. (2009). *Theorising Social Exclusion*. Hoboken: Taylor and Francis.
- Taylor, S., & Field, D. (1993). *Sociology of health and health care : an introduction for nurses*. Oxford ; Boston: Blackwell Scientific Publications.

- Thagaard, T. (1998). *Systematikk og innlevelse*. Bergen-Sandviken: Fagbokforl.
- Titmuss, R. M. (1968). *Commitment to welfare*. London: George Allen & Unwin.
- Tjora, A. H. (2010). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom : a survey of household resources and standards of living*. London: Allen Lane.
- Tveiten, O. (2008). Mediaskapte virkelighetsbilder. *Kommunikasjon*, 1/2005.
- Underlid, K. (2005). *Fattigdommens psykologi : oppleving av fattigdom i det moderne Noreg*. Oslo: Samlaget.
- Vaage, O. F. (2016). *Norsk mediebarometer 2015*. Statistisk sentralbyrå.
- Van Manen, M. (1997). *Researching lived experience : human science for an action sensitive pedagogy* (2nd ed. ed.). London, Ont: Althouse Press.
- Vatne, E. (2005). Storbyen i kunnskapssamfunnet. *Plan*, 37(02), 10-15.
- Wacquant, L. J. D. (2008). *Urban outcasts : a comparative sociology of advanced marginality*. Cambridge: Polity Press.
- Waldahl, R. (2002). *Mediepåvirkning* (2. utg. ed.). Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Walker, A., & Walker, C. (1997). *Britain divided : the growth of social exclusion in the 1980s and 1990s*. London: CPAG.
- Walker, I., & Smith, H. J. (2002). *Relative deprivation : specification, development, and integration*
- Walker, R. (1995). The dynamics of poverty and social exclusion. In G. Room (Ed.), *Beyond the Threshold* (pp. 102-128). Bristol: The Policy Press.
- Walker, R., Lødemel, I., & Bantebya Kyomuhendo, G. (2014). *The shame of poverty*. Oxford: Oxford University Press.
- Waxman, C. I. (1983). *The stigma of poverty : a critique of poverty theories and policies* (2nd ed. ed.). New York: Pergamon.
- Worchel, S., & Austin, W. G. (1986). *Psychology of intergroup relations* (2nd ed. ed.). Chicago: Nelson-Hall.

Vedlegg

Vedlegg A: Intervjuguide

Tema: Identitet og hverdag?

- Kan du fortelle meg om deg selv og hvordan du har havnet situasjonen du er i idag?
- Hva mener du er den direkte årsaken til at du har kommet i en vanskelig økonomisk situasjon?
- Hvordan ser en vanlig dag ut for deg?
 - Hvilke opplevelser har du?
 - Hvordan er møtet med det omgivende samfunnet?

Tema: Fattigdom

- Hvordan vil du definere fattigdom, hva vil det si å være fattig?
- Hva mener du er de viktigste årsakene til at det finnes fattige i Norge?
- Kan du fortelle litt om din økonomiske situasjon i dag?
 - Opplevelse av seg selv som fattig?
 - hvis ja, hvorfor?
 - Hvis nei, kan du utdype?
- Hvordan tror du at andre mennesker ser på deg som person, ut fra at du er i en vanskelig økonomisk situasjon?
 - Føler du deg vurdert? Av hvem og på hvilken måte?
- Hvordan påvirker din situasjon ditt møte med andre?
 - Har det vært negative opplevelser, hvilke?
 - Har du en opplevelse av å bli stigmatisert?
 - Har du strategier i hverdagen for å føle deg bedre?
- Synes du det er vanskelig å be om hjelp til å takle hverdagen?
 - Hvis nei, hva har gjort det enkelt for deg?
 - Er det enklere å vite at det finnes plasser som dette som du kan oppsøke?
 - Føler du det er samhold her ettersom det er folk som er i samme situasjon som deg?
- Tror du at det at du mottar hjelp har noe å si for hvordan du ser på deg selv?

- Føler du deg noen gang ekskludert fra deler av samfunnet?
- Er det steder du føler deg mer inkludert enn andre?
- Ved opplevd periodisk fattigdom:
 - Har ditt syn på fattigdom forandret seg etter at din egen økonomiske situasjon har endret seg?

Tema: Eget møte med medier

- Følger du med i mediene, aviser og nyheter?
 - Hvis ja, hva interesserer deg?
 - Hvis nei, hvorfor ikke?
- Har du et inntrykk av hvordan medier snakker om økonomisk vanskeligstilte?
 - Er du enig i disse?
 - Har du en opplevelse av at medier snakker forskjellig om ulike grupper vanskeligstilte?

Vedlegg B: Informasjonsskriv til forskningsdeltakerne

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet *“Opplevd stigmatisering og sosial eksklusjon blant fattige i Oslo”*

Bakgrunn og formål

Dette er en masteroppgave i Samfunnsgeografi ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo.

Formålet med oppgaven er å se hvordan personer med økonomiske vanskeligheter selv opplever og eventuelt preges av de holdningene som eksisterer om dem i samfunnet.

Problemstilling: Hvordan påvirker samfunnets holdninger de fattiges opplevelse av stigmatisering og sosial ekskludering? - Hvilke faktorer og mekanismer fører til at stigmatiseringen forsterkes eller dempes?

Forskningsspørsmål:

- Hvordan oppleves fattigdom av den fattige selv? Opplever de stigmatisering og sosial ekskludering?
- Hvilke forsterkningsfaktorer av stigmatisering eksisterer og oppleves?
- Hvilke faktorer demper opplevelsen av stigmatisering?

Jeg velger å forholde meg til brukerne av Frelsesarmeens slumstasjon. De personene som oppholder seg der er alle mulige kandidater som en del av et utvalg.

Hva innebærer deltakelse i studien?

De opplysningene som samles inn vil kun basere seg på intervjuer med de som er en del av utvalget. Jeg er ute etter dine egne erfaringer, og dette er ikke mulig å samle inn andre steder. Jeg håper å få utført minimum åtte intervjuer, men gjerne det dobbelte hvis det lar seg gjøre. Disse vil være ca en time lange og finne sted i slumstasjonens lokaler.

Jeg vil benytte meg av en taleopptaker slik at jeg selv kan være så aktiv som mulig i intervjuet. Dette er noe som avklares på forhånd. Dersom du ikke aksepterer dette, vil penn og blokk bli brukt til notering. Disse notatene vil eventuelt bli skrevet over på pc etter intervjuets slutt, og papirmaterialet vil bli makulert. Det vil bli stilt spørsmål som svarer på de overnevnte forskningsspørsmålene, og baserer seg på dine egne fortellinger om hverdag og spesielle hendelser. Dersom du har mye å fortelle vil det være mulighet for å utvide tiden eller avtale et nytt møte.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Det er kun jeg som vil ha den direkte personidentifiserbare informasjonen – i dette tilfelle gjelder dette kun fornavn og eventuell bakgrunn som kommer frem. I møter med veileder vil dataen være skiftet ut med pseudonymer. Personopplysninger vil eksistere på taleopptakeren kun i det korte øyeblikket det tar å føre disse over til pcen. Deretter vil de bli slettet fra verktøyet. Alle lydfiler vil oppbevares i egen mappe på pcen som er sikret med brukernavn og passord. Intervjuene vil transkriberes, men navn vil fra dette øyeblikket blir erstattet med pseudonym. Til tross for anonymiseringen, er det mulig at informasjon som blir gitt kan være indirekte identifiserbar. Det vil si at bakgrunns historier, sted for intervju, særtrekk ved informasjonen som blir gitt og væremåte kan være gjenkjennbar når prosjektet publiseres. Dersom denne typen informasjon kommer frem, vil du som informant ha mulighet til å lese gjennom dine egne opplysninger og godkjenne disse før publisering. Dersom samtykke ikke blir gitt, vil ikke informasjonen om deg publiseres.

Prosjektet skal etter planen avsluttes mars 2017. Det vil si innsamling av datamaterialet. Prosjektet vil i sin helhet være til 16.06.2017, etter at masteroppgaven er levert til instituttet. Etter denne datoen vil all data som inneholder personopplysninger slettes fra datamaskinen. Det som er skrevet på papir vil bli makulert rett etter dataen er skrevet inn på pcen.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert. Dersom du ønsker skal du få tilgang til ditt bidrag underveis eller ved studiets slutt.

Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til studien, ta kontakt med Ariane Bækkelund på telefon [REDACTED]. Dette er et studentprosjekt, så dersom du ønsker kan du også kontakte veileder Terje Wessel, tlf. [REDACTED]

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, NSD - Norsk senter for forskningsdata AS.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta. Jeg er klar over at jeg ved min deltakelse godkjenner at Ariane Bækkelund kan bryte sin taushetsplikt ved slumstasjonen dersom informasjon jeg gir blir brukt i studien

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg C: Kvittering NSD

Terje Wessel
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi Universitetet i Oslo
Postboks 1096 Blindern
0317 OSLO

Vår dato: 21.10.2016

Vår ref: 49878 / 3 / HJP

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 09.09.2016. Meldingen gjelder prosjektet:

49878	<i>Stigmatisering av fattige i Oslo</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Terje Wessel</i>
<i>Student</i>	<i>Ariane Bækkelund</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 16.06.2017, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Kjersti Haugstvedt

Hanne Johansen-Pekovic

Kontaktperson: Hanne Johansen-Pekovic tlf: 55 58 31 18

Vedlegg: Prosjektvurdering

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 49878

FORMÅL

Formålet med oppgaven er å undersøke hvilke holdningen om "fattige" som kommer frem i Osloaviser, og å se hvordan "fattige" opplever og eventuelt preges av de holdningene som de oppfatter eksisterer om dem i samfunnet.

UTVALG, METODE OG REKRUTTERING

Utvalget skal bestå av 8 til 16 voksne personer som er brukere av Frelsesarmeen og Kirkens Bymisjon. Datainnsamlingen vil bestå av kvalitative intervjuer.

Du har oppgitt at du selv vil rekruttere brukere gjennom ditt arbeide som frivillig i de aktuelle organisasjonene. Vi gjør deg oppmerksom på at du må gi tydelig informasjon om at deltagelse er frivillig. Du bør også informere om at hvorvidt personen ønsker å delta eller ikke, ikke vil ha innvirkning på deres relasjon til Frelsesarmeen/Kirkens Bymisjon.

INFORMASJON OG SAMTYKKE

Ifølge prosjektmeldingen skal utvalget informeres muntlig om prosjektet og samtykke til deltagelse. Det reviderte informasjonsskrivet mottatt 19.10.2016 som angir informasjonen du vil gi muntlig til informantene er godt utformet. Som nevnt ovenfor anbefaler vi at du i tillegg informerer om at hvorvidt personene deltar, ikke vil ha innvirkning på deres relasjon til den aktuelle frivillige foreningen.

PUBLISERING AV PERSONOPPLYSNINGER

Du har per epost 19.10.2016 bekreftet at du skal publisere indirekte personopplysninger. Personvernombudet legger til grunn at det foreligger eksplisitt samtykke fra den enkelte til dette. Vi anbefaler at deltakerne gis anledning til å lese igjennom egne opplysninger og godkjenne disse før publisering.

SENSITIVE PERSONOPPLYSNINGER

I meldeskjema har du krysset av for at du skal behandle sensitive personopplysninger om etnisk bakgrunn eller politisk/filosofisk/religiøs oppfatning. Etter en helhetsvurdering av prosjektet finner vi at innsamlingen av sensitive personopplysninger om bakgrunn og psyko-sosiale forhold samsvarer med prosjektets formål, og kan samles inn.

SÅRBAR GRUPPE

Utvalget som inngår i prosjektet kan anses som en sårbar gruppe. Den som foretar datainnsamling bør ha kompetanse til å gjøre dette på en slik måte at belastningen på deltakerne blir minst mulig. Man bør være forberedt på å håndtere eventuelle problemer som kan oppstå, både underveis og etter datainnsamling. For eksempel kan enkelte informanter ha behov for oppfølging, og student må kunne henvise vedkommende til riktig instans, som for eksempel psykolog eller en støttegruppe. I studentprosjekter har veileder et særskilt

ansvar for planlegging av datainnsamlingen og god oppfølging både av studenter og informanter.

INFORMASJONSSIKKERHET

Personvernombudet legger til grunn at forsker etterfølger Universitetet i Oslo sine interne rutiner for datasikkerhet. Dersom personopplysninger skal lagres på privat pc/mobile enheter, bør opplysningene krypteres tilstrekkelig.

PROSJEKTLUTT OG ANONYMISERING

Av informasjonsskrivet fremkommer det at forventet prosjektlutt er 16.06.2017. Ifølge prosjektmeldingen skal innsamlede opplysninger da anonymiseres.

Anonymisering innebærer å bearbeide datamaterialet slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes. Det gjøres ved å:

- slette direkte personopplysninger (som navn/koblingsnøkkel)
- slette/omskrive indirekte personopplysninger (identifiserende sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. bosted/arbeidssted, alder og kjønn)
- slette digitale lydopptak

Vedlegg D: Oversikt over aviser i mediesøk:

Dagsavisen

Aftenposten

VG

Dagbladet

Klassekampen

Vårt Land

Dagens Næringsliv

Morgenbladet

Dag og Tid

Nationen

